

LAARI 2016-2017

LAARI 2016-2017

SUOMEN MAATALOUSHUSEON VUOSIKIRJA

SUOMEN MAATALOUSHUSEON VUOSIKIRJA

LAARI

2016 - 2017

Vuosikirja

Suomen maatalousmuseo Sarka

LAARI 2016-2017 – Suomen maatalousmuseo Saran vuosikirja

Toimittaja: Elsa Hietala

Ulkoasu ja taitto: Etusivupaja Veijo Lieskivi

Etukannen kuva: Mustialan maataloushistoriallinen museo.

Paperi: G-Print 115 g/m²

Painopaikka: Forssa Print – 2017

ISSN: 1796-3990

Sisällys

Elsa Hietala	Esipuhe	5
Päivi Maaranen	Maasta elannoksi, työstä maisemaksi – maatalouden vaikutus ympäristöön eteläisen Suomen alueella	6
Kirsi Laine	Torpat maisemassa ja maiseman muuttajina	25
Manne Pärkö	Järvimaisemasta peltoaukeaksi – Laitilan Valkojärven kuivattaminen	36
Tapio Heikkilä	Maaseudun arvokkaat kulttuurimaisemat	49
Elsa Hietala	Hinnerjoen kotiseutumuseot – Suomen maatalousmuseon kesäkohde 2016	63
	Pattoin perintötila – Suomen maatalousmuseon kesäkohde 2017	66
	Suomen maatalousmuseosäätiön toimintakertomus 2016	69

Esipuhe

Tämän vuosikirjan teemaksi valittiin maaseudun ja maatalouden maisemat uuden perusnäyttelymme kantavan teeman mukaan. Maiseman tutkimus yhdistää monia eri tieteenaloja ja niin tämä vuosikirjakin on saanut kirjoittajikseen lähtökohdiltaan eri alojen asiantuntijoita. Vanhoihin historiallisiin maisemiin pääsee käsiksi valokuvien puuttuessa esimerkiksi vanhoja karttoja analysoimalla. Nykyisestä maisemasta on puolestaan tarkalla analyysillä erotettavissa monenlaisia historiallisia kerroksia.

Arkeologi Päivi Maaranen väitteli keväällä 2017 menneisyyden ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksesta maisemahavaintojen pohjalta. Hän käsittelee artikkelissaan maiseman muutosta ja siihen vaikuttaneita tekijöitä hyvin pitkällä aikavälillä. Ihminen on asuttanut Suomen alueita jo kymmenen tuhannen vuoden ajan. Tällä välillä yksi merkittävimpiä ja pitkäkestoisimpia ihmisen vaikutuksia maisemaan on maatalouden harjoittaminen.

Sarka-museon museolehtori Kirsi Laine valmistelee parhaillaan Suomen historian väitöskirjaa isojaon vaikutuksista maatalouden kehitykseen. Hän on isojaon ja muiden maanmittausasiakirjojen pohjalta analysoimalla pohtinut artikkelissaan torppien perustamisen vaikutusta maisemaan.

Loimaan kaupungin sivistysjohtaja, FM Manne Pärkö on tutkinut järvenlaskun vaikutusta ympäristöön paikallisen muistitiedon kautta. Onnistuneesti, joskin pitkällä aikavälillä, viljelykäyttöön kuivattu matala järvi Laitilan keskustan tuntumassa herätti paikallisissa asukkaissa paljon tunteita. Miten pitkälle ihmisellä on oikeus mennä luontoa hyödyntäessään? - on tärkeä kysymys, jonka vastaus on muuttunut sadan vuoden aikana paljon.

Taiteen tohtori, ympäristöneuvos Tapio Heikkilä avaa artikkelissaan maaseudun kulttuurimaisemien erityispiirteitä ja -arvoja. Lisäksi hän syventyy valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointien tulosten ja niistä saadun palautteen esittelyyn ja arvioimiseen.

Tuttuun tapaan Laarissa esitellään Suomen maatalousmuseo Saran kesäkohde – tällä kertaa siis kaksi kappalein. Valinta kohdistui hienoihin ja hyvin hoidettuihin kohteisiin, vuonna 2016 Hinnerjoelle ja tänä vuonna 2017 Juvalle. Kirjan lopussa julkaistu Suomen maatalousmuseosäätiön toimintakertomus koskee vuotta 2016.

Elsa Hietala

Maasta elannoksi, työstä maisemaksi – maatalouden vaikutus ympäristöön eteläisen Suomen alueella

Ihminen elää ja toimii ympäristössään, muokkaa sitä ja sopeutuu siihen. Tämä muokkaaminen ja sopeutuminen muodostavat vuorovaikutteisen tapahtumakulun, jossa ihmisen oppimiskyvyllä on suuri merkitys. Vuorovaikutuksen keinot ovat monet, ja ne muuttuvat ajan kuluessa oivaltamisen ja siihen liittyvän ymmärtämisen kautta. Myös tavoitteet muuttuvat ja vaikuttavat siihen, miten ihminen toimii ja miten se voi näkyä ympäristössä.

Koska ympäristö on hyvin laaja kokonaisuus, seuraavassa tarkemman pohdiskelun kohteena on ensinnäkin aineellinen ja aistein havaittava maisema. Se muodostaa osan laajemmasta ympäristöstämme ja rajautuu ihmisen määrittelemien kriteerien perusteella. Maisema ei kuitenkaan ole tiettyyn tapahtumaan tai paikkaan sellaisenaan sitoutuva, vaan se on laajemmin ajassa ja tilassa muuttuva. Toimeliaampien aikojen lomassa on vähäisemmän ihmistoiminnan vaiheita ja toimijoiden määrä muuttuu jatkuvasti. Maiseman piirteet ja tapahtumakulut ovat lisäksi jatkuvassa keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Näin muodostuu ihmisten, tapahtumien ja ajatusten verkostomainen maisema. Se on eri aikoina syntyneiden ja toisiinsa lomittuvien piirteiden, toimijoiden ja tapahtumakulujen muodostama kokonaisuus. Sellaisessa ympäristössä mennyt voi vaikuttaa nykyisyydessä ja tulevaisuudessakin siihen, miten

maisema muuttuu, muotoutuu ja ymmärretään. Kaikki maisemaan liittyvät toimijat ovat verkoston osia ja vaikuttavat toisiinsa.

Tarkemman pohdinnan kohteena on myös maatalouden yhteydessä tapahtuva ihmistoiminta ja sen vaikutukset ympäristöön. Esihistoriallisesta näkökulmasta maatalous on yhteisön ja sitä kautta yksilön säilymisen turvaamisen keino. Siihen liittyvät hyötykasvien ja/tai viljan viljely ja kotieläinten hoitaminen. Erilaisissa yhteisöissä ja eri aikoina edellä mainitut painottuvat eri tavoin ja maatalouden elinkeinoyhdistelmä on erilainen. Painottumiseen vaikuttavat erityisesti käytettävissä olevat inhimilliset resurssit ja ympäristön luonnonmaantieteelliset tekijät. Maatalous elinkeinona on sen vuoksi paikallista tietoista ruuan tuotantoa kasvattamalla ja hoitamalla kulloinkin käytettävissä olevia jalostettuja tai jalostamattomia kasvi- ja/tai eläinlajeja. Siihen vaikuttavat luonnontekijöiden ohella maatalouden harjoittajan omat valinnat ja mahdollinen yhteisön ohjaus.

Ihmisen ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen tutkimiseen menneisyydessä liittyy aina tulkinta. Tulkitseminen on toimintaa, joka on suhteessa tutkittavan kohteen kohtaamisessa muodostuvaan kysymykseen. Käsitys tutkittavasta asiasta syntyy tällöin havaintojen ja tulkintojen tuloksena. Kysymysten ja vastausten kierroksia voi olla useita riittävän ymmärryksen muodostumi-

seksi. Tällainen menneisyyden tutkimus on luonteeltaan hermeneuttista. Tieto syntyy tulkinnan kautta, ja sen muodostumisessa vaikuttaa tutkimusaineiston analysoinnin ja sen tulosten pohtimisen vuorovaikutteinen tapahtumakulku. Tutkija ei ole välttämättä irti tutkimuskohteistaan etukäteen luonnehtivista ajatuksista, joten ne voivat vaikuttaa tulkintoihin. Näin tulkitsija on jatkuvassa vuorovaikutuksessa havainnoimansa ilmiön kanssa.

Monitieteinen lähestymistapa ja menneisyyden tutkiminen

Monien tieteiden hyödyntäminen on luonteenomaista maiseman tutkimiselle, ja maisemaa voi pitää jopa monia tieteenaloja läpäisevänä näkökulmana. Useiden tieteenalojen hyödyntäminen on lisäksi luonteenomaista menneisyyden tutkimiselle. Näin menneisyyden tapahtumien tutkiminen maiseman puitteissa on luonteva ratkaisu pohdittaessa ihmisen ja ympäristön vuorovaikutusta. Se voi nimittäin olla havainnoitavissa maisemassa moniin tavoin.

Ihmisen ja ympäristön välisen suhteen tutkiminen monien tieteenalojen lähtökohdista antaa tietoa siitä, millaista vuorovaikutus on ja miten se näkyy esimerkiksi maisemassa. Lisäksi se antaa tietoa siitä, mitä maisemassa voi tarkastella menneisyyden ihmisestä ja hänen toiminnastaan säilyneinä tietoina. Vuorovaikutus voi näkyä muutoksina, joiden tutkiminen vie pohtimaan ihmisen toiminnan seurauksia ja niihin liittyviä tapahtumakulkuja. Lisäksi tutkimuksen avulla voi jäljittää yhteisöjen välistä vuorovaikutusta ja alueita, joissa se toteutuu. Edelleen tutkiminen johdattaa miettimään paikkoja ja niihin mahdollisesti liittyviä merkityksiä. Siihen liittyen voi pohtia myös arvoja, arvottamista ja niihin liittyvää ihmisen toimintaa. Tutkimuksen tulokset riippuvat

mm. siitä, mietitäänkö vain aineellisia piirteitä ja niihin liittyviä tapahtumakulkuja, vai huomioidaanko myös maisemaan liittyvät aineettomat asiat.

Edellä mainituista syistä maiseman muuttumista ja maatalouden vaikutusta ympäristöön eteläisimmän Suomen alueella haluttiin selvittää monia tieteenaloja hyödyntävän tutkimuksen avulla¹. Tutkimuksessa on käytetty ensinnäkin arkeologian ja maantieteen lähteitä, menetelmiä ja tutkimustuloksia. Lisäksi siinä on hyödynnetty historiallisia lähteitä ja tutkimustuloksia. Tällaiseen monitieteiseen lähestymistapaan liittyy se, että tutkimus on luonteeltaan kokoavaa. Tutkimuskysymyksiä on käsitelty erityisesti perustutkimusvaiheessa eri tieteenalojen lähtökohdista. Jatkotutkimuksen yhteydessä tutkimusote on lähestynyt puolestaan tieteidenvälistä tutkimusta. Tällöin tutkimuksessa on tavoiteltu eri tieteenalojen menetelmien, lähdeaineistojen ja käsitteiden yhdistämistä kysymyksiä ratkaistaessa.

Monia tieteitä hyödyntävän tutkimuksen yhteydessä on hyvä huomioida eri tieteenalojen luonne ja suhde tutkittavaan aiheeseen. Esimerkiksi arkeologia on humanistinen tieteenala, jossa maiseman tutkiminen liittyy mm. maisema- ja ympäristöarkeologiaan. Maisema-arkeologiassa pyritään rajatun alueen menneisyyden paljastamiseen ja aineellisten ilmiöiden ohella siinä voidaan pohtia myös esimerkiksi sosiaalista maisemaa. Tällöin tutkimuksen kohteena ovat menneisyyden ilmiöiden väliset suhteet ja niiden kautta muotoutuva kokonaisuus, joka voi kertoa myös jotakin ihmisestä sosiaalisena ja kokevana toimijana. Ympäristöarkeologiassa kohteena ovat erilaiset biologiset ja geologiset lähdemateriaalit ja tapahtumakulut. Niiden tutkimuksen avulla selvitetään ja selitetään menneisyyden ihmistoiminnassa

¹ Maaranen 2017: 18–26, 72–77, 90–121, 260–266 viitteinen

Maastossa kävelyn avulla voi havainnoida maiseman kokonaisuutta ja sen yksittäisiä piirteitä. Kuva: Päivi Maaranen.

havaittavia ilmiöitä. Ympäristöarkeologian keinoin voi tutkia monin tavoin ihmisen aineellista ympäristöä ja sen muutosta.

Historia on myös humanistinen tieteenala ja siinä mm. maisema- ja ympäristöhistorian tutkimus liittyy menneisyyden maiseman ja ihmisen toiminnan selvittämiseen. Maisemahistorian tutkimusta on pidetty maisema-arkeologian edeltäjänä ja jopa maiseman tutkimisen varsinaisena alkuna. Siihen liittyy niin käytännön tutkimusmenetelmien kehittyminen kuin ajatus maiseman tarkastelusta maastossa kävellessä sen ymmärtämiseksi historiallisessa yhteydessään.

Ympäristöhistoriankin tavoitteisiin liittyy ajatus luonnon sijoittamisesta paikalleen suhteessa ihmiseen ja hänen historiaansa. Painopisteenä on kuitenkin ihmisen ja ympäristön vuorovaikutuksen pohdiskelu siten, että pohdinnan kohteena on ympäristö eri ulottuvuuksineen.

Maantiede on puolestaan luonnontieteiden tieteenala, mutta se käsittää myös ihmistieteellisen näkökulman. Tämän vuoksi

maantieteen pohjalta voi tarkastella luonnontieteellisiä lähdeaineistoja ja pohtia niihin liittyviä ihmissyntyisiä tapahtumakulkuja. Menneisyyden tutkimuksessa maantiede liittyy mm. paikkaan, alueeseen ja tilaan liittyviin pohdintoihin. Niiden luonne määrittyy tutkimuksen näkökulman kautta ja tutkijalla on aktiivinen rooli tutkittavan ilmiön kontekstin rajaajana. Yksittäisten luontoon tai kulttuuriin liittyvien materiaalien ja inhimillisten tekijöiden ohella tutkimuksen kohteena voivat olla eri tekijöitä toisiinsa kytkevät tapahtumakulut ja niiden muodostamat järjestelmät. Maantieteeseen liittyy yhtenä osa-alueena myös maantieteellinen maiseman tutkiminen, joka on kulttuurimaantieteessä maailmasta tehtävien tulkintojen väline. Maisemaa ei tutkita vain olemassa olevana kokonaisuutena näkyvine ja näkymättömine piirteineen. Lisäksi sitä pohditaan ihmisen maailmasta luomana kuvajaisena eli representaationa.

Menneisyyden maiseman tutkimisessa paikka on tärkeä asia. Menneisyyden ihmis-

tä koskevat pohdinnat sitoutuvat nimittäin usein paikkaan ja siihen liittyvään tietoon, jota tuottavat puolestaan hyvin monenlaiset tieteenalat. Yksittäisen paikan tutkimisen ohella pohditaan paikkojen suhdetta toisiinsa ja laajempaan kontekstiin. Paikkaa voikin pitää vuorovaikutuksen ilmentymisen kohtana ympäristössään. Siinä kohtaa maiseman aineelliset piirteet ja ihmisen toimintaan liittyvät tarkoitukset. Maiseman, paikan ja ihmisen voi sen vuoksi ajatella olevan monella tapaa sidoksissa toisiinsa. Lisäksi menneisyyden tutkimiseen liittyy ihmisen ja luonnon toiminnan muutoksien pohtiminen. Muutos liittyy ihmistoiminnan ja kulttuurien ulkonaiseen muuttumiseen ajan kuluessa. Lisäksi se voi liittyä kulttuurien sisäiseen muuttumiseen, joka tapahtuu ympäristöstä riippumattomistakin syistä.

Eteläisimmän Suomen alueen maatalouden ja maiseman muutoksen tutkimus

Eteläisimmän Suomen alueeseen kohdistuvan tutkimuksen laajana tavoitteena on ollut ihmisen ja ympäristön kahdensuuntaisen vuorovaikutuksen hahmottaminen erityisesti maisemaan liittyen. Tälle vuorovaikutukselle luonteenomaisiksi piirteiksi on hahmotettu aktiivisuus, reagoivuus ja muuttuvuus. Vuorovaikutuksen on arvioitu toteutuvan koko ajan tiedostamatta, mutta myös tietoisten valintojen kautta. Tarkemmin tutkimuksessa on pohdittu, miten maisema on muuttunut maatalouden vaikutuksesta ja mitkä tekijät ovat muutoksessa olennaisia. Näin on pyritty ymmärtämään maiseman muuttumista pitkän ajan kuluessa siinä vaikuttavine erilaisine ihmisen toimintaan liittyvine tekijöineen.

Tutkimuksessa keskityttiin perustutkimusvaiheessa itäisen Varsinais-Suomen Salon Perniön seudun ja läntisen Uudenmaan

Raaseporin Karjaan seudun tutkimiseen. Sen tulosten perusteella pohdiskelun kohteena oli jatkotutkimusvaiheessa laajempi eteläisimmän Suomen alueen muodostama kokonaisuus. Tämän alueen maataloushistoria on pitkä ja erilaisten lähdeaineistojen avulla monipuolisesti tutkittavissa. Tutkimuksen yhteydessä havainnoitiin maiseman ja maatalouden muuttumista ja siinä mahdollisesti tai tiedetysti vaikuttaneita tekijöitä menneisyydestä nykypäivään.

Eteläisimmän Suomen alueella maatalouden harjoittamisen mahdollisuuksiin ja sitä kautta maisemaan on vaikuttanut ihmisen lisäksi luonnonolojen muuttuminen viimeisen jääkauden jälkeen. Jääkauden vaikutuksesta muovautunut maaperä ja pinnanmuodot ovat mm. yhteydessä siihen, missä ja millaisia lajikkeita voi viljellä. Rannansiirtyminen on yhteydessä puolestaan siihen, millaisia maita maataloustoimintaan on kulloinkin hyödynnettävissä. Lisäksi ilmaston muuttuminen on vaikuttanut mm. siihen, mitä kasvilajeja voi hyödyntää ja mitä kotieläinten pito edellyttää. Nämä muutokset ovat vaikuttaneet eri aikoina ihmiseen, hänen toimintamahdollisuuksiinsa ja yhteisöjen kokoon. Tutkimuksessa ei kuitenkaan lähdetty pohtimaan yksityiskohtaisemmin luonnon muuttumista, vaan kohteena oli ihmisen toiminta ja sen näkyminen maisemassa.

Tutkimuksessa kuvattiin maiseman muutoksen vaiheita ja muutoksessa vaikuttavia tekijöitä kivikaudelta nykypäivään. Sen yhteydessä selvitettiin esihistoriallisella ajalla kasvillisuuden ja maiseman muutosta ilmasto-, maaperä- ja rannansiirtymätietoja yhdistelemällä. Historiallisen ajan maiseman muutosta selvitettiin 1700-luvun ja nykykarttojen avulla. Lisäksi tutkittiin arkeologisten ja muiden piirteiden luonnetta, niiden sijoittumista maisemaan ja suhdetta toisiinsa. Edelleen tutkittiin piirteiden sijoittumista erilaisten maaperien ja geologisten

muodostumien yhteyteen. Jatkotutkimuksessa eriteltiin maiseman muutoksen vaiheita ja keskityttiin erityisesti maatalouden vaikutusten pohtimiseen.

Tutkimuksen aineistoina käytettiin maisematietoa, arkeologista maastotietoa ja luonnonmaantieteellistä maastotietoa. Lisäksi hyödynnettiin kirjoitettuja lähteitä, historiallisia karttoja ja paikallishistorioissa julkaistuja piirustuksia ja valokuvia. Nykykartoista käytettiin painettuja peruskarttoja ja niiden pienennöksiä. Lisäksi hyödynnettiin topografisia ja geologisia karttoja. Arkeologisia kohteita koskevat tiedot kerättiin Museoviraston muinaisjäännösrekisteristä ja arkiston raporteista. Lisäksi käytettiin julkaistua historiallista, kansatieteellistä ja arkeologista tutkimustietoa.

Päämenetelminä käytettiin kenttätyömenetelmistä maastossa kävelyä ja jäsentämisen menetelmistä tiedon keräämistä ja jäsentämistä. Lisäksi hyödynnettiin kartta- ja kuvanalyyssejä. Karttojen tulkintaa käytettiin mm. luonnonmaantieteellisten piirteiden

selvittämisessä, ja sen tuloksia tarkistettiin maastossa kävelyn avulla. Lähdeanalyysia hyödynnettiin arvioitaessa kerätyn tiedon ja lähteiden luotettavuutta. Kerättyä tietoa jäsennettiin ja käsiteltiin kartografisten menetelmien avulla laatimalla mm. erilaisia karttaesityksiä luonnontekijöiden muutoksesta ja ihmistoiminnan piirteiden sijoittumisesta.

Tutkimuksen aikana jouduttiin miettimään jossakin määrin aineistojen luotettavuutta, sillä monet niistä olivat puutteellisia. Arkeologista aineistoa on esimerkiksi tuhoutunut tahattomasti ajan kuluessa katoamalla tai maatumalla, tai sitä on voitu tarkoituksellisesti purkaa ja rikkoa eri aikoina. Samalla tavalla historialliset lähteet ja maiseman piirteet ovat muuttuneet ajan kuluessa sekä tahattomasti että tarkoituksellisen muokkauksen vuoksi. Tämä aineiston puutteellisuus ja muokkautuneisuus vaikuttaa mm. siihen, miten luotettavia johtopäätöksiä tutkimuksen yhteydessä on tehtävissä.

Edellä kuvatusta aineiston puutteellisuudesta johtuen menneisyyden ihmisen

Arkeologiassa maataloudesta antavat tietoa esimerkiksi elinkeinoon liittyvien esinelöytöjen kuten aurojen tutkimukseen liittyvät tulokset. Kuva: Päivi Maaranen.

toiminnan hahmottamisessa vaikuttavat erilaiset tiedon synnyn, muuttumisen ja rakentumisen tapahtumakulut, joiden yhteydessä vaikuttavat monella tapaa myös tutkijan tekemät valinnat. Lisäksi tutkimuksessa vaikuttavat aika, kulttuurinen muutos ja menneisyyden ilmiöiden tunnistamiseen liittyvät tekijät. Viimemainittuja ovat mm. asennoituminen tiedon löytämisen mahdollisuuksiin ja havainnoinnin järjestelmällisyys. Edelleen tutkimuksessa vaikuttavat näkemykset tulkitsemisen edellytyksistä. Puutteellisten aineistojen pohjalta tapahtuva tiedon työstäminen on sen vuoksi monitahoinen löytämisen, tunnistamisen, tutkimisen ja tulkitsemisen muodostama kokonaisuus. Tutkija muokkaa ja täydentää menneisyydestä säilynyt tietoa aktiivisesti oman tutkimustyönsä aikana.

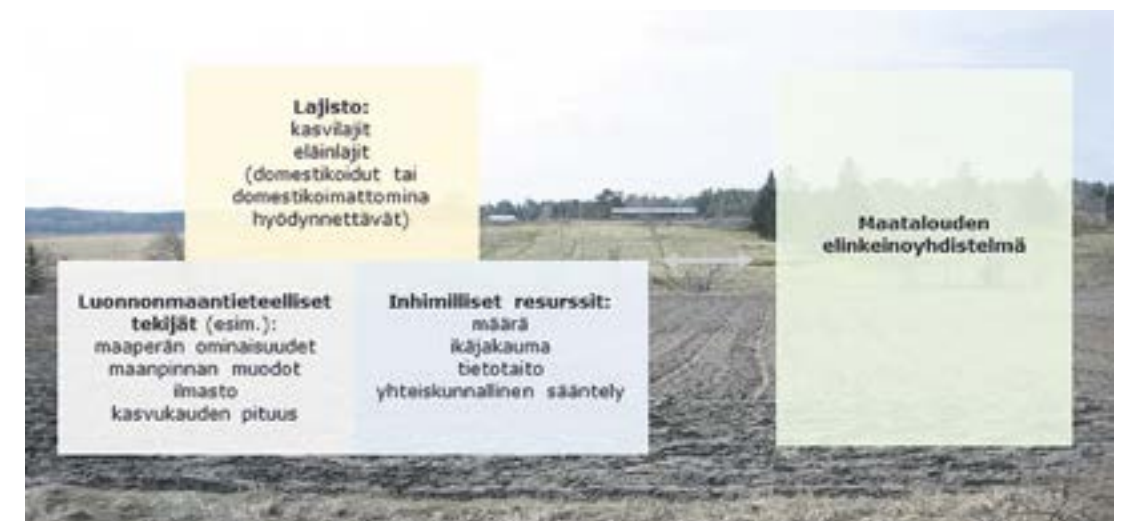
Maatalouden vaikutus maisemaan

Maatalous on sellainen ihmistoiminnan muoto, missä ympäristöön sopeutumisen ja ympäristön muokkaamisen tapahtumakulut riippuvat ihmisen tekemistä valinnois-

ta luonnonolosuhteiden muodostamissa puitteissa. Ihmisen elannonhankinta on vaikuttanut vuosituhansien ajan suoraan ja epäsuorasti ympäristöön ja siten myös sen maiseman muodostavaan osaan. Jos tuhat tai pari tuhatta vuotta sitten maata viljelevä toimija ei maisemaa ehkä tietoisesti ajatellutkaan, voi nykyviljelijä halutessaan valita sellaisia maatalouden muotoja, jotka ylläpitävät maisemaa tai jopa muuttavat sitä toivottuun suuntaan.

Maatalouden kautta ihminen vaikuttaa yleensä luonnon ekologiseen järjestelmään ja maisemaan melko pysyvästi. Maatalouden harjoittamiseen itseensä vaikuttavat myös monet asiat.

Kasvien kasvuolosuhteisiin vaikuttavat esimerkiksi luonnonmaantieteelliset tekijät, kuten ilmasto, maaperän ravinteisuus, vedenpitävyys ja raekoko. Niiden puitteissa määrittyy esimerkiksi se, millaisia ravintokasveja maatalouden harjoittaja voi kasvat-
taa. Lisäksi niin kasvinviljelyn kuin kotieläintenpidon kannalta tärkeää on makean veden riittävyys. Maaperän ominaisuuksien lisäksi maapinnan korkokuvalla on vaiku-

Maatalouden harjoittamiseen vaikuttavat monet tekijät (domestikaatio = kasvilajien jalostaminen ja eläinlajien kesyttäminen). Kuva: Päivi Maaranen.

tuksensa. Erityisesti rinteisyys ja rinnekaltevuudet ovat tärkeitä mm. viljelyyn liittyvien apuvälineiden käytön kannalta.

Luonnontekijöiden lisäksi maatalouden harjoittamiseen vaikuttavat yhteisöön liittyvät tekijät. Yhteisön tietotaito ja tekniikan hallinta sisältävät kaikki ne keinot, tiedot, tavat ja välineet, joilla maataloutta käytännössä harjoitetaan. Raivaus, maanmuokkaus, maan tuottavuuden parantaminen ja rakentaminen muuttavat ympäristöä voimakkaimmin. Hyödynnettävissä olevat kasvi- ja eläinlajit vaikuttavat puolestaan tuotantotapaan ja -määriin. Tietotaito, tekniikan hallinta ja maataloudessa työskentelevän väen määrä ovat suoraan yhteydessä siihen, miten elinkeinon harjoittamisen vaikutukset näkyvät ympäristössä.

Ihmistoiminnan ilmenemiseen tietyllä alueella vaikuttavat lisäksi mentaaliset tekijät eli yhteisön arvostukset ja ajattelutavat. Nämä tekijät vaikuttavat myös oppimiseen ja sitä kautta ympäristön hyödyntämiseen. Koska mentaalisia tekijöitä on vaikea selvittää erityisesti menneisyyden osalta, aineettomien ja henkisten ulottuvuuksien pohtiminen jää tässä aineellisen maiseman muutoksen tutkimuksessa pääosin pohtimatta. Maatalouden maisemaan liittyy kuitenkin vahva mentaalinen piirteistö. Se sisältää mm. käsitykset ympäristöstä ja sen hyväksytyistä hyödyntämistavoista. Lisäksi se sisältää ne odotukset, joiden toteutuessa maisema on sellainen kuin sen kuuluisi mielestämme olla.

Luonnonmaisemasta tehostuneen maatalouden maisemaan

Elinkeinoon harjoittamisen erilaisten reuna-ehdojen puitteissa maatalouden vaikutusta maisemaan voi pohtia monipuolisesti. Maatalouden voi ensinnäkin hahmottaa muodostuvan luonnon mahdollistaman ja

ihmisen osaaman puitteissa. Lisäksi vaikutukset ovat hahmotettavissa laajempaan jatkumona, jossa on haluttaessa erotettavissa erilaisia vaiheita. Vaiheet erottuvat toisistaan esimerkiksi elinkeinoyhdistelmää, käytettävissä olevia teknisiä keinoja ja yhteisöllisen toiminnan muutoksia pohtimalla.

Eteläisen Suomen alueen maiseman muutoksen maatalouden vaikutuksesta voi jakaa esimerkiksi neljään vaiheeseen. Vaiheet ovat kokeilevan maatalouden maisema, varhaisen maatalouden maisema, vakiintuneen maatalouden maisema ja tehostuneen maatalouden maisema. Vaiheiden erittelyn lähtökohtana on ajatus harjoitetun elinkeinoyhdistelmän suuresta vaikutuksesta maiseman piirteiden synnyssä ja muovautumisessa. Lisäksi teknologia ja luonnonmaantieteelliset tekijät on arvioitu tärkeiksi sen osalta, miten ympäristöä resursseineen voi hyödyntää.

Pyyntitalous ja luonnonmaisema

Maatalous tuli tunnetuksi eteläisimmän Suomen alueella kivikauden (8850–1900/1700 eKr.) aikana, vaikka pääosa ruuasta tuotettiin metsästyksen, kalastuksen ja keräilyn keinoin. Ihminen vaikutti jo pyyntitalouden yhteydessä tietoisesti ja tavoitteellisesti kasvillisuuteen mm. polttamalla sitä. Polttaminen lämmitti ilmeisesti paikallisilmastoa ja palaneille alueille nouseva kasvillisuus houkutteli saaliseläimistöä.

Yhteisön tiedot kasvilajien ja kasvupaikkojen ominaisuuksista karttuivat myös keräilyn yhteydessä. Esimerkiksi multavat luonnonmaannokset olivat kasvillisuudeltaan luontaisesti monipuolisia. Lisäksi niiden maa-aines oli ravinteikasta ja helposti muokattavissa, joten ne olivat varhaiseen kasvinviljelyyn soveltuvia. Kivikauteen voikin liittyä erilaisten luonnonlajien tietoinen hoito tai viljely. Lisäksi saatettiin hyödyntää joitakin nyt arkeofyytteinä pidettyjä kasvi-

Ahomansikan rönsytaimia (Fragaria vesca) on helppo siirtää sopiville kasvupaikoille. Kuva: Päivi Maaranen.

lajeja. Erilaisten luonnonlajien hoitaminen kehitti luontevasti yhteisön valmiuksia esimerkiksi viljan viljelyyn.

Tiettyjen kivikauden yhteisöjen asuinpaikkojen sijainti maatalouden harjoittamisen kannalta suotuisissa ympäristöissä voi viitata myös jonkinlaiseen elinkeinon harjoittamiseen. Lisäksi maataloudesta antavat viitteitä siitepölyanalyysien antamat tiedot ohran viljelystä sekä avoimen alueen lajiston ja lajimäärien kasvusta. Tähän yhteyteen voivat liittyä pienet viljelysalat ja laidunnukseen otetut luonnonniityt ja -kedot, joita raivattiin ja parannettiin polttamalla. Kotieläinten pidosta on kuitenkin viljelyä vähemmän luotettavaa tietoa kivikaudelta. Maitorasvajäännettutkimusten perusteella kotieläimiä hoidettiin kuitenkin mahdollisesti jo kivikauden myöhäisvaiheessa ja sen lopulta tunnetaan lampaan tai vuohen luo.

Pyyntitaloudella ei ollut ilmeisesti pitkäaikaisia ekologisia vaikutuksia ympäristöön, minkä vuoksi maisemakaan ei muuttunut pysyvämmiin. Pyyntitalouden yhteisöön liittyy tästä syystä luonnonmaisema. Ym-

päristön hyödyntämisen tavat ohjasivat yhteisön niiden menestyksellisen harjoittamisen kannalta soveliaisiin paikkoihin. Tällaisia olivat erityisesti vesien ja metsäisten alueiden reunavyöhykkeet. Maatalouden kokeileminen näkyi kuitenkin kivikauden lopulla todennäköisesti ainakin jotenkin maisemassa.

Kokeilevan maatalouden maisema

Varhaisen metallikauden (1900/1700 eKr.–0/50 jKr.) aikana maatalouden kokeileminen yleistyi selvästi eteläisimmän Suomen alueella. Ohran lisäksi tältä ajalta on viitteitä myös rukiin viljelystä. Kivikauden loppuun tai varhaisen metallikauden alkuun voivat ajoittua myös maatalouteen mahdollisesti liittyvät piisirpit. Ne eivät liity välttämättä viljan viljelyyn, sillä sirppejä on voitu käyttää myös muiden ruokakasvien, lehdeksien tai heinän korjuussa. Varhaiselta metallikaudelta on lisäksi viitteitä asutuksen sijoittumisesta vesien lähelle paikkoihin, jotka ovat olleet suotuisia viljelylle ja/tai laiduntamiselle. Tältä ajalta tunnetaan lisäksi varmasti pyynnin ohella viljelyä ja kotieläinten hoitoa harjoittaneen yhteisön asuinpaikka esimerkiksi Nakkilan Rieskaronmäeltä. Lisäksi varhaiselta metallikaudelta on löydetty mm. lampaan, naudan ja hevosen luita.

Varhaisen metallikauden aikana syntyivät todennäköisesti myös ensimmäiset viljelys- ja/tai laidunmaiden raivaamiseen liittyvät ja edelleen maisemassa näkyvät arkeologiset kohteet. Niitä ovat mm. erilaiset röykkiö-alueet, jotka sijaitsevat varhaisen maatalouden harjoittamisen kannalta sopivien maa-lajitteiden kuten silttien yhteydessä. Lisäksi varhaisen metallikauden lopulla Suomen alueella on arvioitu viljelyyn jo pysyvämpiä peltoja, ja maatalouden on ajateltu vakiintuneen elinkeinona. Tähän vaiheeseen ajoitetaan myös vanhin muinaispelto.

Lohjan Arorinteeltä tunnetaan Kristuksen syntymää edeltäneellä ajalla kasattuja kiviröykkiöitä, joista osa voi olla raivauskivikasoja. Kuva: Päivi Maaranen.

Kauden lopulla tapahtunut ilmaston viileneminen vaikutti maatalouden harjoittamisen edellytyksiin monin tavoin. Kotieläinten pidossa sopeuduttiin ilmaston viilenemiseen todennäköisesti nopeammin kuin kasvien viljelyssä. Lisäruokinnan avulla monet tuotantoeläimet selvisivät tarvittaessa ulkolaidunnuksessa talvella. Viileneminen ei välttämättä huonontanut merkittävästi kasvilajien viljeltävyyttäkään. On nimittäin mahdollista, että viljellyt kasvit kykenivät sopeutumaan ilmaston viilenemiseen melko nopeasti. Tämä oli mahdollista kasvilajien suhteellisen vähäisen jalostusasteen ja sisäisen variaation vuoksi.

Varhaisen metallikauden aikana maataloudesta tuli pysyvä osa yhteisön elinkeinoyhdistelmää, mutta sen merkitys ruuan-

tuotannossa oli ilmeisesti vielä suhteellisen pieni. Lisäksi maatalouden vaikutus näkyi ympäristössä pitkäaikaisempina ilmiöinä, ja ilmeisesti ekosysteemitkin alkoivat vähitellen muuttua. Paikoin ihmisen vaikutus ympäristöön saattoi olla jo melko voimakasta. Tähän vaiheeseen liittyy kokeilevan maatalouden maisema. Siinä pienet viljan ja muiden ravintokasvien viljelysalat sijoituivat jo kiinteämmin paikallaan pysyvän asutuksen yhteyteen. Asutus siirtyi kuitenkin todennäköisesti aika ajoin uusien hyödynnettävien maiden luokse. Laiduntaminen vaikutti puolestaan asutuksen reunametsiin ja rantavyöhykkeisiin. Lisäksi maisemaan ilmestyi sellaisia maatalouden synnyttämiä piirteitä, jotka ovat säilyneet nykypäivään saakka.

Varhaisen maatalouden maisema

Raudan yleistymisen työkalujen materiaalina rautakaudella (0/50–1100/1200 jKr.) mahdollisti aiempaa tehokkaamman maanmuokkaukseen ja muun ympäristön hyödyntämisen. Arkeologisissa esinelöydöissä maatalouteen liittyvät mm. rautaiset auran kärjet, mahdolliset raivausveitsien terät sekä erilaiset viikatteet ja sirpit, joskin viimeainnituja tunnetaan jo varhaisen metallikauden lopulta. Viljelystä kertovat myös jauhinkiviksi tulkitut esinelöydöt.

Peltojen viljelyyn ja laidunmaiden raivamiseen liittyvät arkeologisista kohteista raivauskivikasat ja kivirivistöt, joista viimeksi mainittujen on tulkittu liittyvän sekä viljelyyn että karjan hoitoon. Kivirivistöt ovat erottaneet ehkä viljelysaloja toisistaan, mutta ne voivat olla myös kotieläimien kulkua estävien aitojen perustoja. Lisäksi viljelyyn liittyvät erilaiset kyntöjäljet ja nk. pysyvien peltojen jäännökset. Ohran, vehnän ja ruukin viljelyn lisäksi rautakaudella hoidettiin

ainakin nautoja, sikoja, lampaita, hevosia ja vuohia.

Rautakautisen maatalouden tuottavuudesta elinkeinona ei ole kovin tarkkaa tietoa. Kokeellisen arkeologian antamien ja jokseenkin lyhyen aikavälin tietojen perusteella ilmasto-olosuhteiltaan suotuisina vuosina päästiin ilmeisesti suhteellisen hyviin tuottoihin. Tämä edellytti kuitenkin maaperän ravitsemista eli lannoittamista lannalla. Hyödynnettävien lajikkeiden ravintoarvot olivat ilmeisesti jokseenkin hyviä verrattuna nykyviljalajeihin. Sen vuoksi niiden määrällinen tarve oli ihmisen ravitsemuksellisesta näkökulmasta pienempi. Mahdollisesti ravitsemuksellista arvoa saattoivat lisätä säilytetyn viljan seassa olevat proteiinipitoiset tuhohyönteiset, vaikka niitä pyrittiinkin torjumaan.

Maatalouden asemaan elinkeinoyhdistelmässä vaikutti todennäköisesti yhteisön kasvavan osaamisen lisäksi luonnonympäristössä tapahtuva muutos. Varhaisen metallikauden lopulla alkanut ilmaston viile-

Ahvenanmaanelampaan tyyppiä on esiintynyt ehkä jo rautakaudella. Kuva: Päivi Maaranen.

neminen muutti ilmeisesti luonnon eläinten käyttäytymistä ja esiintymistä. Viileneminen johti myös metsien kasvilajiston muutokseen. Nämä muutokset heikensivät ehkä pyynnin mahdollisuuksia. Lisäksi rannikkoseuduilla maankohoamisen hidastuminen saattoi vaikuttaa pyyntiympäristöihin ja niiden lajistoon epäedullisesti.

On myös mahdollista, että asutuksen keskusalueilla pyynti ei väestön kasvun vuoksi riittänyt enää tuottamaan ravintoa tarpeeksi. Tällöin maatalouden asema ruuan tuotannossa yhteisön säilymisen turvaamiseksi kasvoi. Säännöllisesti harjoitettu maatalouskin alkoi muuttaa rautakauden kuluessa ekosysteemejä pitkäaikaisesti ja pysyvästi. Myös tämä muutos saattoi vaikuttaa vähitellen ympäristön resursseihin ja mm. niiden

hyödynnettävyyteen pyynnissä. Maatalouden rinnalla pyynnillä oli kuitenkin tärkeä osa elinkeinoyhdistelmässä vielä pitkään historiallisella ajalla.

Maatalouden vaikutus näkyi rautakauden kuluessa maisemassa laajempina avoimina alueina asutuilla alueilla. Lisäksi maan pinnan muodot alkoivat muuttua muokkauksen takia. Pysyvemmän asutuksen lähellä tapahtuneen laiduntamisen lisäksi erityisesti metsälaidunnus vaikutti ympäristöön laajemmin. Rautakautisen asutuksen keskusaluiden yhteyteen muotoutuikin vähitellen säännöllisen ja pitkäaikaisen ympäristöä muokkaavan ihmistoiminnan vaikutuksesta varhaisen maatalouden maisema. Se oli ilmeisesti pienipiirteinen, ja sen vuoksi myös luonnon monimuotoisuus lisääntyi. Mais-

Valkeakosken Sääksmäen Rapolassa on pienipiirteisen maatalousmaiseman tuntua. Kuva: Päivi Maaranen.

malle luonteenomaista olivat todennäköisesti maata viljelevien talousyksiköiden, peltojen, luonnonlaitumien ja ehkä kasvitarihamaisten viljelmien muodostamat kokonaisuudet. Näitä kokonaisuuksia erottivat toisistaan laajemmat metsät ja viljelykseen kelpaamattomien maiden muodostamat metsäiset selänteet. Viljelykseen kelpaamattomat alueet olivat kuitenkin tärkeitä pyynnin, laiduntamisen ja raaka-aineiden saannin kannalta.

Vakiintuneen maatalouden maisema

Keskiajan (1100/1200–1521) alkuvaiheessa maataloudessa ei tapahtunut äkillisiä muutoksia. Monet viljelyn kannalta parhaimmista maista olivat asutuksen keskusalueilla ilmeisesti jo käytössä. Väen ja asutuksen määrän lisääntyessä alettiin viljellä enenevässä määrin myös mm. raekooltaan hienoimpia savimaita. Niiden hyödyntäminen onnistui mm. uusien auratyyppeiden avulla, ja lisäksi tuotanto tehostui vuoroviljelyn yleistyessä. Tehokkaampien muokkausvälineiden vuoksi aiemmin laitumina olleita alueita voitiin ottaa myös kasvinviljelyyn. Tämä viljelyyn kelpaavien maiden lisääntyminen mahdollisti tuotannon ja väestön kasvun entisestään. Sellaista varhaisempi maatalous pyyntitalouteen yhdistettynä ei ollut pystynyt välttämättä synnyttämään.

Vakiintuneessa maataloudessa viljely ja kotieläinten pito olivat tärkeä osa elinkeinoyhdistelmää. Maatalous oli suunnitelmallista ja se edellytti monenlaista teknistä osaamista ja luonnonolosuhteiden ymmärtämistä. Viljelyyn liittyi mm. peltojen lannalla ravitsemisen tarpeellisuus ja sen suunnittelu. Lisäksi hyödynnettiin monenlaisia maita, niin kivenessäisiä, savisia kuin kosteitäkin. Metsien reunojen alueitakin raivattiin tulen avulla lyhytaikaisiksi hyväntuottoisiksi viljelysmaiksi. Maatalouden näkökulmasta liki

kaikenlaiset maat olivat hyödyntämiskelpoisia ja ne otettiin myös käyttöön. Viljeltävinä kasveina olivat viljojen lisäksi esimerkiksi herneet, pavut, pellava, hamppu, nauris, unikko ja humala.

Pitkään samalla paikalla jatkuva maanviljely muutti ympäristöä voimakkaasti. Pysyvän peltohehtaarin viljely edellytti esimerkiksi 1700-luvulla ainakin noin kaksinkertaisen, mutta mahdollisesti jo kolminkertaisen niittyhehtaarin olemassaoloa. Näin turvattiin kotieläinten tuottaman lannan saanti ja peltojen lannalla ravitseminen. Myöhemmin 1800-luvun alussa niittyalan tarpeeksi arvioitiin jo vähintään 3–4 alaa niittyä yhtä peltoalaa kohti. Tämä niittyalan tarpeen kasvu kertoo selvästi paikallaan vuosisatoja jatkuneen maatalouden maaperää köyhdyttävästä vaikutuksesta.

Viljelyn ohella kotieläinten pitäminen alkoi vaikuttaa yhä voimakkaammin ja laaja-alaisemmin kasvillisuuden kenttä- ja pensaskerrokseen. Kotieläiminä hoidettiin mm. nautoja, vuohia, lampaita, hevosia, sikoja ja mehiläisiä. Maatiaisrotujen eläimet olivat ketteriä ja kooltaan pieniä, ja ne hyödynsivät ilmeisesti tehokkaasti erilaista syötäväksi kelpaavaa kasvillisuutta. Lannoittamisen ohella kotieläimillä oli ympäristöä köyhdyttäväkin vaikutus. Laitumina käytetyt alueet olivat laidunkauden lopussa usein poljettuja ja loppuun kaluttuja. Eläinten ruoan kerääminen ja laidunnuksen aiheuttama köyhtyminen johti entistä laajempien alueiden hyödyntämiseen, mikä näkyi selvästi myös maiseman muutoksena.

Monet nykypäiviin säilyneet arkeologiset jäännökset maisemassa liittyvät tähän maatalouden elinkeinona vakiintumisen aikaan. Erilaiset kiviaidat ja viljelysryötkiöt kuten nk. peltoröykkiöt tai kaskirauniot ajoittuvat ainakin keskiajalta 1900-luvulle. Erilaiset viljelysterassit kohoumien rinteillä syntyivät puolestaan viimeistään historiallisen ajan

maatalouden vaikutuksesta, vaikka ne voivat olla myös vanhempi ilmiö. Lisäksi maastossa on erilaisia viljelysaloja tasattuina alueina röykkiöiden välissä tai kukkuloiden alarinteillä, joskus ojilla reunustettuina.

Vakiintuneessa maataloudessa yhteisön sisäinen sääntely ohjasi maatalouden harjoittamista yhä enemmän. Laiduntamisen säännökset ja samanaikaisen viljelyn edellyttäminen vaikuttivat esimerkiksi ihmistoiminnan synnyttämien maiseman piirteiden sijoittumiseen. Lisäksi ympäristön hyödyntämistä ohjasivat yhteismaasäännökset ja maan jakaminen sarkajaon keinoin. Luonnon olosuhteillakin oli vaikutusta, josta kertoo mm. asutuksen sijoittuminen rajasijaintiin erilaisten resurssien vaihtumavyöhykkeelle ja usein juuri viljelyyn kelpaavan ja viljelyyn kelpaamattoman maan rajalle.

Maatalouden painottuminen yhteisön elinkeinoyhdistelmässä synnytti vakiintuneen maatalouden maiseman. Sitä luonnehtivat suurehkot avoimet maisematilat. Niissä pienehköt pellot, laajat niityt ja eritavoin ryhmittyneet kylät kulkureitteineen muodostivat maiseman kokonaisuuden. Metsätkin olivat tarvepuun oton lisäksi laidunnuksen ja lehdestyksen muokkaamia. Asutuksen keskusalueilla miltei kaikki maa ja luonnonvarat olivat jotenkin säädellyssä ja sovitussa käytössä. Ekologisesta näkökulmasta maisema oli ilmeisesti mosaiikkimainen. Siinä oli mm. runsaasti toisiinsa rajautuvia, luonteeltaan ja käytöltään erilaisia alueita. Ne olivat rajavyöhykkeineen luonnon monimuotoisuuden kannalta tärkeitä. Vanhimmat säilyneet perinnebiotooppimme periytyvät ilmeisesti juuri tältä ajalta.

Historiallisen ajan rinnepelto Raaseporissa Tammisaaren Skärlandetissa. Kuva: Päivi Maaranen.

Tehostuneen maatalouden maisema

1700-luvun kuluessa yhteiskunta alkoi muuttua, ja monia asioita pyrittiin tietoisesti uudistamaan ja kehittämään valtakunnan hallinnon ohjauksessa. Nämä uudistukset vaikuttivat vähitellen myös maatalouteen ja esimerkiksi lainsäädännössä annettiin yksityiskohtaisempia ohjeita monista maankäyttöön liittyvistä asioista. Ympäristöä muuttava toiminta ei ollut enää vain yksittäisen ihmisen tai ryhmän asia, vaan osa laajempaa yhteisöllistä järjestäytymistä. Sen vuoksi toiminnan vaikutukset oli huomioitava entistä tietoisemmin.

Maankäytön muutos liittyi myös maan uuteen jakotapaan eli isojakoon ja myöhemmin sitä täydentäneeseen uusjakoon. Näiden vuoksi asutus ja maataloustoiminnan vaikutukset paikantuivat aiemmasta poikkeavalla tavalla. Oma vaikutuksensa oli laajemmalla yhteiskunnallisella kiinnostuksella maatalouden kehittämiseen mm. hyötyajatteluun ja valistuksen oppeihin liittyen. Se johti esimerkiksi uusien lajien ja lajikkeiden kokeilemiseen. Lisäksi käynnistyi muu yleinen keskustelu maatalouden edistämisestä. Kaiken kehittämisen taustalla vaikutti tavoite maatalouden ohjaamisesta tietoisesti yhteiskunnan laajempia tarpeita palvelevaksi.

Uusien ajatusten ja toimintatapojen aiheuttamat muutokset näkyivät maisemassa mm. hitaasti tapahtuvana kylien hajaantumisenä yksittäistaloasutukseksi 1800-luvun aikana. Taloihin liittyivät yhtenäisemmät, yhden tilan viljelemät pelto-alueet. Lisäksi vanhat kulkureitit täydentyivät tai korvautuivat uusilla ja tieverkosto alkoi tihentyä. Yhteiskäytössä olleet niityt ja laitumet jaettiin monin paikoin tilojen kesken. Lisäksi peltoja ja niittyjä pyrittiin laajentamaan järvenlaskuilla, joiden yhteydessä maisema muuttui monella tapaa ja pysyvästi.

1800-luvun aikana maitotaloustuotteiden kasvava kysyntä suuremmissa kaupungeissa loi ensi kertaa mittavampia ja laajempia markkinoita maataloustuotteille. Maidontuotannon kasvu johti 1800-luvun puolivälissä nurmiviljelyn aloittamiseen ja heinän kasvattamiseen pelloilla. Luonnonniittyjen tuottamat rehumäärät olivat riittäneet ylläpitämään peltojen lannoittamisen edellyttämän karjamäärän kohtalaisen hyvin. Maidon tuotantoon tarvittiin kuitenkin enemmän ja ravintoarvoiltaan parempaa heinää ja rehua. Karjanhoito nousi jopa viljelyä tärkeämmäksi, ja karjaa alettiin jalostaa tietoisesti maidontuottokyvyltään paremmaksi. Maitotalouden maisemaa muuttava vaikutus kohdentui aiempaan verrattuna uusiin paikkoihin karjan laiduntaessa nurmiksi kylveillä pelloilla. Luonnonniittyjen merkitys laitumina alkoi puolestaan ensi kertaa maatalouden historiassa selvästi vähentyä. Osa niistä raivattiin pelloiksi ja osa alkoi metsittyä käytöstä hylättyinä. Myös laiduntaminen metsissä väheni, minkä vuoksi metsän ja peltojen väliset laidunvyöhykkeet alkoivat kadota.

Itsenäisyyden aikana vuodesta 1917 alkaen maatalous tehostui erityisesti maanmuokauslaitteiden paranemisen ja järjestelmällisen tutkimuksen tuottaman tiedon lisääntymisen vuoksi. Peltojen ravitseminen keinolannoitteiden avulla lisäsi entisestään tuottavuutta. Sama vaikutus oli maatalouden koneellistumisella, uusien viljelylajikkeiden kehittämisellä ja kotieläinten entistä tietoisemmalla jalostamisella. Lisäksi tilojen koko alkoi kasvaa, joskin hetken ilmiötä hidasti 1900-luvun alkupuoliskon torppien itsenäistymiseen ja siirtoväen asuttamiseen liittyvä pientilojen synty.

Tuotannon tehostuminen on johtanut vähitellen erittäin laajojen ja yhtenäisten peltoalueiden muodostumiseen. Tällaiselle ympäristölle tyypillistä on luonnon moni-

Tehostuneen maatalouden maisemaa eteläisimmän Suomen alueella. Kuva: Päivi Maaranen.

muotoisuuden ja silmin havainnoitavien maiseman piirteiden väheneminen. Tehokkaaseen tuotantoon soveltumattomat pellot on voitu metsittää, ja lisäksi erityisesti kaupunkia ympäröivä maaseutu voi muuttua asuinalueiksi. Kaikenlainen maatalouden tehostuminen onkin johtanut vähitellen ympäristön resursseja yhä voimakkaammin hyödyntävän maatalouden harjoittamiseen.

Tehostumisen taustalla ovat vaikuttaneet ennen kaikkea yhteiskunnalliset tarpeet ja elinkeinon kytkeytyminen maailmanlaajuiseen maataloustuotteiden kauppaan. Tämä on synnyttänyt tehostuneen maatalouden maiseman. Se on hyvin avoin, ja sille luonteenomaisia piirteitä ovat laajahkot pelto- ja nurmialueet, yksittäistalot ja pienentyneet kylät suoraviivaisine kulkureitteineen. Lisäksi tilakeskuksiin liittyy erilaisia kasvitarhoja

marja- ja hedelmäviljelyksineen. Uusimpina piirteinä tässä maisemassa ovat teknologian kehitykseen liittyvät piirteet, kuten sähkön siirtämiseen ja tuotantoon liittyvät rakennelmat.

Lopuksi

Maataloutta elinkeinona pohdiskellessa on edellä hahmoteltu sitä ympäristöä maisemineen, jossa ihminen on eri aikoina elänyt. Maisema on muuttunut kivikaudelta nykypäivään tultaessa luonnon tapahtumakulkujen hallitsemasta luonnonmaisemasta ihmisen toiminnan ja ajattelun muovaamaksi kulttuurimaisemaksi. Oppimisen ja tietotaidon karttumisen vuoksi ihminen on vaikuttanut elinkeinon kautta ympäristöön yhä laajemmilla alueilla. Lisäksi vaikutus

on voimistunut koko ajan nykypäivää kohti tultaessa. Maatalouden loppuminenkin näkyy paikoin, sillä aiemmin avoimet viljelys- ja laidunmaisemat ovat mm. metsittyneet.

Maatalouden vakiintumisen ja yleistymisen kannalta olennaisia ovat sen omaksumiseen ja harjoittamiseen vaikuttavat tekijät. Luonnonmaantieteelliset olosuhteet määrittelevät pitkälle sen, millaista maataloutta yhteisö voi harjoittaa. Yhteisön tiedot, osaaminen ja teknisten ratkaisujen hyödyntäminen vaikuttavat siihen, millaista maataloutta harjoitetaan. Lisäksi oppimisella ja alttiudella erilaisten ajatusten omaksumiseen on oma asemansa. Ne kytkeytyvät yhteisön kulttuuriin ja maailmaa koskeviin käsityksiin ja niiden muutoksiin. Lisäksi maatalouden harjoittaminen edellyttää riit-

tävästi työväkeä, jos tekniset ratkaisut eivät korvaa ihmisvoimaa. Näin voi päätellä, että maatalouden merkityksen kasvu elinkeinona on sidoksissa osaavan työväen ja tietotaidon määrän kasvuun.

Maatalouselinkeinoja kokeiltiin eteläisen Suomen alueella viimeistään kivikauden myöhäisvaiheessa, ja kokeileminen lisääntyi varhaisen metallikauden aikana. Maataloudella ei kuitenkaan ollut vielä kovin merkittävää asemaa elinkeinoyhdistelmässä. Yksi mahdollinen syy tähän saattoi olla ekologisesti riittävän rikas ja tuottava luonnonympäristö suhteessa sitä hyödyntävän väestön määrään. Tällöin yhteisöllä ei ollut pakottavaa tarvetta maatalouden omaksumiseen esimerkiksi ruuan tuotannon lisäämiseksi. Maatalouden yleistymisen tuntuukin run-

1800-1900-luvun metsittynyt pelto latoineen ja ojineen Mikkelin Kalliolassa. Kuva: Päivi Maaranen.

sasresurssisessa ympäristössä liittyvän ennen muuta oppimiseen. Siihen vaikuttavat mm. yhteisön valmius ja kiinnostus erilaisten ravinnontuottamisen tapojen hyödyntämiseen.

Rautakauden kuluessa yhteisön oli sopeuduttava ilmaston viilenemisen aiheuttamiin luonnonolosuhteiden ja -resurssien muutoksiin. Rauta työkalujen materiaalina mahdollisti puolestaan maan ja kasvillisuuden muokkaamisen aiempaa tehokkaammin. Maatalous alkoi vähitellen yleistyä ja siitä tuli pysyvä osa elinkeinoyhdistelmää. Väestön määrän kasvaessa asutut ja raivatut alueet laajenivat, ja maata hyödynnettiin järjestelmällisemmin. Maataloudesta kehittyikin yhteisön kannalta riittävän luotettava ja kannattava ravinnon tuottamisen tapa.

Historiallisena aikana vakiintuneen maatalouden vaiheessa maata viljelevä yhteisö ei vielä tavoitellut mahdollisimman hyvää tuottoa. Sen sijaan se pyrki turvaamaan elämän säilymisen ja jokapäiväisten tarpeiden tyydyttymisen. Vakiintumiseen liittyi myös elinkeinon aseman muuttuminen yhteisön kannalta riittävän luotettavasta olennaisen tärkeäksi. Maatalous tuotti niin paljon, että yhteisö voi jättäytyä pysyvästi sen varaan. Maisemaan kohdistuvien vaikutusten näkökulmasta merkittäviä asioita olivat väestön kasvu ja välittömästi itse tuotettavan ruoan kasvava tarve. Lisäksi merkittävää oli yhteisön hallinnollinen järjestäytyminen, ja maalliseen ja kirkolliseen verottamiseen liittyvä elinkeinon tuottaman ylimäärän jakaminen. Asutuksen keskusalueilla ihminen muokkasi ympäristöään yhä laajemmalti vastatakseen sekä paikallisten että laajempien hallinnollisten yhteisöjen tarpeisiin.

Tehostuneen maatalouden vaiheessa elinkeino on ollut yhteisössä edelleen merkittävä. Sen tuottamat tulot eivät kuitenkaan ole enää välttämättä riittäneet harjoittajien sa toimeentulon turvaamiseen. Sen vuoksi

yhteiskunta on alkanut säädellä maataloustuotantoa entistä voimakkaammin ja tukenut sitä myös rahallisesti. Toimeentulon vaikeuksien ohella erilaiset lainsäädännön ja maatalouspolitiikan muutokset ovat johtaneet tilojen ja maanviljelijöiden määrän laskuun. Lisäksi ne ovat muuttaneet maatalousyhteisön sosiaalista rakennetta ja luonnetta. Näistä syistä tehostuneen maatalouden viljelyn, karjanpidon ja puutarhatalouden rinnalle ovat nousseet muutkin tuotantotavat. Tällaisia ovat mm. luonnonmukainen tuotanto, energiakasvien viljely, maisemanhoito ja maatalouden täydentäminen muilla elinkeinoilla. Yleistyessään näiden vaikutukset ovat näkyneet myös muutoksina luoden taas uudenlaista maatalouden maisemaa.

Maatalouden osuuden kasvu esihistoriallisen ja historiallisen yhteisön elinkeinoyhdistelmässä on merkittävä asia. Se on vaikuttanut suoraan yhteisön eri elinkeinomuotoihin laittaman ajan ja työn määrään. Tämä on puolestaan vaikuttanut siihen, miltä maisema voi näyttää. Maatalouden vuoksi tapahtunut maiseman muutos on vaikuttanut myös yhteisön tapaan ymmärtää ja jäsentää ympäristöään. Lisäksi maiseman muutos on vaikuttanut yhteisön käsityksiin siitä, miten ympäristön resursseja on mahdollista tai soveliaista hyödyntää. Edelleen se on ollut yhteydessä siihen, miten ja millä keinoin yhteisö on pyrkinyt vaikuttamaan ympäristöönsä. Maatalouden omaksumiseen liittyvä yhteisöllisen oppimisen ja hyväksymisen tapahtumakulku on vaikuttanut myös käsityksiin maailmasta. Käsitys ihmisen ja ympäristön suhteesta ja maailmasta on muuttunut koko ajan tietämisen ja tiedon käytäntöön soveltamisen kautta.

Maisemaa voimakkaammin muovaavat maatalouden muodot kytkeytyvät eteläisimmän Suomen alueeseen kohdistuneen tutkimuksen perusteella laajemmin yhteisön elämään ja asenteisiin vaikuttaviin asioi-

hin. Maatalous on esimerkiksi tehostunut muuttuessaan paikallisten yhteisöjen sijaan suurempia ja maantieteellisesti kauempana sijaitsevia toimijoita palvelevaksi. Markkinoiden kasvu kotiseutua laajemmiksi on johtanut puolestaan maatalouden nousuun yhä merkittävämmäksi osaksi elinkeinoyhdistelmää. Samalla yhteiskunta on säädellyt elinkeinoa yhä enemmän. Tärkeä merkitys muutoksessa näyttää olleen myös yhteisön sosiaalisella järjestäytymisellä. Lisäksi ympäristön ja ihmisen suhteeseen liittyvien käsitysten muutoksilla on ollut oma vaikutuksensa.

Maatalous on perimmiltään jokapäiväinen elinkeino ja tapa turvata yhteisön säilymistä. Sen muovaama maisema vaatii syntyäkseen ja säilyäkseen paljon ihmisen vaikutusta. Maatalouden maisemaa voikin luonnehtia ihmisen kulttuuriseksi saavutukseksi, jossa resurssien hyödyntäminen tuottaa toiminnan kautta kotiympäristöksi koetun kokonaisuuden. Iäkkäältä tuntuva ilmiö ei tällaisessa maisemassa välttämättä ole todellisuudessa kovin vanha. Toisaalta sen synnyttäneet tapahtumakulut saattavat periytyä kaukaa menneisyydestä. Sen vuoksi muutoksen pohtiminen auttaa ymmärtämään kulloinkin tutkimuksen kohteena olevan maisemakokonaisuuden luonnetta ja sen synnyttäneitä tapahtumakulkuja.

Kirjallisuutta:

Alalammi, Pentti. 1982. Maatilatalouden edellytykset. Julkaisussa Alalammi, Pentti (toim.): Maatilatalous. *Suomen kartasto vihko* 231. Maanmittaushallitus, Suomen maantieteellinen seura. Sivut 2–3.

Arntzen, Sven. 2005. Maan viljeleminen ja sen esteettinen arvostaminen – yhteensovittamattomat näkökulmat? Julkaisussa Sepänmaa, Yrjö & Heikkilä-Palo, Liisa (toim.): *Pellossa perihopeat*. Maahenki, Hämeenlinna. Sivut 62–70.

Bläuer, Auli. 2015. Voita, villa ja vetoeläimiä, Karjan ja karjanhoidon varhainen historia Suomessa. *Karhunhammas* 17.

Haggrén Georg & Halinen, Petri & Lavento, Mika & Raninen, Sami & Wessman, Anna (toim.). 2015. *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoriaa kivikaudelta keskiajalle*.

Hertell, Esa. 2009. Ekologiat ja maatalouden alku Suomessa. Julkaisussa Mökkönen, Teemu & Seppälä, Sirkka-Liisa (toim.): *Arkeologipäivät 2008. Sosiaali- arkeologiaa – yhteisöt arkeologisen aineiston taustalla. Tutkimushistorian painolasti*. Suomen arkeologinen seura, Anjalankoski. Sivut 7–19.

Hirvilampi, Juha (toim.). 2010. *Varhainen viljely Suomessa*. Suomen maatalousmuseo Sarka, Loimaa. Kopijyvä, Jyväskylä.

Jutikkala, Eino. 1958. Suomen talonpojan historia. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 257.

Larsson, Bo (toim.) 1995. Svedjebruk och röjningsbränning i Norden – terminologi, datering, metoder. *Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria* 7.

Luostarinen, Matti & Yli-Viikari, Anja (toim.). 1967. Maaseudun kulttuurimaisemat. Rural Landscapes in Finland. *Suomen ympäristö, alueiden käyttö* 87.

Markkola, Pirjo (toim.). 2004. Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 914: 3.

Maatiainen. 2009. Ahvenanmaanlammas – enemmän kuin vain lammas Ahvenanmaalta. Maatiainen ry, verkkosivu. <http://www.maatiainen.fi/tekstit/ahvenanmaanlammas2009.htm>. Luettu 29.10.2017

Maaranen, Päivi. 2017. Neljä näkökulmaa maisemaan. Havaintoja menneisyyden ihmisen ja ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta eteläisimmän Suomen alueella. Helsingin yliopisto. Unigrafia Oy. <http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN 978-951-51-2962-8>. Luettu 25.9.2017

Mikkeli, Heikki & Pakkasvirta, Jussi. 2007. *Tieteiden välissä. Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen*. WSOY, Helsinki.

Mökkönen, Teemu. 2010. Kivikautinen maanviljely Suomessa. *Suomen Museo* 2009, 5–38.

Niemelä, Jari. 2008. Talonpoika toimessaan. Suomen maatalouden historia. *Tietolipas* 225.

Peltonen, Matti (toim.). 2004. Suomen maatalouden historia II, Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 914: 2.

Rasila, Viljo & Jutikkala, Eino & Mäkelä-Alitalo, Anneli (toim.). 2003. Suomen maatalouden historia I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 914: 1.

Roeck Hansen, Birgit & Nissinaho, Aino. 1995. A Fossil Landscape in Salo, Laitila, SW Finland. *Karhunhammas* 16, 25–40.

Salo, Unto. 1997. *Ihmisen jäljet Satakunnan maisemassa. Kulttuurimaiseman vuosituhanneet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Soininen, Arvo M. 1975. Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. *Historiallisia tutkimuksia* 96.

Thorpe, Ian J. 1996. *The origins of Agriculture in Europe*. Routledge, London.

Vihola, Teppo. 1991. Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin. *Historiallisia tutkimuksia* 159.

Vilkuna, Kustaa & Mäkinen, Eino. 1982. Isien työ - Veden ja maan viljaa, arkityön kauneutta. Otava.

Vuorela, Toivo. 1975. *Suomalainen kansankulttuuri*. WSOY. Porvoo. Neljäs painos, vuosi 1998.

Kirsi Laine:

Torpat maisemassa ja maiseman muuttajina

Enimmillään suomalaisella maaseudulla oli 1860-luvulla noin 63 000 torppaa. Torpalla tarkoitetaan päätoimista maanviljelyä varten vuokrattua aluetta ja siihen liittyvää asuntoa, ja se oli aina itsenäisen maatilan osa. Torppien yleisyyden vuoksi ne vaikuttivat monin tavoin maatalouteen ja aikansa ihmisten elämään, mutta myös maisemaan. Torppien maisemavaikutukset syntyivät erityisesti torpparien tekemän raivaustyön sekä asutuksen rakenteen muuttumisen kautta. Tässä artikkelissa tarkastelen torppia maiseman näkökulmasta. Torpat loivat merkittävänä osana sellaista maalaismaisemaa, jota moni tänä päivänä pitää tutuna ja kotoisana.

Monimuotoiset torpat

Torpparilaitos oli Suomen maatalouden historiassa merkittävin maanvuokrauksen muoto. Muita maanvuokrauksen tapoja olivat koko tilan vuokraaminen sekä mäkituvat, jotka oli tarkoitettu lähinnä asuntotonteiksi ja olivat liian pieniä päätoimista maanviljelyä varten. Alun perin torpan perustaminen oli aateliskartanoiden etuoikeus. Sama oikeus annettiin ratsutiloilla vuonna 1697. Uudisraivauksen ja maaseudun työvoimatilanteen edistämiseksi perintötilat saivat oikeuden torppien perustamiseen vuonna 1743 ja kruununtilat 1757.

Aluksi talonpoikaistiloilla torppien perustamista jarruttivat maaomistusolet. Torpan perustaminen kylän yhteisesti hallitseville

maille edellytti kyläkunnan suostumusta. Isojaon myötä torppien perustaminen helpottui, kun kylän maa jaettiin talojen yksityiseen omistukseen. Näin torpparilaitos alkoi laajentua nopeasti 1700-luvun lopulta alkaen saavuttaen huippunsa 1860-luvulla. Torppia perustettiin pääasiassa läntisellä peltoviljelyalueella, mutta myös Savossa torpat olivat yleisiä.

Torppia perustettiin erilaisiin tarkoituksiin. Alun perin torppia oli perustettu kartanoiden työvoiman tarpeen vuoksi. Torppari maksoi vuokran torpastaan työllä, jolloin kartano sai pysyvän työntekijän, joka elätti itsensä ja perheensä torpan tuotolla. Tämä oli tärkeä motiivi torppien perustamiseen myös talonpoikaistiloilla, sillä kausiluontoisissa töissä vuosipalkolliset olivat epäedullisia. Toisaalta torppia perustamalla ratkottiin perinnönjakotilanteita. Kun yksi lapsista sai talon, muut saivat halutessaan rakentaa itselleen torpan talon maille. Perintötorppia perustettiin eniten 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa, mutta 1800-luvun kuluessa niiden suosio hiipui. Kolmanneksi torpilla ratkottiin asutuskysymyksiä, ja ne antoivat monille tilattomille mahdollisuuden perheen perustamiseen. Torpan perustaminen oli molempien osapuolien edun mukaista. Edellä mainittujen syiden lisäksi torpparijärjestelmän etuina voidaan mainita maankäytön tehostuminen ja väestön toimeentulomahdollisuuksien parantaminen.

Torppariksi ryhtyminen edellytti vuokrasopimusta tilan isännän ja torppariksi pyrkivän välillä. Sopimuksia tehtiin sekä suullisesti että kirjallisesti. Siinä määriteltiin torpparin oikeudet, eli minkä maa-alan ja mitkä rakennukset torppari sai käyttöönsä. Torppaan saattoi sisältyä valmista peltoa ja rakennuksia, mutta moni torppari sai aluksi vain raivauskelpoista maata ja luvan ottaa rakennuspuut talon metsästä. Metsää torppaan ei yleensä sisällytetty, vaan torppari sai oikeuden käyttää talon metsää kotitarpeisiin. Vastineeksi torpparin tuli maksaa vuokraa, jonka suuruuteen vaikuttivat torpan sijainti, peltola, raivausmahdollisuudet sekä torpparin ja isännän mahdollinen sukulaisuus. Vuokra maksettiin yleensä tekemällä työpäiviä eli taksvärkkiä taloon. Osa vuokrasta voitiin maksaa maatalous- ja käsityötuotteina sekä rahana. Savon torpparit poikkesivat peltoviljelyalueen torppareista, koska he olivat kaskeajia ja maksoivat vuokransa kasken tuotosta. Vuokrakäytännöt vaihtelivat myös peltoviljelyalueella aikakauden, paikkakunnan ja tilanteen mukaan.

Torppari oli välimuoto talonpojasta ja maataloustyöväestä. Omalla tilallaan torppari oli itsenäinen viljelijä, mutta vuokraa suorittaessaan hän oli samassa asemassa kuin muukin maataloustyöväki. Talonpoikaistilojen torpparien asema oli kartanoiden torpparien asemaa vakaampi, sillä talonpoikaistiloilla sopimukset olivat yleensä pitempiä ja pysyvämpiä kuin kartanoissa. Torpparit olivat maalaisyhteisön keskiluokkaa, vaikka joukossa oli niin vauraita kuin kituuttaen eläneitä torppareita. 1800-luvun jälkipuolella ero talollisten ja torpparien välillä alkoi kasvaa. Vuokrat nousivat maan hinnan kohotessa, vuokrakaudet sovittiin entistä lyhyemmiksi ja torpparien metsänkäyttö-oikeutta supistettiin. Torpparin ja isännän välinen yhteisymmärrys oli koetuksella, kun palkkojen noustessa torppari piti vuokraansa

korkeana ja vuokraa maan hintaan suhteuttanut isäntä piti sitä alhaisena.

Seuraavaksi käsittelen torppien näkymistä maisemassa ja torppien vaikutusta maiseman muuttumiseen loimaalaisten esimerkkien kautta. Esimerkkipitäjä oli peltoviljely- ja ryhmäkyläaluetta. Pitäjässä ei sijainnut kartanoita, joten talot olivat melko samankaltaisia, viljelivät niitä säätyläiset tai talonpojat. Esitelty piirteet ovat vain osittain yleistettävissä muualle maahan, sillä asutuksen ja maanviljelyn erot eri puolilla maata vaikuttivat myös torppiin.

Torpat maisemassa ennen isojakoa

Ennen isojakoa, josta asetus annettiin vuonna 1757, kylän sarkajakoisten peltujen ja niittyjen ulkopuolella maa oli kylän talojen yhteistä. Kullakin talolla oli oikeus raivata yhteismaata kyläosuutensa suhteessa. Tämän oikeuden talo saattoi luovuttaa myös torpparilleen. Torppa perustettiin siis kylän yhteismaalle kylän osakkaiden suostumuksella, vaikka se oli vain yhden talon torppa. Ennen isojakoa kylä saattoi ottaa myös yhteisen torpparin, mutta torpparin velvoitteiden jakaminen usean isännän kesken oli ongelmallista. Esimerkiksi Loimaalla Metsämaan isännät ottivat yhteisen torpparin vuonna 1773.

Nämä varhaiset torpat sijaitsivat yleensä kylän peltoukean laitamilla eli siellä, missä talot itsekin tekivät raivauksiaan. Loimaalla isojako vietiin loppuun lähes täysin loppuun 1700-luvun kuluessa. Näin ollen seuraavat esimerkit ajoittuvat 1700-luvun viimeisille vuosikymmenille.

Torppia ei yleensä merkitty isojaon kartoihin. Loimaan kylästä Lauroisissa kylän rintamailla sijainnut torppa on piirretty karttaan. Hennijoella ja Pappilan kylässä vainioiden laidoilla sijainneita peltoja oli

nimetty torpparin pelloiksi. Nämä ovat suoria merkkejä torpan sijainnista kylän välitömmässä läheisyydessä. Vaikka näin ilmeisiä merkkejä torppien sijainnista ei olisikaan, silloin tällöin niiden sijainti selviää toimituksen yhteydessä muulla tavoin.

Seuraavaksi esittelen esimerkit Loimaan Korven ja Seppälän kylästä. Niissä välillisesti selviää torpan sijainti kylän viljelysaukean laidalla, kiinteänä osana ryhmäkylästä avautuvaa maisemaa. Kummassakin tapauksessa torpan sijainti ja isojaossa tehdyt ratkaisut aiheuttivat torpan muuton.

Korven kylässä keskusteltiin peltujen jakamisesta kylän seitsemän tilan kesken marraskuussa 1779. Maanmittari Daniel Wirzenius kertoi osapuolille, että olisi edullista, jos kylän tiloista kaksi voisi muuttaa pois kylätontilta. Saatuaan lupauksen muuttoavusta perintötilallinen Antti Matinpoika Paavola ilmoitti olevansa halukas muuttamaan Myllypellon taakse paikkaan, jossa Isoperheen torppa ja rakuunatorppa sijaitsivat. Myös ratsutilallinen Antti Juhonpoika Markula oli halukas muuttamaan Martinvainion umpiaidan luo.

Keskustelua jatkettiin seuraavana päivänä. Yön nukuttuaan ratsutilallinen Antti Jaakonpoika Isoperhe oli tullut siihen tulokseen, että Paavolan suunnittelema muutto aiheuttaisi paljon sekaannusta. Antti Isoperhe tarjoutui muuttamaan Paavolan sijasta, koska hän halusi saada omaksi hyödykseen torpparinsa ja rakuunansa tekemän raivaustyön. Tähän Paavola esitti vastalauseensa. Paavolan tontti oli kurja ja ahdas, kun taas Isoperheen tontti oli hyvä ja tilava. Näin torpan paikasta tuli ankara kiista kahden isännän välillä. Sopuun päästiin lopulta ratkaisusta, jossa Isoperhe muutti torppansa paikalle ja Paavola muutti Isoperheen vanhalle tontille. Asiakirjoista ei selviä, miten Isoperheen tontin muuton tieltä väistymään joutuneen torpparin kohtalo ratkaistiin.

Seppälän kylässä peltujen jaosta sovittiin vuonna 1780. Jaossa olivat osakkaina Seppälän talon puolikkaiden omistajat kihlakunnan kirjuri Joachim Brander ja pitäjänapulainen Daniel Elers. Pelloilla pidetyn katselmuksen jälkeen osakkaat olivat yhtä mieltä siitä, että kylän peltovainiot olivat laadultaan yhtä hyvät. Näin ollen pellot voitaisiin jakaa niin, että toinen tila saisi toisen vainion ja toinen toisen. Raivaukset vainioiden ulkopuolella olivat lähes täysin Elersin tekemiä. Brander sen sijaan oli antanut kolme vuotta aikaisemmin perustaa torpan Kirkonpuolisen pellon päähän, missä myös Elersin ulkopellot sijaitsivat. Tämä saattoi olla syy siihen, että kumpikin osakas halusi itselleen nimenomaisesti Kirkonpuolisen pellon ja katsoi olevansa oikeutettu saamaan sen. Vaikka molemmat pellot oli todettu yhtä hyviksi kumpikaan ei suostunut ottamaan Alasta peltoa.

Tilanne ratkaistiin järjestämällä pelloista arvonta. Tehtiin kaksi lappua, joista toiseen kirjoitettiin Ylinen pelto ja toiseen Alanen pelto. Laput rullattiin ja laitettiin hattuun, jonka päälle laitettiin toinen hattu. Arvonnan tuloksena Elers sai Ylisen eli Kirkonpuolisen pellon, jonka päässä olivat myös suurin osa hänen ulkopelloistaan. Samalla Branderin torppa jäi Elersin maiden keskelle. Koska torpparin raivaamat maat jäivät Elersille, hänet veloitettiin auttamaan torpan muutossa. Kahden vuoden kuluessa Elersin piti osallistua kolmen neljäsosan osuudella torpan rakennusten muuttoon ja uudelleen pystyttämiseen. Näin torppari, joka oli juuri ehtinyt saada elämänsä alkuun yhdessä paikassa, joutui arvan sanelemana muuttamaan toiseen paikkaan ja todennäköisesti aloittamaan viljelysten raivaamisen alusta.

Näiden esimerkkien torpat sijaitsivat siis aivan kylän peltoukean laidalla eli olivat kiinteä osa kylämaisemaa. Sijaintinsa vuoksi ne myös joutuivat heittopussin rooliin ja

saivat muuttaa muiden tieltä. Ei kuitenkaan sääntöä ilman poikkeusta. Muutamat torpparit uskaltautuivat jo 1700-luvulla erilleen muusta asutuksesta. Tällaiset esimerkit Loimaalta löytyvät Haaralta ja Tammiaisista. Haaralla Jaakko Lassila oli antanut perustaa torpan noin puolentoista kilometrin päähän kylästä Tervaoja-nimisen puron varteen. Tuosta torpasta matka taloon oli kuitenkin sen verran lyhyt, että taksvärkkimatka taittui helposti.

Tammiaisissa torppa oli täysin erillään kylästä, sillä matkaa torpasta kylään kertyi noin seitsemän kilometriä. Survattala ei kuitenkaan ollut niin kaukana asutuksesta kuin matka kylään antaisi ymmärtää. Torppa sijaitsi pienen joen rannassa, joka yläjuoksultaan tunnetaan nimellä Hennijoki ja alajuoksulla Alanenjoki tai Murronjoki. Alajuoksun suuntaan reilun kahden kilometrin päässä Survattalasta sijaitsi Murron kylä. Yläjuoksun puolellakin Hennijoen

kylä sijaitsi lähempänä torppaa kuin Tammiainen. Survattala ei ollut uusi torppa kylän isojakoa tehtäessä, sillä vuonna 1793 tehdyissä mittauksissa torpalla oli peltoa jo reilu 12 tynnyrinalaa eli noin kuusi hehtaaria. Se vastasi suunnilleen pienen talon peltopinta-alaa.

Vaikka nämä Haaran ja Tammiaisten esimerkkitorpat sijaitsivat tuon ajan mitapuulla poikkeuksellisen kaukana kylästä, oli niiden sijainti kuitenkin ajan asutukselle tyypillinen. Asutus sijoittui vesistön varrelle, ja samalla tavoin nämäkin torpat olivat joen tai puron rannassa. Niiden paikka oli valittu samoilla kriteereillä, kuin alueen asuttamisen aikaan valittiin uudistalon paikka. Isojaon myötä yksityiseen maanomistukseen siirtyminen vauhditti torppien perustamista. Torppien määrän lisääntyessä myös kriteerit torpan paikan valinnassa muuttuivat: torppia perustettiin yhä kauemmas asutuksesta ja yhä kauemmas vesistöistä.

Haaran kylän isojakokartalle, kuvan vasempaan laitaa, on merkitty Tervaojan varressa sijainnut torppa. Kuva: Maanmittauslaitoksen arkisto.

Torpat maisemassa isojalon jälkeen

Torppien määrä lähti nopeaan kasvuun heti isojalon jälkeen. Veikko Laakson esittämien lukujen mukaan Loimaalla oli vuonna 1770 vasta 20 torppaa, mutta vuonna 1801 jo 199 torppaa. Vuoteen 1816 mennessä torppien määrä pitäjässä oli noussut jo 506:en. Enimmillään Loimaalla oli yli 900 torppaa eli yli kaksinkertainen määrä talojen määrään verrattuna.

Isojaon jälkeen torppien perustaminen oli isännän ja torpparin kesken vapaata. Mahdollisia torpan paikkoja rajoitti lähtökohtaisesti raivauskelpoisen maan sijainti, mutta muita välttämättömiä rajoitteita ei ollut. Isännän omaa raivaustoimintaa rajoitti talouskeskuksen ja vanhojen viljelysten sijainti, mutta torpan saattoi raivata vailla tällaisia rajoituksia. Näin ollen isännän oli kannattavaa antaa takamaitaan torpparin raivattavaksi, koska hän ei itse voinut niitä hyödyntää. Vielä 1800-luvun alkupuolella metsälläkin oli lähinnä käyttöarvo, joten puuston säästämisen ei vielä painanut isäntien vaakakupissa. Metsäteollisuuden kehittymisen myötä seurannut puun arvon nousu 1800-luvun lopulla muutti asetelmaa, ja isännät joutuivat pohtimaan torpan paikan edullisuutta eri lähtökohdista.

Isojaon myötä ryhmäkylät alkoivat vähitellen hajota, kun osa taloista muutti joko isojakosopimukseen perustuen tai myöhemmin omatoimisesti pois kylätontilta. Ulosmuuttoja on pidetty merkittävänä tekijänä nykyaikaisen haja-asutuksen synnyssä. Näillä ulosmuutoilla oli kuitenkin rajansa, sillä talot olivat viljelysten kautta sidoksissa kylän rintamaihin. Loimaalla kaikki talojen ulosmuutot tapahtuivat samalla kyläaukealla. Ulosmuutot siis rikkoivat tiivistä kyläasutusta, mutta eivät laajentaneet asutuksen piiriä. Toisin oli torppien laita: torppien myötä

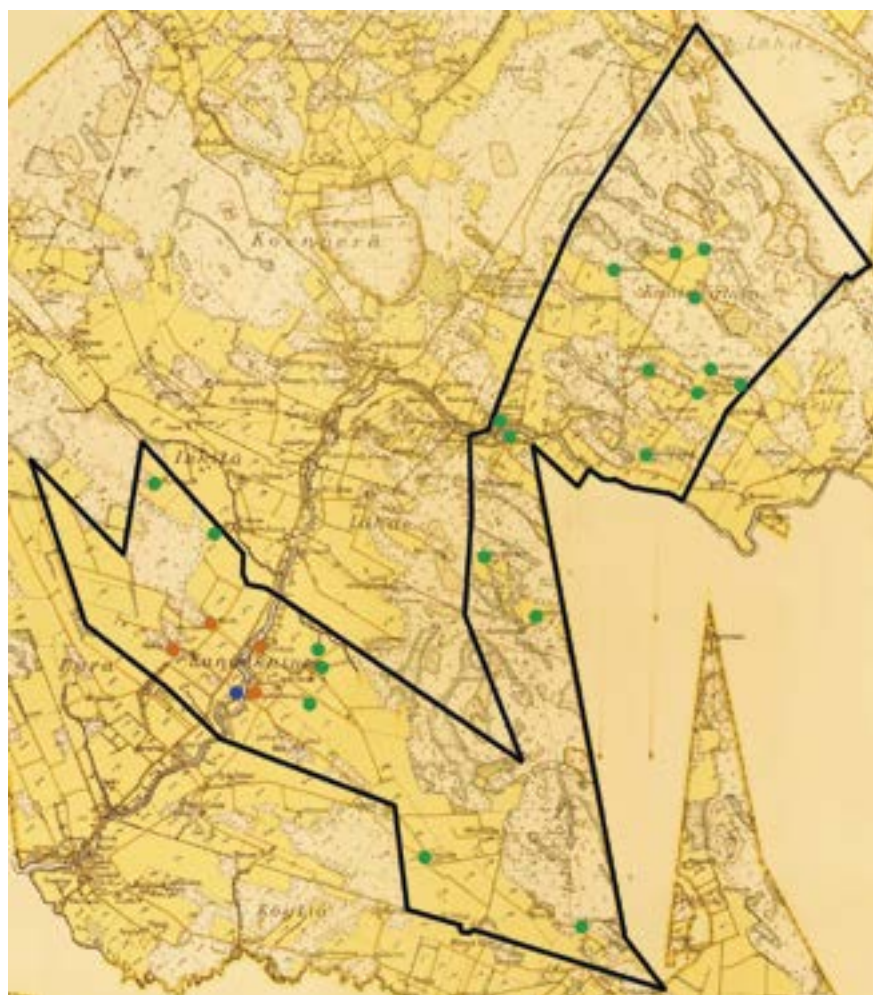
asutus ja viljelykset levisivät alueille, joilla niitä ei ollut ennen ollut.

Asutuksen rakenteen muuttumisesta käytän esimerkkinä Loimaan Kuninkaisten kylää (kartta 2). Kuninkaisten viidestä tilasta kaksi sovittiin muutettavaksi jo 1771 tehdyn peltojaon yhteydessä. Kaksi muuta tilaa muutti pois kylätontilta 1800-luvun kuluessa. Kaikkien tilojen tontit olivat ulosmuuton jälkeenkin alle kilometrin etäisyydellä kylätontilta ja alle puolen kilometrin etäisyydellä Kojonjoesta.

Kuninkaisten lähimmät torpatkin olivat noin kilometrin etäisyydellä kylätontilta. Näiden kaikkien torppien viljelykset yhdistettiin aikanaan päätilan viljelyksiin, viimeisin 1880-luvulla. Suurin osa kylän torpista sen sijaan sijaitsi kilometrien, jopa yli kymmenen kilometrin, päässä päätilasta. Näistä etäällä sijainneista torpista tuli pitkäikäisiä ja suurin osa niistä lunastettiin mahdollisuuden tultua itsenäisiksi tiloiksi. Kartasta voidaan havaita, että kauimpana kylästä sijainnut Kojonmaan alue asutettiin ja raivattiin täysin torppareiden voimin. Ennen isojakoa Kojonmaassa oli niittyjä joen läheisyydessä, mutta muuten alue oli pelkätään metsämaata.

Torpan perustaminen merkitsi aina pellon ja niityn raivausta. Isojaon vaikutus viljelysmaiden raivaukseen konkretisoituikin selvimmän juuri torpparien tekemän työn myötä. Torpparien raivaustyön laajuus ei selviä täsmällisesti asiakirjoista, mutta Arvo Soininen pitää ilmeisenä, että varsin suuri osa 1700-luvun lopun ja 1800-luvun raivauksesta oli torpparien tekemää. Tämä näkemys on helppo jakaa vertaamalla keskenään isojakokarttoja ja esimerkiksi senaatin karttoja, joiden mittaukset tehtiin 1880-luvulla. Näin torppien perustamisedellytysten helpottuminen isojaossa edisti pellon ja niityn raivausta pysyvästi 1800-luvun lopulle asti.

Kuten esimerkkinä osoittavat, varhais-

Kartta 2. Kuninkainen vuoden 1932 Loimaan pitäjänkartalla. Sinisellä merkitty kylätonkki, oranssilla talojen paikat ulosmuutosten jälkeen ja vihreällä tunnetut torpanpaikat.

ten torppien viljelykset olivat lähellä tilan omia viljelyksiä ja torpparin tekemät raivaukset laajensivat yleensä kylän olemassa ollutta viljelysaukeaa. Lähellä talon muita viljelyksiä sijainneet torpan pellot oli helppo yhdistää talon muihin peltoihin. Näin tilat tulivat nielaiseksi varhaisimmat torppansa liittämällä torpan maat tilan viljelyksiin. Maiden yhdistäminen selittää myös sen, miksi varhaisimpia torppia on usein vaikea sijoittaa kartalle. Etäällä kylästä sijainneita viljelyksiä kohtaan talon isäntäväellä ei ollut samanlaista kiinnostusta viljelysten yhdistämiseen, joten etäällä sijainneista torpista tuli

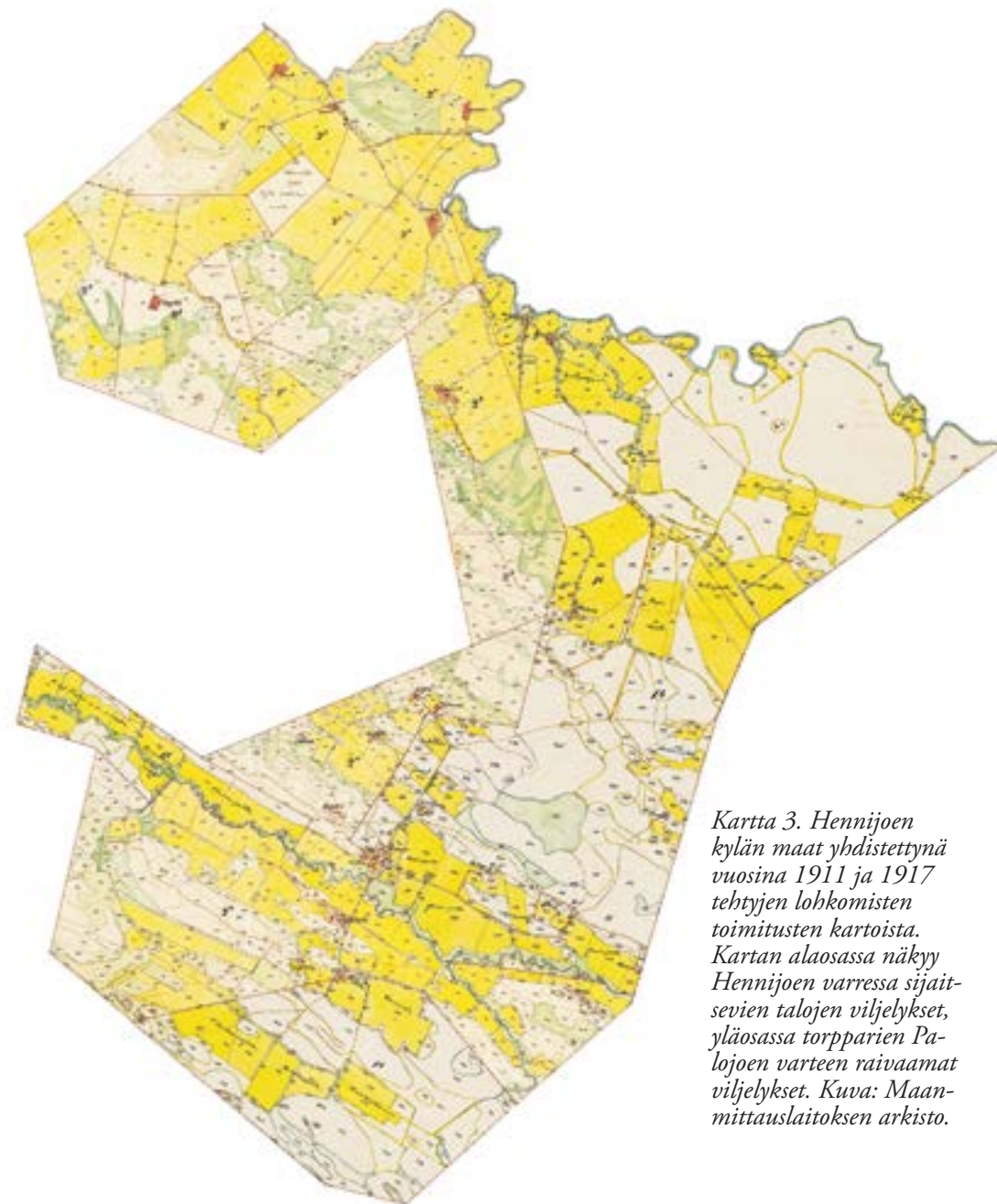
pitkäikäisempiä kuin rintamailla sijainneista. Torpparit siis auttoivat kylän viljelysaukean laajentamisessa, mutta joutuivat itse väistymään rintamaiden maisemasta.

Takamaatorpat saattoivat yhdessä luoda aivan uusia ja hyvinkin laajoja viljelysaukeita. Esimerkki tästä voidaan esittää Hennijoen kylästä. Hennijoen talot ja viljelykset sijaitsivat Hennijoen varrella. Pohjoisrannaltaan kylän maat rajoittuivat Palojokeen, jonka rannat sopivat hyvin viljelykseen. Talot keskittyivät laajentamaan viljelyksiään Hennijoen varressa ja antoivat Palojoen varren torpparien raivattavaksi. Lopulta

Palojokivarsi muodosti selvästi laajemman viljelysaukean kuin kylän ydinalueet.

Loimaan seudulla ei ollut sellaisia laajoja takamaita, joille olisi voinut syntyä esimerkiksi Lapuan Hellanmaan kaltaisia torpparikylä. Loimaalla Orisuon alue edustaa kuitenkin tällaista erillistä torppariyhteisöä. Orisuolla sijaitsi useiden loimaalaiskylä

ulkopalstoja ja punkalaitumelaisten kyläen takamaita. Tästä vanhasta korpimaasta muodostui omaleimainen torppariseutu. Kotikylästään irrallisella torppariyhteisöllä oli yhteisiä lahkomyllyjä ja muuta yhteistoimintaa. Orisuo muodosti myös oman kiertokoulupiirin.

Kartta 3. Hennijoen kylän maat yhdistettynä vuosina 1911 ja 1917 tehtyjen lohkomisten toimitusten kartoista. Kartan alaosassa näkyy Hennijoen varressa sijaitsevien talojen viljelykset, yläosassa torpparien Palojoen varteen raivaamat viljelykset. Kuva: Maanmittauslaitoksen arkisto.

Miltä torppa näytti?

On mahdotonta yksiselitteisesti kertoa, mitä torppa näytti. Oli isoja ja pieniä torppia, osa sijaitsi metsässä ja osa aukealla, osa oli pitkäaikaisia ja osa lyhytaikaisia.

Yhden yksittäisen torpan kehitykseen ja vaikutukseen maisemassa voidaan tutustua torpan katselmuksen avulla. Jos torpan arvo syystä tai toisesta tarvitsi selvittää, torppassa tehtiin katselmus, jossa arvioitiin torpan rakennukset ja viljelykset. Katselmus oli maanmittarin tekemä toimitus. Niitä koskevia karttoja ja asiakirjoja on säilynyt Maanmittauslaitoksen ja Maanmittaushallituksen arkistoissa.

Tässä esiteltäväksi esimerkiksi olen valinnut Loimaalta Tammiäisten kylän Kestilän talon Korpela-nimisen torpan. Se ei ole aivan tyypillinen torppa, mutta siitä säilyneet asiakirjat antavat hyvin tarkan kuvan torpasta ja sen raivausten etenemisestä. Nimensä mukaisesti torppa sijaitsi kaukana itse Tammiäisten kylästä, aivan kylän maiden äärimmäisessä laidassa Huittisten rajalla.

Todennäköisesti vuonna 1823 tai -24 Taneli Joosepinpoika vaimonsa Annan kanssa ryhtyi rakentamaan Korpelan torppaa ja raivaamaan sen ympärille peltoa. Paikalla ei ollut ennestään rakennuksia eikä peltoa. Torpan maiden raivaamiseen oli oikeus käyttää vanhaa niittyä, joka oli ilmeisesti kaukaisen sijaintinsa vuoksi päässyt osin metsittymään. Tanelille ja Annalle syntyi kuusi lasta. Vuonna 1840 Anna kuoli 50-vuotiaana ja Taneli otti itselleen saman tien uuden, itseään 30 vuotta nuoremman vaimon Eeva Stiinan. Heille syntyi neljä lasta. Taneli kuoli 67 vuoden iässä vuonna 1858. Pari vuotta myöhemmin Eeva Stiina meni uudelleen naimisiin Kalle Samulinpojan kanssa, josta näin tuli Korpelan uusi torppari. Kallen ja Eeva Stiinan asuessa Korpelassa siellä tehtiin katselmus vuonna

1864. Katselmuksessa selvitettiin, minkä arvoisiksi torppaan tehdyt raivaukset ja rakennukset pitäisi katsoa. Tuossa vaiheessa torppa oli siis 40 vuoden ikäinen: metsittyneen niityn ympäristö oli vaihtunut melko laajoiksi viljelyksiksi, rakennuksia oli paljon ja niitä oli jo uusittukin.

Taneli aloitti pellon raivaamisen aivan torpan läheisyydestä. Hän raivasi pelloksi osittain metsittynyttä niittyä sekä metsää. Ensimmäisten 20 vuoden aikana syntyi tarpeellisten rakennusten lisäksi noin kahdeksan hehtaaria peltoa ja 7,5 hehtaaria niittyä. Niityksi raivatusta maasta osa oli metsittynyttä niittyä, mutta suurin osa niitystä oli tehty metsästä. 1840- ja -50-luvuilla Tanelin kuokan alle joutui lisää metsää, mutta myös suota ja suoperäistä metsää. Peltoraidaukset eivät enää muodostaneet yhtä yhtenäistä aluetta, vaan osa pelloista tehtiin kauemmas torpasta. Katselmusta tehtäessä torpan ympärillä peltoa oli noin 13 hehtaaria ja erillisessä Huittistenkulman lohossa lähes kuusi hehtaaria. Niittyä oli raivattu metsästä ja suosta 1850-luvulla, ja niityn kokonaismäärä oli katselmuksessa noin yhdeksän hehtaaria. Niityt sijaitsivat viitenä erillisenä niittyalueena, pääosin metsä- ja laidunmaan ympäröiminä.

Korpelan raivaukset olivat varsin laajat. Siihen antoi mahdollisuuden torpan sijainti hyvin kaukana talosta. Kestilän talon omat tarpeet eivät ulottuneet niin pohjoiseen, missä Korpela sijaitsi. Näin torppari sai varsin vapaat kädet toimia Kestilän maiden äärimmäisellä laidalla. Olisi mielenkiintoista tietää, minkälaisilla ehdoilla Kestilän isäntä antoi alueen Tanelin raivattavaksi ja miten ehdot mahdollisesti vuosikymmenten saatossa muuttuivat. Taneli aloitti tyhjästä, jolloin vuokra ei voinut olla suuri. Lähes 20 hehtaarin pellot 40 vuotta myöhemmin olivat kuitenkin aivan toisenlainen syy vuokran maksuun.

Kartta 4. Korpelan torppa katselmusasiakirjojen kartalla. Tontti on merkitty punaisella, pellot keltaisella ja niityt vihreällä. Kuva: Maanmittauslaitoksen arkisto.

Katselmusasiakirjat johdattavat meidät myös torpan pihapiiriin ja rakennuksiin. Torppien rakennustapa noudatti talonpoikaista rakennustapaa. Keskiperto torpassa oli parihuoneinen asuinrakennus, navetta, talli, aitta, sauna, riihi sekä suojat rehuille ja tarvekaluilla. Talonpoikaista rakentamista ohjasi talonkatselmussääntö, joka asetti vaatimukset talon rakennuskannalle. Joissain kartanoissa torppareiden rakentamista valvottiin ja heiltä vaadittiin samat rakennukset kuin talonkatselmussääntö edellytti talonpojilta.

Korpelassa rakennuksia oli kaikkiaan yli kaksikymmentä. Asuinrakennuksessa oli pakari, asuintupa, kamari ja porstua. Asuintupa ja kamari olivat valmistuneet vuonna 1859, pakaritupa vuotta myöhemmin. Pakarituvan koko oli 5,8 x 6,6 m. Siinä oli kolme ikkunaa sekä tiilistä muurattu leivinuuni ja liesi. Kamari oli neliönmuotoinen ja kunkin seinän pituus oli 4,7 metriä. Kamarissa oli yksi ikkuna, tiilistä muurattu kaakeliuuni sekä lukittava ovi. Asuintuvan koko oli 8,1 x 6,9 metriä. Tuvassa oli neljä ikkunaa ja tiilistä muurattu liesi.

Torpan muut rakennukset olivat vanhempi kamari, pihapiirin uusin rakennus eli yhteisen katon alle vuonna 1861 rakennetut talli ja perunakellari, niin ikään yhteisen katon alla sauna, sikala, liiteri ja kaksi latoa, vanhempi olkilato, kaluvaja, kaksi puuliiteriä, saman katon alla keittihuone, navetta, lampola ja lantakatos, lampola, aitta sekä sauna, jonka kiuas harmaakivestä. Riihiä torpalla oli kaksi. Välttävissä kunnossa olleeseen riidiriviin kuului riihi, luuva eli puintihuone, kaksi olkilatoa, akanahuone, katos ja tiilinen uuni. Hyväkuntoisessa riidirivissä oli riihi, luuva, olkilato, akanahuone ja harmaakivinen uuni. Suurin osa rakennuksista oli katettu tuohella, mutta osassa oli olkikatto. Lisäksi torppaan kuului kahdeksan niittylatoa ja kaksi lehdeslatoa. Vesi saatiin kolmesta kaivosta, joista kaksi oli kiviseinäisiä ja yksi puuseinäinen. Kaikkien

kaivojen syvyydeksi mainittiin 3,3, metriä.

Jo pelkästään asuinrakennuksen koko ker- too väkirikkaasta torpasta, joka voidaan tode- ta myös kirkonkirjoista. Vanhimpien lasten muutettua pois kotoa torpassa oli myös pal- kollisia. Ulkorakennukset puolestaan kertovat siitä, että torpassa oli ainakin hevonen sekä lehmä, lampaita ja sikoja.

Torpparilaitoksen päättyminen

Torpparien asema oli suomalaisen maatalou- den polttava kysymys 1800-luvun lopulta al- kaen. Lopullinen ratkaisu syntyi vasta vuonna 1918, kun laki vuokra-alueiden lunastamisesta eli niin sanottu torpparivapautuslaki vah- vistettiin lokakuussa. Lain nojalla vuokramies sai oikeuden lunastaa vuokramaan itsenäi- seksi vuokranantajan tahdosta riippumatta. Toisaalta myös vuokranantajalla oli oikeus vaatia vuokramiestä lunastamaan viljelmänsä itsenäiseksi tilaksi. Näin molempien osapuol- ten näkökulmasta hankaliksi käyneet vuok- rasuhteet saatiin päättymään. Lunastukset tapahtuivat kunnallisten vuokralautakuntien välityksellä. Lunastushinnan määrittämiseen ja maksamiseen luotiin oma järjestelmänsä.

Torpparin lunastamaan tilaan kuului vil- jelysmaata enintään kymmenen hehtaaria tai poikkeustapauksissa enintään 20 hehtaaria. Lisäksi itsenäistyyiin tiloihin lisättiin metsää kotitarpeiksi korkeintaan 20 hehtaaria. Kes- kimääräiset itsenäistyneiden tilojen alat jäi- vät näitä ylärajoja alhaisemmiksi. Tilat olivat kuitenkin sen kokoisia, että aikansa oloissa ne tuottivat asukkaalleen riittävän elannon.

Torpparivapautuksen myötä torppareista tuli itsenäisiä pienviljelijöitä. Maiseman kan- nalta tällä maanomistuksen muutoksella ei ollut merkitystä. Maisemassa tilat olivat jo ole- massa, vaikka ne juridisesti syntyivät lohkomis- sen ja lunastusmenettelyn kautta. Maisemal- lisesti suurin merkitys saattoikin seurata siitä, että oman tilan kunto oli uudelle pientilallisel-

le tärkeämpi kuin epävarmojen olojen vuokra- tilan kunto. Siksi uusilla pientiloilla aloitettiin usein rakennus- ja raivaustyöt, joilla tila saatiin hyvään asunto- ja tuotantokuntoon.

Peltoa ja haja-asutusta

Ryhmäkyläalueella torpat edustivat alusta asti haja-asutusta. Kun kylän talot muodostivat yleensä tiiviin peltojen ympäröimän raken- nusryhmän, torpat sijaitsivat tuon ryhmän ulkopuolella. Varhaiset torpat olivat kuiten- kin sotilastorppien ja käsityöläisasumusten tavoin näköetäisyydellä ryhmäkylästä, kylän viljelysaukean laidoilla. Ne kiinnittyivät mai- semallisesti kotikyläänsä.

Torppien määrän lisääntyessä torppien pai- kat löytyivät yhä kauempaa kylästä. Näköyh- teys kylään katkesi, ja samalla katkesi asutuk- sen ja viljelysten tiivis suhde kylään. Vieras kulkija ei enää voinut maiseman perusteella päätellä, mihin kylään torppa kuului. Torpat ottivat asutuksen ja viljelyn piiriin aivan uusia alueita ja saattoivat muodostaa jopa erillisiä torppariyhteisöjä.

Asutuksen rakenteen muuttumisen ohella tärkein torppien maisemavaikutus oli vilje- lysmaiden raivaaminen. Torpparit laajensivat osaltaan kylien vanhoja viljelysaukeita. Lisäksi torpparit loivat työllään aivan uusia viljelyksiä ja viljelysseutuja, jotka eivät olisi kylän talojen toimesta tulleet koskaan viljelykseen. Suuri osa 1800-luvulla tapahtuneesta merkittävästä viljelysten laajenemisesta oli torpparien työn tulosta.

Torpan rakennukset edustivat maisemassa talonpoikaista rakentamista. Asuinrakennuk- sen lisäksi torpassa oli kaikki viljanviljelyä ja karjanhoitoa harjoittavan maatilan toimin- taan kuuluvat rakennukset. Rakennustapa ja rakennusten käyttötarkoitukset eivät poiken- neet talonpoikaistiloista. Silti torpan ja talon pihapiirin varmasti erotti toisistaan rakennus- kannan määrä ja mittasuhteet.

Nykyisessä maalaismaisemassa kylät eivät enää näy. Talot ovat maisemassa yksinäisinä saarekkeina peltojen ja metsien lomassa. Vaa- tii mielikuvitusta kuvitella maisemaa, jossa jokaisen kylän siihen kuuluvine asumuksi- neen ja viljelyksineen saattoi tunnistaa ilman erehtymisen vaaraa. Kehityksessä kohti meille tuttua maalaismaisemaa suuressa roolissa oli- vat torpat noin 150 vuoden ajan. Samaa ke- hitystä jatkoi myöhemmin asutustoiminta.

Lähteet:

Maanmittauslaitoksen arkisto, Alastaron, Loimaan, Mellilän ja Metsämaan isojakoasiakirjat.

Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusar- kisto, Alastaron uudistusasiakirjat.

Alastaron seurakunta, rippikirjat.

Kirjallisuus:

Jutikkala, Eino 1942. *Suomen talonpojan historia*. Porvoo.

Laakso, Veikko 1994. *Suur-Loimaan historia II*. Loi- maa.

Niemelä, Jari 2008. *Talonpoika toimessaan*. Suomen maatalouden historia. Helsinki.

Peltonen, Matti 2004. Torpparikysymys. Teoksessa *Suomen maatalouden historia II*. Toim. Matti Pelto- nen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:2. Helsinki.

Rasila, Viljo 2003. Torpparijärjestelmä. Teoksessa *Suomen maatalouden historia I*. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo. Suomen Kir- jallisuuden Seuran Toimituksia 914:1. Helsinki.

Soininen, Arvo 1974. *Vanha maataloutemme*. Histo- riallisia tutkimuksia 96. Helsinki.

Vihola, Teppo 2004. Maatalouden rakennemuutokset itsenäisessä Suomessa. Teoksessa *Suomen maata- louden historia II*. Toim. Matti Peltonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 914:2. Helsinki.

Järvimaisemasta peltoaukeaksi – Laitilan Valkojärven kuivattaminen

Valkojärvi

Varsinais-Suomen pohjoisosassa sijaitseva Laitila oli 1960-luvulle asti maatalousvaltainen kunta. Laitilan varhaisinta viljelysseutua olivat alueet pitäjän keskustassa, laajan Valkojärven ympärillä ja siitä johtavan Sirppujoen varrella. Järven pituus oli noin neljä kilometriä ja leveys noin kaksi kilometriä. Järven pohjoisosa oli leveä ja eteläosa kapeni noin kilometrin levyiseksi lahdeksi, jonka eteläkärki sijaitsi nykyisen Laitilan keskustan

alueella. Valkojärven kuivatustoimenpiteet alkoivat 1800-luvun lopulla.

Valkojärven lähialueilla oli runsaasti niitty- ja suoalueita sekä pienempiä järviä, joiden veden korkeuteen se vaikutti. Valkojärven alueen rehevyys oli selkeä vastakohta karusta maaperästä kuuluisassa pitäjässä. Alueen hyvän maaperän takia ei ollutkaan aiheellista tyytyä vain luonnolliseen heinänkasvuun, vaan tavoitteena oli järven pohjan ottaminen vakinaiseen viljelyyn. Valkojär-

Valkojärvi ja sen ympäristö Kalmergin kartastossa vuodelta 1855. Kuva: Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto / Kansallisarkiston digitaaliarkisto.

ven kuivatuksen ajateltiin vaikuttavan laajalla alueella ja tuottavan merkittävän lisän Laitilan viljelyalaan. Seurauksena olisi huomattava heinäntuotannon lisääntyminen, jota kasvava karjamäärä 1800-luvun lopulla kipeästi tarvitsi. Kiistämättä Valkojärven kuivatus vastasi noihin aikoihin vallinnutta ”muuttakaa järvet rehumaaksi” -henkeä.

Valkojärven suurin ongelma oli sen tulva-alttius, joka johtui pitkälti järven asemasta. Vettä tuli järveen neljältä suunnalta, mutta vain yksi laskujoki, Sirppujoki, vei sitä pois. Alueen tasaisuus aiheutti sen, että vesi lähenteli rantamaita ja uhkasi niiden hyödyntämistä. Kuivatuksen näkyvin peruste olikin: ”Ei enää tulvia!”

Tositoiniin ryhdyttiin vuonna 1885, kun useat talolliset kääntyivät viranomaisten puoleen ja pyysivät järveä ympäröivien maiden katselmusta. Katselmus saatiin päätökseen vuonna 1887, jonka jälkeen jätettiin hakemus järvenlaskusta. Kuvernöörin suostumus töiden suorittamiselle saatiin alkuvuodesta 1892. Kuivatusta varten muodostettiin järvenlaskuyhtiö, johon ilmoittautui mukaan 137 osakasta. Osakkuudet jaettiin kylä- tai jakokuntaosien suhteissa.

Valkojärvi kuivatettiin kolmessa vaiheessa 1899–1905, 1934–1939 ja 1952–1960. Ensimmäisen kuivatuksen tavoite oli lähinnä rantamaiden vapauttaminen haitallisista tulvista. Rantaniityt kuivuivat siinä määrin, että ne voitiin ottaa vakinaisesti viljelykseen. Samalla muodostui paikoin hyvinkin laaja vesijättömaa. Rehuntuotannossa Valkojärven kuivatus merkitsi suurta edistysaskelta. Alavimmat maat olivat luonnonniittyinä ja laidunmaina, loput raivattiin viljelykselle. Uusilla viljelmillä aloitettiin kauran ja heinän viljeleminen. Rehuntuotannon lisääminen puolestaan mahdollisti karjan lukumäärän lisäämisen.

Tulvat ilmaantuivat uudelleen viljelmien

haitaksi 1920-luvulla ja uutta kuivatusta alettiin valmistella. Toisen kuivatuksen tuloksena Sirppujoen ja Valkojärven rantapelлот saivat avo-ojituksen edellyttämän kuivatuksen, mutta itse järvi jäi vesijätöksi. Rantaviljelyksien hyödyntäminen jatkui pääpiirteissään samanlaisena kuin ennen kuivatustakin. Tyypillistä oli kauramaa-heinämaa-laidun-kierto. Tulvavahingot viljelyksillä helpottivat ja yleensäkin kuivatustehokkuus parani. Kuivatus ei merkinnyt vain raivattujen peltöjen viljelyominaisuuksien parantumista, vaan vesistöjen reunamilta voitiin ottaa viljelykseen kokonaan uusiakin alueita.

Toisen kuivatusvaiheen olleessa vielä käynnissä, jättivät Valkojärven vesijätön maanomistajat Turun piirin maanviljelysinsinöörille anomuksen pengerryssuunnitelman laatimiseksi järviolueelle. Kuivatus tapahtuisi osittain pengertämällä ja osin Sirppujokea patoamalla, koska pelkkä joenperkaus veisi taloudellisesti kannattamattomaan yritykseen. Valkojärven kohdalla turvauduttaisiin ratkaisuun, jossa vesijätölle tuleva vesi pumpattaisiin pois. Ympäristöstä tulevat vesiväylät ohjattaisiin uusiin uomiin, jotta pumpattavat vesimäärät saataisiin mahdollisimman pieniksi.

Järven kuivattamisen kolmannen vaiheen työt käynnistyivät heinäkuussa 1952. Myös ensimmäiset koneet ilmaantuivat työmaalle, jolloin työ helpottui ja nopeutui. Kevät- ja syystulvat keskeyttivät välillä työt, mutta toisaalta järven mataluus ja alueen tasaisuus poistivat riskejä vesimassojen äkkinäiseltä ryöstäytymiseltä. Muutamia kertoja padot murtuivat ja vesi levisi ympäröiville maille, mutta mitään suurempia vastoinkäymisiä ei tapahtunut.

Pitkäaikainen ja kärsivällinen odotus palkittiin, kun viimeinen kuivatusvaihe päättyi vuonna 1960 ja järven pohjan viljeleminen voitiin aloittaa. Valkojärvi oli kauttaaltaan viljelyskelpoista ja alueita otettiin käyttöön

Suomen taloudellisessa kartassa vuodelta 1925 Valkojärven alue kuvataan edelleen järveksi, vaikka tosiasiaa se oli jo hyvin pitkälle ruohottunut ja soistunut. Kuva: Maanmittaushallitus / Kansalliskirjasto

riippuen lähinnä siitä, miten innokkaasti maanomistaja ryhtyi raivaamaan ja viljelemään omaa palstaansa. Viimeistään 1960-luvun lopulla kaikki viljelyskelpoinen maa oli peltona. Kuivatusalue luovutettiin hoitoyhtymälle pengerrystyön päätöskokouksessa 20.12.1966. Lähes 1 100 hehtaarin hyötyala jakaantui noin 200 osakkaalle.

Oheinen artikkeli perustuu vuonna 1998 tekemääni pro gradu -tutkielmaan ”Järvi- maisemasta peltoaukeaksi - vastaan pyristelijöistä lisämaan vaatijoihin. Laitilan Valkojärven kuivattamisen ympäristöhistoriaa”. Artikkelissa tarkastellaan: Miten maisema

muuttui kuivatustöiden edetessä? Millaisia ajatuksia ja tunteja tämä herätti ihmisissä? Miten luonnon muuttuminen käsitettiin? Millainen asema luonnolle annettiin?

Järvenlaskut ja ympäristöhistoria

Järvenlasku tarkoittaa järven, lammen tms. vesiperäisen alueen muuttamista niityksi tai pelloksi. Ajatus järvenlaskuista lienee syntynyt, kun luonnollisten vesien ryöstäytymisten jäljiltä paljastuneet vesijättömaat havaittiin hedelmällisiksi viljelysmaiksi. Taustalla oli hyötyajattelu, joka tähtäsi luonnon alis-

tamiseksi ihmisen palvelukseen eli luonnon tarjoamien taloudellisten mahdollisuuksien tarkkaan hyväksikäyttöön.

Järvet ja suot eivät olleet ainoastaan hyödyttömiä ja käyttökelvottomia, vaan suoraan haitallisia. Kuivatustyöt olivat ensiarvoisen tärkeitä, koska niillä muutettiin arvotonta maata kelpolliseksi viljelysmaaksi ja vapautettiin viljelykset tulvien aiheuttamilta haitoilta. Järvenlaskujen kulta-aikaa oli ajanjakso 1700-luvun puolivälistä 1860-luvulle. Tämän jälkeen niiden määrä kääntyi laskuun, mutta järvien kuivatustoiminta jatkui 1960-1970-luvulle asti.

Järvenlaskutoiminnan seurauksena on erään arvion mukaan lähes 3 000 järveä kuivunut osittain tai kokonaan. Syntyneistä viljelyhehtaareista ei ole kattavia tietoja, mutta joka tapauksessa järvenlaskut ovat olleet tärkeä ja kiinteä osa Suomen maatalouspolitiikkaa.

Taloudellisten ja tuotannollisten vaikutusten lisäksi järvenlaskut ovat merkinneet suuria ja näkyviä muutoksia maisemissamme. Ne mullistivat monilla alueilla luonnonvaraisen maiseman perusteellisesti. Eri alueilla muutokset vaihtelivat, mutta yhteistä oli aina juuri muutos, jonka ihminen toiminnallaan aiheutti ympäristössään.

Järvenlaskuissa ihmisen ja luonnon vuorovaikutus näkyy kiistattomana. Ihmisen toiminta on selkeästi näkyvässä, mutta niin on luonnonkin vaikutus ihmisen toimiin. Useat syyt ja edellytykset järvenlaskulle löytyvät juuri luonnosta. Toisaalta seuraukset koskettavat kumpaakin osapuolta. Tätä kautta voidaan tehdä johtopäätöksiä myös ihmisen ja luonnon välisistä suhteista. Järvenlaskut ovatkin perusteltua liittää ympäristöhistorian piiriin.

Ympäristöhistorian tehtävänä on selvittää, millainen on ollut luonnon ja ihmisen suhde, miten ihmiset ovat suhtautuneet luontoon. Perustavoitteena on syventää ymmär-

tämystämme, miten luonnonympäristö on vaikuttanut ihmiseen ja millä seurauksin. Erityisesti tähdennetään suhteen ongelmallisuutta ja ihmisen toiminnan seurauksia. Perinteinen tutkimus on selvittänyt, miten luonto on kurittanut ihmistä pakottaen hänet sopeutumaan tai taistelemaan olemassaolonsa puolesta. Uudemmat tutkimukset keskittyvät siihen, mitä me olemme tehneet luonnolle ja mitä seurauksia siitä on ollut. Ympäristöhistorian uusin aalto kiinnittää huomiota erityisesti luonnonvarojen käyttöön ja niiden rajallisuuteen.

Vesi vähenee ja maisema muuttuu

Valkojärven maisemasta on saatavissa tarkat kuvaukset 1920-luvun lopulta. Tämä sopii hyvin lähtökohdaksi, koska tuo maisema kuvasi yleispiirteisesti aluetta 1900-luvun alusta 1930-luvulle asti. Se oli maisema, joka ihmisillä oli pitkään edessään, ja sen kautta voidaan myös hahmotella alueen muuttumista vuosien mittaan.

Koko järvi oli siroteltu täyteen pienempiä ja suurempia kaislikkoryhmiä. Ne tihensivät rantoja kohti ja muuttuivat vähitellen tummanvihreäksi kaislikkoveykseksi, joka reunusti järveä. Kaislikkoveyötä seurasi vaaleanvihreä saraniittyalue. Saraniityt rajoittuivat paikoitellen viljely- ja suoalueisiin, paikoitellen metsikköihin.

Luonnolliselta tuntuva muutos ranta-alueella on ollut peltoalan ja asutuksen vähittäinen laajeneminen. Luonnonniittyjen ja soiden osuus on puolestaan vähentynyt. Vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla Valkojärven kerrotaan olleen laajojen soiden sekä vihertävien ja vetisten luonnonniittyjen ympäröimä. Ihmisen muokkaava vaikutus oli vuosikymmenien saatossa lähentynyt järven rantoja. Raivaamista oli suoritettu siinä määrässä kuin se ilman laajempia kuivatustoimia oli käynyt päinsä. Luonnonmukaiseen

maisemaan oli ilmestynyt yhä enemmän ihmiskäden jälki.

Maisemamuutos oli siis käynnissä jo ennen kuivatustöiden alkua, mutta nopeutui järvenlaskun myötä merkittävästi. Ensimmäinen kuivatus alensi järven vedenpintaa ja muodostui suuri vesijättöalue. Vesijättönäkymässä olivat määräävinä miltei yksinomaan kasvillisuuden muodot ja niiden olemassaolosta ja ryhmityksestä johtui suurelta osin alustan laatuakin. Vesijättömaan alusta ei aluksi ratkaisevasti poikennut ranta-alueesta, mutta mitä kauemmaksi eteni kohti järveä, sitä hyllyvämmäksi ja kosteammaksi pohja muuttui. Vesi pursui esiin joka askeleelta ja paikoitellen saattoi jalka vajota yli polvenkin.

Alustan laatu johtui pitkälti kasvillisuudesta, joka esiintyi yhtenäisinä vyöhykkeinä. Rantoja kierteli vaihtelevan levyinen saroniittyalue, joka tuulessa lainehti kuin ruispelto. Parissa kohdassa pohjoisrannalla kasvoi huomattavissa määrin kortetta. Itärannalla ei kasvillisuutta juurikaan esiintynyt karjan laiduntamisen takia.

Seuraava vyöhyke oli ruokoa ja kaislaa, joka ympäröi 50 – 200 metrin leveydeltä järveä. Näiden jälkeen levittäytyi varsinainen avovesi, jos sellaisesta nyt voitiin puhua. Kaislaa kasvoi saarekkeina runsaasti, lumpeet ja ulpukat peittivät monin paikoin vedenpinnan yhtenäisellä matolla.

Järven suurin syvyys oli noin 60 cm kesäveden ollessa normaalikorkuisen. Vesiraja kulki tuolloin jokseenkin kaikkialla yhtenäisen kaislikkoveen ulkoreunalla. Kuivina, vähäsateisina kesinä vesi aleni niin paljon, että sitä syvimmissäkin paikoissa oli vain 30 cm. Tällöin ei ollut mitään yhtenäistä rantaviivaa havaittavissa, vaan vesi esiintyi monina pieninä lammikoina, joiden välillä levisi pahalta haiseva pohjamuta. Mätänevien ja maatuviemien kasvien hajun tunsin hyvin rantalähiöiden ympärillä ja se oli ominainen

ja yhteinen piirre koko alueella. Keväisin, kun suuri tulva peitti seudun, järvi oli miltei kaksi kertaa niin suuri kuin kesällä.

Edellä kuvattu Valkojärven asu oli pitkälti tulos järvenlaskusta. Kuitenkin lasku vain nopeutti umpeen kasvamista, sillä jo ennen kuivatustöitä Valkojärvestä kasvoi runsaasti kaislaa ja muita vesikasveja. Tulvat toivat mukanaan lietettä, joka edisti kasvien kasvua. Rehevöitymistä korostivat järven mataluus ja veden hidas vaihtuminen. Nopeimmin järvenlaskun jälkeen levisivät korte-, ruoko- ja kaislakasvustot, erityisesti kaislavyöhyke levittäytyi Valkojärven laskun jälkeen voimakkaasti järvelle päin.

Valkojärven erikoislaatuinen maisema syntyi vähitellen, mutta heti kuivatusten jälkeen muutos näkyi korostuneemmin. Laitilan Sanomissa 26.5.1970 olleessa kirjoituksessa kuvattiin ensimmäisen kuivatuksen jälkeisiä tunnelmia:

”Valkojärveä ei näkynyt missään. Ainoastaan silmäkantamaton lakeus vihreän ja kellertävän harmaata vesijättömaata oli jäänyt jäljelle. Kaikki oli autiota ja tyhjää ilman elävää olentoa missään. Koko tämä kuuluisa ja ennen niin kalarikas sinijärvi oli mennyt menojaan. Se oli tuomittu kuolemaan jo aikoja sitten ja tuomio nyt lopullisesti pantu täytäntöön. Koko näköalani oli siis kaameaa ja tyhjää.”

Vesijättömaiden lohduttoman näkymän herättämä kielteisyys ei ole mitenkään ihmeellistä. Toisaalta huoli eläinkannasta vasta järvenlaskun jälkeen on mielenkiintoista. Ennen kuivatusta asiasta oltiin hiljaa, vaikka juuri tuolloin siihen olisi ollut mielekästä puuttua. Myös näkemys, että järvi oli aikoja sitten tuomittu kuolemaan, on huomionarvoinen. Ehkä sillä tarkoitetaan jo ennen kuivatusta käynnistynyttä kasvillisuuden lisääntymisen ja liettymisen aiheuttamaa uhkaa järvelle.

Monille kuivatustyö oli niin suuresti odotettu tapahtuma, ettei sen aiheuttamia maisemamuutoksia nähty ainakaan kauan kielteisenä. Liejuaalueen paljastuminen oli hyvin odotettua, ei siinä ollut mitään yllättävää. Kielteistä reagointia hillitsi myös nopeasti ilmestynyt rehevä kasvillisuus, joka peitti liejuaalueen ja mukautui järven reuna-alueiden kasvillisuuteen.

Kaiken kaikkiaan myös se, ettei järvi kuivunut kokonaan, oli tärkeää. Vesimäärä tietysti väheni, mutta jo ennen kuivatusta vesi oli ollut kuivimpina aikoina hyvin vähissä. Oli totuttu järven vesimäärän vaihteluun ja vaihtelu jatkui myös kuivatuksen jälkeen. Keväisin ja syksyisin tulva-aikoina vesi nousi ja Valkojärvi oli jälleen totutun kaltainen järvi.

Järveä ei välttämättä nähty sittenkään kokonaan menetettynä. Ei ollut tapahtunut mitään järjestyttävää, jolloin sopeutuminen oli helpompaa. Ihmisen tuottama maisemamuutos saattoi olla niin vakiintunut, että se

koettiin luonnon osaksi, tai ainakin ne vaikuttivat samansuuntaisesti.

Järvenlaskun seurauksena Valkojärvestä muodostui lintujärvi, jolla parhaimmillaan havaittiin yli 100 lintulajia. Rehevän kasvillisuuden suojissa linnut saattoivat rauhassa pesiä ja oleilla. Niiden esiintymisessä oli selvää vuodenaikaisrytmiä. Keväällä oli elämä Valkojärvellä vilkasta, kun muuttolintujen lukemattomat parvet levähtivät siellä ja yhä uusia lajeja saapui toisten lähtiessä matkansa jatkamaan. Kun kevät ehti pitemmälle ja vesi laski, ryhtyivät paikalle jääneet linnut pesimishommiinsa. Syksyisin taas saapuivat lukuisat muuttolinnut levähtämään Valkojärven paratiisiin.

Linnut saivat näkyvän roolin ja Valkojärvi tuli tunnetuksi juuri lintujärvenä. Joillekin muodostunut järvimaisema lintuineen oli niin mieltä sykähdyttävä, että se haluttiin säilyttää. Laitilalainen maisema ei ollut erityisen luonnonkaunis, joskin lukuisten pienten järvien todettiin tekevän maise-

Valokuva Valkojärveltä vuonna 1928 julkaistusta Varsinais-Suomen maakuntakirjasta. Valtavana kosteikkoalueena alue oli tunnettu lintujärvi. Kuva: Waaramäki 1928.

man hyvin vaihtelevaksi. Valkojärvi pienine kaislaarekkeineen oli silmälle mitä kaunein nähtävyys.

Tärkeimmät maiseman piirteet olivat järven mataluus, runsas kasvillisuus, luoksepääsemättömyys ja linnut. Ne koettiin yhteenkuuluviksi ja siten kiinteästi silloiseen järvi-maisemaan liittyviksi. Maiseman arvostetut piirteet olivat sellaisia, jotka olivat jotenkin uhattuna. Arvokkaaksi nähtiin nimenomaan erikoislaatuinen maisema. Heille järvi oli sellaisenaan arvokas, sillä ei tarvinnut olla mitään erityistä hyötykäyttöä.

Valtaosalle, tai ainakin niille, joista kuivatuksen jatkaminen eniten riippui, ruohikkoinen järvimaisema ja linnut olivat välivaihe, jonka kanssa eletäisiin oma aikansa. Järvi oli mataloituva ja soistuva, eikä mikään kunnon järvimaisema. Sillä ei ollut mitään tekoa järvenä, joten ei ollut mitään järkisyys sen säilyttämiseen. Tulvat saivat tuntemaan alueen hallitsemattomaksi ja uhkaavaksi, soistuminen ja umpeen kasvaminen luokseen pääsemättömäksi ja irralliseksi. Valkojärvi oli laaja, tasainen, kivetön ja hedelmällinen alue. Se oli kasvumaisema, jota olisi järkevä hyödyntää.

Valkojärvi oli 1900-luvun alusta lähtien puutteellisesti kuivattu järvi ja järvenlaskuhenkisten kirjoitusten mukaan 1930-luvulla suorastaan ruma. Toisaalta mainitaan, ettei se välttämättä ilman järvenlaskuakaan olisi sanottavasti kauniimpi. Luonnon kauneuden määrittäminen on ongelmallista, sillä eri ihmiset arvostavat maisemassa hyvin erilaisia piirteitä. Valkojärvi matalana lintujärvenä oli joillekin korvaamaton aarre, mutta toisille vähemmän kaunis, koska sillä ei ollut mitään käyttöä, ja paikkakunnalla oli syvempiä ja parempiakin järviä. Maisemalliset arvot eivät tosin olleet mitenkään korostuneesti esillä Valkojärven kuivatamisen vuosina, vaan erityisesti arvostettiin toimeentuloa ja peltoa.

Vesimäärän vähetessä tapahtui vesikasvillisuuden häviämistä, joskin hitaasti. Vielä 1950-luvun alussa oli havaittavissa kaikki 1920-luvun lopulla mainitut lajit. Samaan aikaan, kun Valkojärven järvimaisema muuttui kasvillisuuden peittämäksi heinämaisemaksi, eteni raivaustyö koko ajan järven rantamailla. Valkojärvi muuttui vähitellen enemmän ja enemmän erilliseksi saarekkeeksi. Pitkä kaislikko humisi tuulella ja oli kuin jokin erämaa. Vajanaisesti kuivatettuna ja jonkinlaisessa muutostilassa olevana alue saattoi vieraantua. Ei ollut enää selkeää maisemaa, josta ihmiset olisivat pitäneet kiinni.

Jotkut hakivat lohtua tilanteeseen kääntymällä menneisyyden puoleen, ainakin osaksi sen takia, että suojelulliset näkemykset alkoivat tuntua kestävämmiltä. Valkojärven säilyttäminen oli lähtenyt pitkälti kantamaan hedelmää juuri senhetkisestä maisemasta, mutta tähän ei löytynyt enää myöhemmin yhtä selvää perustetta. Heidän muistoissaan eli jonkinlainen sinijärvi siintäväinen, järvi, joka oli kerran ollut niin mahtava ja koko seudun komistus. Unelmointi entisaikojen Valkojärvestä tyydytti mielet, eikä huomattu niinkään ajankohtaisia muutoksia. Voimakkaamman aseman sai kuitenkin tulevaisuusulottuvuus.

Sinänsä itsestään selvältä tuntuu väite, että maiseman ollessa muutostilassa sen arvon kokemiseen vaikuttaa käsityksemme siitä, mihin suuntaan se on muuttumassa. Olenaisempaa sen sijaan ovat erilaiset kokemuksen reunaehdot: muutoksen nopeus, ihmisen kyky kestää muutoksia, muutoksen luonne ja syy. Alueen kehitys tasoitti tietä ihmisten sopeutumiselle kuivatukseen. Valkojärvi tavallaan kasvoi vähitellen pois ihmisten silmistä, totutti ajatukseen, ettei järveä enää ole.

Toisen ja kolmannen kuivatusvaiheen suunnitelmissa tulee toisinaan esille, ettei Valkojärvellä ollut kalastuksen, veneilyn

ym. virkistyskäytön suhteen sanottavaa järvimerkitystä. Edes puhuminen järvestä ei ollut täysin yksiselitteistä. Pikemminkin kysymys oli vesilätkästä, jolle ei sellaisenaan nähty mitään hyötykäyttöä. Laitilan Sanomissa 18.2.1955 alueen kehitystä kuvataan seuraavasti: *”Alavaa aluetta ahdisti päinvaltoin kielteiseen suuntaan tapahtuva luonnon hidas edistystyö. Ilkeä tuoksu kieli kehittyvästä suosta, jossa rahkasammal rehenteli valtaapäysyllään.”*

Soistuminen, jos mikä, sopisi viimeksi kuvaan Laitilassa, jossa soiden ym. kosteikkojen raivaus oli ollut vallitseva suuntaus jo pitkään. Kuvaus rappeutuvasta järvestä oli omiaan tekemään ihmisen puuttumisen perustelluksi. Alueella ei näyttänyt olevan luonnostaan tulevaisuutta, mutta ihmisen puuttuminen mahdollistaisi tulevaisuuden.

Kuivatustyötä saatettiin perustella myös maisemallisesti arvokkaana, koska soistuminen voitiin välttää kuivatuksella. Säilyminen järvenä olisi edellyttänyt ruoppausta tai vedenpinnan nostamista. Vedenpinnan nostaminen puolestaan olisi tuhonnut suuret alat rantamaita.

Maisemamuutos eteni hitaasti, mutta vääjäämättä. Aikaisemmin järvi vaihteli vuodenaikojen ja vuosien mukaan huomattavastikin. Järven kadotessa kaislikon kätköihin vaihtelu tavallaan loppui ja muutos vaikutti varmasti peruuttamattomalta.

Tiedostettiin, että luonnon oman kehitystyön vaikutuksesta järvi tulisi joka tapauksessa häviämään. Ilman ihmiskäden vaikutusta tapahtuvaa muutosta täydensi ihmisten toiminnan selkeä tavoite, saada alueesta peltoa. Kasvillisuuden hallitseman järvimaiseman tilalla voitti alaa ajatus peltoaukeasta.

Kaislikon täyttämän järven muuttuminen heinä- ja viljakasvien peittämäksi pelloksi saattoi tapahtua ilman suurempaa numeroa. Ei tullut näkyviin rumaa liejualetta, eikä alue muuttunut ulkoisesti kovinkaan mer-

kittävästi. Mitään kielteistä ensivaikutelmaa ei syntynyt, vaan luonnollinen kasvumaisema voitiin vähin äänin muuttaa ihmistoimin ylläpidettäväksi kasvumaisemaksi. Tuulella huojuvan kaislikon sijaan tulivat uudet lajikkeet sitä mukaa kuin raivaustoiminta eteni.

Kaiken kaikkiaan kuivatustöiden kestäessä maiseman muuttuminen ei saa mitään keskeistä asemaa. Kannanotot puolesta ja vastaan olivat hyvin ylimalkaisia. Hitaalla muutoksella vältettiin varmasti yllätykset ja hillittiin tuntoja. Toisaalta ratkaisevampi osa annettiin järven aiheuttamille haitoille ja kuivatuksen tuottamille taloudellisille hyödyille.

Pitää myös muistaa, että kuivatustyö oli merkittävä piirre Laitilan arkipäivässä Valkojärven kuivatamisen aikoina. Monien huomio kiinnittyi omaan lähiympäristöön, jolloin Valkojärven alueen muuttuminen ei ollut mikään poikkeuksellinen tapahtuma. Se oli vain osa ihmistoimin toteutettavaa luonnon muutosprosessia. Vaikka Valkojärven kuivatuksesta pyrittiin tekemään koko Laitilan yhteinen asia, se saattoi silti, viimeistään loppuvaiheessa, jäädä suurelta osin maatalouden sisäiseksi hankkeeksi, josta toiset eivät olleet kiinnostuneita.

Meni meiltä Valkojärvi

Valkojärven kuivatustoiminta päättyi 1960-luvulla ja töiden tauottua oli järvi kadonnut. Saavutettujen tulosten keskellä on kuitenkin muistettava myös menetykset, mikä hinta meidän oli maksettava toimistamme. Itsestään selvä, mutta usein taka-alalle jäävä, menetys oli itse järvi. Sinijärvi siintäväinen tai lätäkköjärvi, mutta järvi kuitenkin ja kuivatuksen tuloksista huolimatta Valkojärvi oli mennyt menojaan, eikä sitä entisellään saataisi koskaan takaisin.

Kuivatusta voidaan puolustella sen hyödyllisyydellä, tai sillä, että järvi olisi joka

tapauksessa aikaa myöten kadonnut. Se ei muuta kuitenkaan sitä tosiasiaa, että juuri kuivatus nopeutti tuota katoamista. Valkojärvi oli lintuineen, kaloineen, simpukoineen, kasveineen ym. eliöineen oma kokonaisuus, jossa eri lajit olivat jollakin tavalla tärkeitä toisilleen. Ne olivat Valkojärven asukkaita ja niille kuivatus merkitsi totutun elinalueen muutosta. Veden vähetessä eläinten ja kasvien olo kävi ahtaammaksi ja vaikeammaksi.

Kuivatuksen edetessä tapahtui lajien häviämistä, jolloin samalla osaltaan väheni luonnon moninaisuus. Monimuotoisuuden vaatimuksella halutaan nimenomaan korostaa luonnon perusominaisuutta, vaihtelua. Monimuotoisuus on lajiston ja maiseman rikkautta, jolloin sitä ylläpitää erilaisten elinympäristöjen esiintyminen luonnossa. Monipuolinen luonto ei ole vain ilo silmälle, vaan se pystyy sopeutumaan sekä luonnon että ihmisten aiheuttamiin muutoksiin yksipuolista luontoa paremmin. Monet yksittäiset lajit saattoivat kadota hiljakseen, eikä tavallinen ihminen huomannut mitään, ennen kuin oli jo myöhäistä.

Valkojärvi oli ollut keskeinen vanhan kansan elämässä. Järven keskeinen sijainti ja sen tärkeä merkitys ihmisten elinmahdollisuuksiin tekivät siitä merkittävän alueen paikkakunnan elämässä. Valkojärvi oli tunnettu myös kauneudestaan, puhuttiin jopa Laitilan ”Pyhäjärvestä”.

Saattaa tuntua ihmeelliseltä, ettei järven maineikas menneisyys herättänyt suurempaa kritiikkiä kuivatuksesta. Tärkein syy lienee, ettei silmien edessä näkyvä Valkojärvi enää ollut sellainen kuin ennen, ei ainakaan merkitykseltään. Valkojärveä ei enää tunnettu samaksi järveksi kuin ennen niin kuuluisa järvi oli ollut. Kuvaukset menneisyyden Valkojärvestä eivät tarjonneet riittävää yhteyttä vallitsevaan tilanteeseen. Ihmiset kokivat menettävänsä ruman ja lätäkömäisen Val-

kojärven, mutta muistoissa säilyi kauniina entinen Valkojärvi.

Kosteikkojen keskeisiä suojeltavia arvoja on maisema; erityiset maisemapiirteet, monipuolisuus, luonnollisuus, harvinaisuus, sijainti jne. Valkojärvi oli umpeen kasvavana ja mataloituvana vesialueenakin näkymä sinänsä. Villinä ja vapaana se oli erikoislaatuinen alue keskellä asutusta ja maatalousmaisemaa. Osittain kuivatettuna luonnonniitynäkin järvi tarjosi ohikulkijalle erityisen näköelämyksen. Kuivatuksen seurauksena kadotettiin osa maiseman monipuolisuudesta ja samalla luonnollinen maisemakuva vähitellen vaihtui.

Valkojärven kuivuessa hävisi joka tapauksessa eräs seudun keskeisiä tuntomerkkejä, kun alkuperäisen luonnon piirteet hävitettiin melkein tuntemattomiksi. Valkojärven allasta on tänään vaikea havaita, sillä alue on hyvin tasaista. Järven mukana katosi paitsi pala luonnonmaisemaa, myös osa elettyä menneisyyttä ja tulevaisuuden vaihtoehtoja. Pitää muistaa, että jos alkuperäinen maisema katoaa meiltä, sitä ei koskaan saada takaisin, ja joskus voi tulla aika, jolloin huomaamme, kuinka kipeästi olisimme sitä tarvinneet.

Luonto ja luonnon muokkaaminen – tiedot, mielikuvat ja käsitykset

Silmien edessä avautuva kuivatustyömaa kertoi ihmisille oman tarinansa tapahtumista. Paikallislehden kirjoittelu ja erilaiset viralliset asiakirjat antoivat oman lisänsä ihmisten näkemyksiin, niissä luotiin tietynlainen kuva kuivatushankkeesta.

Kuivatustyön loppuvaiheessa kirjoitettiin Laitilan Sanomissa, että ”*Valkojärven kuivatus sai aikaan vallankumouksen maataloudessa, pistettiin toimeksi kaikilla aloilla ja edistyksen eteenpäinmeno oli valtava.*” Tämä oli pitkälti sen hengen mukainen, joka kuiva-

tuksesta pyrittiin vuosien varrella luomaan.

Valkojärven kuivattaminen olisi mitä laajakantoisin taloudellinen yritys, johon varat voisi sijoittaa kannattavasti. Hyötyjen konkreettinen perusta rakentui tulvahaittojen vähenemiselle, vanhojen viljelmien paranemiselle ja uusille hedelmällisille viljelysmaalle, joita kuivatus huomattavasti tuottaisi. Kuivatuksen suotavuutta vahvistettiin myös tuomalla esiin Valkojärven merkitystä järvenä. Valkojärvi nähtiin selkeästi tulvajärvenä, vahingollisena ja uhkaavana. Itse asiassa järvi sinänsä jäi taka-alalle ja tulvavedestä tuli se paha kirous, jota vastaan ihminen alkoi taistella.

Ensimmäisen kuivatuksen jälkeen näkemykset monipuolistuivat sen verran, että menetyksetkin saivat pienen sivuosan. Valkojärvi sai paikkansa runojen säkeissä. Runojen Valkojärvi oli poikkeavuudessaan arvokas lisä kuivatushenkisten kirjoitusten keskellä. Tulvatuhojen takaa löytyi kokonaan toisenlainen järvi, haikailun ja unelmoinnin kohteena oli kaunis Valkojärvi jossain menneisyydessä. Jotkut näkivät mahdollisuuden kuivatuksen tuloksena kehittyneen lintujärven huomiota herättävässä ulkonäössä. Hetken ajatus järven rauhoittamisesta pyristeli ilmoilla, mutta häipyi sitten vähin äänin unohduksiin.

Hanketta tarkasteltiin ahtaasti taloudellisesta näkökulmasta, jolloin erilaisille ympäristökysymyksille, ilmastovaikutuksille, eläin- ja kasvillisuusmuutoksille ei riittänyt tilaa. Ei myöskään yleensä vesistön käyttöön liittyville vaihtoehdoille tai alkuperäisen luonnon häviämislle.

Talonpojan pyrkimyksenä on ollut hyödyntää ja hallita luontoa, käyttää paikallisia luonnonvaroja omiin päämääriinsä. Tullakseen toimeen hänen on muokattava luontoa, oltava toiminnallisessa suhteessa siihen, ja tähän hänellä ajatellaan olevan rajaton oikeus.

Erään näkemyksen mukaan selitys ihmisen toiminnalle löytyi luonnon ominaisuuksista. Laitilan olosuhteet koettiin keskimääräistä epäedullisemmiksi maaperän yleisen karuuden takia. Sen tähden ihmisen tuli kovinkin ottein puuttua luontoon saadakseen siitä tavoittelemansa hyödyn ja tarpeellisen toimeentulon. Selviytyminen karuissa ja vaikeissa olosuhteissa oli paljolti kiinni siitä, miten hyvin ja tehokkaasti luontoa kyettiin hallitsemaan. Kysymys on maanviljelijöiden harjoittamasta luonnon hyötykäytöstä, joka merkitsee talouden ja toimeentulon sanelemaa suhdetta luontoon.

Tilannetta voidaan ajatella myös siltä kannalta, että luonto näyttäytyy sen verran myönteisenä ja hyötyä antavana, että sen varaan saattaisi rakentaa tulevaisuutta. Luonnosta, esimerkiksi Valkojärvestä, löytyi mielikuva paremmasta huomisesta, hedelmällinen pelto, josta työllä avautuisi uusia mahdollisuuksia.

Laitilassa soiden ym. kosteikkojen hyödyntäminen oli mielekästä, koska niistä ei näyttänyt olevan pulaa. Näiden luonnonvarojen rajallisuudesta ei ilmeisemminkään ollut huolenaihetta. Luonnollinen selitys oli myös muiden taloudellisesti raivauskelpoisten maiden vähäisyys. Suo- ja järviolueiden yhtenä etuna oli, että niiden viljelykseen otto saatettiin kokea helpommaksi kuin muiden alueiden.

Talonpojan näkökulma luontoon oli käytännöllinen ja tuotannollinen. Hän arvosteli luontoa niiden hyötyjen tai vahinkojen mukaan, minkä sen arveltiin tuottavan viljelijälle. Luonnon raivaamista asutukselle ja maanviljelylle pidettiin haasteena, jonka avulla muokattiin tietä kehitykselle. Taloudellisen toimeentulon vahvistaminen on liitettävissä ihmisten pyrkimykseen lisätä turvallisuuttaan omassa ympäristössään. Luonto kuitenkin edusti turvallisuutta vain, jos se oli ihmisen hallinnassa.

Laitilan Valkojärven alue on nykyään kokonaan viljelyssä. Kuva: Manne Pärkö.

Tähän päämäärään tähdättiin Laitilankin lukuisilla raivaustyömailla. Niiden avulla uskottiin Laitilan nousevan hallanaroista takamaista, karun ja takapajuisen pitäjän kehittyvän yhdeksi eturivin kunnaksi. Aktiivisen ja järjestelmällisen luonnon muokkaamisen tuottama muutos tuntui myönteiseltä, ja aina näytti löytyvän uusia alueita kuivatettavaksi, kun aiemmat maat oli saatu viljelyyn. Hyvin tämä näkemys tulee esille Laitilan Sanomien (15.2.1963) kirjoituksessa: *”Jokilaakson parhaat huhtamaat ovat jo vihdoinkin viljelyksessä. Pitkät ja tiheet kuhilarivit ovat todella mieltä sykähdyttävä näky.”*

Taloudellisen turvallisuuden rinnalla löydettiin luonnosta myös henkisen hyvinvoinnin lähteitä. Alueet, joita jotkut pitivät tuottamattomina ja lohduttomina, olivat joidenkin mielestä taas täynnä nähtävää ja

koettavaa. Ne antoivat ihmiselle oman mahdollisuutensa hankkia kotiseudun kamarasta sisältöä elämälleen.

Luonnon muokkaaminen oli sinänsä hyväksyttävää ja tarpeellista, mutta luonnossa oli mielekästä säilyttää myös jotakin mahdollisimman alkuperäistä. Tärkeämpää, kuin huoli luonnon muuttumisesta, oli pyrkimys tuoda esille luonnon sisältämiä erilaisia arvoja. Kaislikkosaarekkeiden täyttämä järvi oli kerrassaan ainutkertainen näkymä, maisema vailla vertaa. Lintujen laulu ja puuhailu antaisivat ihmisille paljon ilonaihetta ja virkistäisivät mieltä arjen harmaudessa.

Pääpiirteissään puheet luonnonsuojelusta ovat käsiteltävissä lähinnä taloudellista kehitystä täydentäväksi tekijäksi. Osuvasti asian ilmaisee eräs 1900-luvun alkupuolelta peräisin oleva kirjoitus, jonka mukaan kukaan ei

voi kieltää ihmisen oikeutta käyttää luontoa järkevällä tavalla hyväkseen, mutta ihmisen velvollisuus on suoda joitakin turvapaikkoja ahdistetuille eläin- ja kasvilajeille ja koko luonnolliselle maisemalle, sikäli kuin tämä ei ole aivan sovittamattomassa ristiriidassa viljelystojinnan etujen kanssa.

Luontoa katseltiin tuotannolliselta kannalta, sitä arvosteltiin sen ihmiselle tuottamien hyötyjen ja haittojen mukaan. Raivaustoiminta ja ympäristömuutokset nähtiin myönteisenä ja oikeutettuna toimintana, jolla muutettiin hyödyttöä ja haitallista maata arvokkaaksi viljelysmaaksi.

Ihmisten tavoitteet kytkeytyivät kuivatustyössä olennaisesti luonnon suomiin edellytyksiin. Vaikka luonnosta löytyi periaatteessa esimerkki kuivatustöille, on järvenlaskujen yhteydessä sittenkin voimakkaammin tuotu esille ihmisen ja luonnon vastakkaisuutta. Viljelyä haittaavat tulvat, kosteikkojen leimaaminen takapajuisiksi ja vastenmielisiksi alueiksi ja luonnonolojen ratkaiseva vaikutus kuivatustöiden onnistumiseen viittaavat siihen, miten luonto on kurittanut ihmistä.

Luonnon aiheuttamat vaikeudet luultavasti riittivät vakuuttamaan ihmisille puutumisen luontoon olevan välttämätöntä, mutta varmasti näkemys voimistui, mikäli luonto tarjosi myös houkutuksia.

Järvien ja soiden runsauden vuoksi Suomen luonto on edellyttänyt kuivatustöitä, toisaalta maasto ja järvien luonne antaneet hyvät mahdollisuudet niiden toteuttamiselle. Valkojärvi oli juuri sellainen järvi, johon järvenlasku on ollut mielekästä kohdistaa, matala, rehevä, umpeen kasvava. Toisaalta järvellä ei ollut mitään tärkeää käyttöä, kuten kalastus. Kuivatus ei vaarantanut kenenkään taloudellista toimeentuloa, siitä ei ollut merkittävää haittaa jokapäiväiselle elämälle. Valkojärvi tarjosi houkutuksen, josta oli vaikea kieltäytyä. Toisaalta järvenä se oli riski, joka uhkasi talonpojan työn hedelmiä.

Ei löytynyt mitään olennaisen tärkeää perustetta puolustaa järveä, jolloin kuivatuksen vastustaminenkin jäi vaatimattomaksi. Kaiken lisäksi järvi sijaitsi pitäjän parhaalla viljelysalueella. Valkojärven hedelmällisyys karusta maaperästä kuuluisassa pitäjässä teki siitä kohteen, jonka hyödyntäminen viljelytarkoitukseen vaikutti järkevältä. Viljelemättömän ja hedelmällisen saarekkeen asema keskellä Laitilan parasta viljelyseutua oli kestävä.

Lähteet:

Arkistolähteet:

Turun tie- ja vesirakennuspiirin arkisto III:16 (Kotelo 31), Turun Maakunta-arkisto (TMA).

Painamattomat lähteet:

Heikola Katriina 1966. *Havaintoja Laitilan Valkojärven – Peräjärven seudun putkilokasvistosta sekä järvenkuivatuksen vaikutuksista siihen*. Luk -tutkielma. Turun yliopisto.

Pärkö Manne 1998. *Järvimaisemasta peltoaukeaksi – vastaan pyristelijöistä lisämaan vaatijoihin. Laitilan Valkojärven kuivatamisen ympäristöhistoriaa*. Turun yliopisto, Suomen historia, Pro gradu -tutkielma.

Sanomalehdet:

Laitilan Sanomat 18.9.1925, 7.7.1928, 9.3.1945, 18.2.1955, 1.2.1957, 12.7.1957, 15.2.1963, 5.3.1965, 22.12.1966, 17.4.1970, 26.5.1970.

Uudenkaupungin Sanomat 14.6.1900, 5.9.1905, 17.9.1929.

Turun Sanomat 27.6.1925, 29.8.1925, 24.9.1935.

Kirjallisuus:

Anttila Veikko 1967. Järvenlaskuyhtiöt Suomessa. Kansatieteellinen tutkimus. *Kansatieteellinen arkisto* 19. Forssa.

von Bonsdorff, Pauline 1996. Maiseman esteettinen tulkinta ja arvottaminen. Julk. Häyrynen, Maunu & Immonen, Olli (toim.): *Maiseman arvostus*. Saarijärvi.

Hakari, V. 1945. Vedenjärjestelyt ja luonnonkauneus. *Maanviljelysinsinööriyhdistyksen vuosikirja* 1944–1945. Helsinki.

Hammarström, R. 1912. Kotiseudun luonnonsuojeluksesta. Julk. *Kyrönmaa* I. Etelä-Pohjalaisen osakunnan julkaisuja. Helsinki.

Lappalainen, Iiris 1995. *Luonnon lumoa ja monimuotoisuutta*. Helsinki.

Paavolainen, Marja (toim.) 1989. *Maankuivatuksen historiaa*. Helsinki.

Myllyntaus, Timo 1991. Ympäristöhistorian näkökulma. Julk. Massa, Ilmo & Sairinen, Rauno (toim.): *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. Helsinki.

Palmen, E. G. 1903. Suomessa tapahtuneista järvenlaskuista. *Valvoja* 1903.

Pietarinen, Juhani 1987. Ihmisen luontoa koskevat filosofiset perusasetteet. Julk. Aho, Leena & Sivonen, Seppo (toim.): *Oikeutemme ympäristöön. Puheenvuoroja eri tieteiden aloilta*. Porvoo.

Tuhkanen, Sakari 1994. Landscape Ecology in Geography. Julk. Nissinaho, Aino (toim.): *Cultural Ecology: One Theory?* Turku.

Waaramäki, Tauno 1928. *Laitilan Valkojärven rantalähiöt*. Turku.

Waaramäki, Tauno 1928. Varsinaissuomalainen lintujärvi. Havaintoja ja piirteitä lintuelämästä Laitilan Valkojärvellä. Julk. *Varsinais-Suomen maakuntakirja* I. Turku.

Tapio Heikkilä:

Maaseudun arvokkaat kulttuurimaisemat

Kansainvälisten maisemien suojelua

Suomi on mukana eurooppalaisessa maisemayleissopimuksessa, joka velvoittaa tunnustamaan maisemat olennaiseksi osaksi ihmisten ympäristöä, yhteisen kulttuuri- ja luonnonperinnön monimuotoisuuden ilmentymäksi ja identiteetin perustaksi. Sopimukseen liittyneet maat sitoutuvat edistämään maisemansuojelua, -hoitoa ja -suunnittelua. Sopimuksen piiriin sisältyvät luonnon-, maaseutu- ja taajama-alueet, ja se koskee yhtä lailla huomattavina pidettäviä

maisemia kuin arkiympäristöjä ja huonolatuksiakin maisemia.

Maisemasopimus määrittelee maiseman ”alueeksi sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät, ja jonka ominaisuudet johtuvat luonnon ja/tai ihmisen toiminnoista vuorovaikutuksineen”. Määrittely pohjautuu maisematutkimuksen vuosisataisiin traditioihin. Ne voidaan jakaa kahtaalle: luonnontieteellispainotteiseen maisematutkimukseen, jossa konkreettinen alue fyysisine elementteineen muodostaa maiseman rungon, sekä humanistiseen maisematutkimukseen, joka puo-

Koli on kuuluisin kansallismaisemistamme. Se on luonnonmaisemaa, jossa myös ihmisen jälki näkyy monin tavoin: ahoilla, perinnetiloilla, kaskikoivikoilla. Koli on myös kansallispuisto ja valtakunnallisesti arvokas maisema-alue. Kuva: Tapio Heikkilä.

lestaan korostaa ihmisten tulkintoja maisemista ja niihin liittyvistä kokemuksista ja elämyksistä. Vaikka nämä näkökulmat poikkeavat toisistaan paljon, ovat ne maisemien tarkastelun kannalta yhtä totta ja oikeita. Yhteen maisemaan sisältyy monta ulottuvuutta.

Edellä luonnehditut ja monet muut maisemasopimuksen sisältämät tavoitteet, toimintatavat ja määritelmät hyväksyttiin Suomessa jo vuonna 2005 kun meillä päätettiin liittyä tuohon sopimukseen. Nykyään maisemasopimus on voimassa 38:ssa Euroopan Neuvoston jäsenmaassa. Lisäksi Islanti ja Malta ovat allekirjoittaneet sopimuksen, mutteivät vielä saaneet sitä kansallisesti hyväksytyksi. Itävallassa ja Virossa sopimukseen liittymistä valmistellaan parhaillaan. Sopimusta kohtaan on tunnettu niin laajaa kiinnostusta, että sitä ollaan nyt avaamassa myös maanosamme ulkopuolisille valtioille.

Ei Suomi olisi maisemasopimusta voinut varmaankaan hyväksyä, jos moni maisemiin liittyvä asia ei tavalla tai toisella olisi jo ollut otettuna riittävästi huomioon lainsäädännössämme sekä hallinnon ja muun yhteiskunnan käytänteissä. Jo perustuslakimme toteaa vastuun luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluvan kaikille, ja että julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön. Tämähän tarkoittaa käytännössä myös meitä ympäröiviä maisemia.

Kansallisista traditioista maisemanhoitoon

Vaikka suomen kielellä maiseman synonyymiksi tavallisimmin mielletään näkymä, on maisemalla sitä laajempi merkitys, tai paremminkin joukko merkityksiä. Tämä pohjautuu paitsi meilläkin harjoitettuun

monialaiseen maisematutkimukseen myös kansallisen identiteettimme aineksien rakentumiseen. Maisema on ollut enemmän tai vähemmän tietoisena käsitteenä ja näkökulmana jo esimerkiksi Zachris Topeliuksen ja Aleksis Kiven kirjallisissa tuotannoissa. Akseli Gallen-Kallelan ja Eero Järnefeltin johdolla taiteemme kultakauden karelianistit rakensivat kuvaamistaan maisemista tärkeitä symboleita identiteettimme rakennusaineiksi. Maisema soi Sibeliuksen Finlandiassakin sekä I.K. Inhan klassisissa valokuviissa.

Maisemien tietoisuuden vaalimisen alkusäyksenä voidaan pitää Suomen Kotiseutuliiton ja Suomen Luonnonsuojeluyhdistyksen (nykyään Luonnonsuojeluliitto) vuonna 1966 organisoimaa suomalaisen maiseman viikkoa, joka laajeni kokonaiseksi teemavuodeksi.

Maisemansuojelun kehittämisen kulmakiveksi kuitenkin kohoaa seuraavalla vuosikymmenellä maa- ja metsätalousministeriössä työskennellyt Maisematoimikunta, jonka vuonna 1980 julkaisemassa mietinnössä luotiin pohja eri tyyppisten maisemien määrittelylle, minkä lisäksi siinä ilmaistiin tavoitteet maisemien hoidon ja suojelun tarpeelle ja toimenpiteille.

Maisematoimikunnan työtä jatkoi ympäristöministeriön vuonna 1986 asettama Maisema-alue työryhmä, joka kartoitti maamme arvokkaat kulttuurimaisemat. Työtä varten laadittiin maisemamaakuntajako, joka toimii edelleenkin maisemien arvioinnin kehikkona. Maisema-alue työryhmä laati myös ehdotuksensa maisemanhoidon kehittämiseksi.

Maisema-alue työryhmä keskitti huomionsa kulttuurimaisemiin, siis ihmisen ja luonnon yhteisvaikutuksena syntyneisiin kokonaisuuksiin, ja niistä nimenomaan maaseudun kulttuurimaisemiin. Työryhmän johtamaa inventointia varten maisema-alue tyypit jaettiin kolmeen ryhmään

Hakoisten linnavuoreen kulttuurimaisema on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue. Hakoisten kartano sijaitsee esihistoriallisen muinaisjäännösalueen kupeessa. Kulttuuriympäristön kerroksellisuus on täällä poikkeuksellisen havainnollisesti nähtävissä. Kuva: Tapio Heikkilä.

1) arvokkaat maisemakokonaisuudet, 2) arvokkaat maisemanähtävyydet sekä 3) perinnemaisemat. Näistä kaksi ensimmäistä ryhmää yhdistettiin käsitteeksi arvokkaat maisema-alueet.

Työryhmän mukaan arvokkaat maisemakokonaisuudet ovat alkutuotannon tai muiden varhaisten elinkeinojen muovamia yhtenäisiä, suurehkoja, maisemakuvaltaan ehjiä ja sopusointuisia sekä usein myös vaihtelevia alueita. Yleensä ne ovat laajoja viljelymaisemia, esimerkiksi jokilaaksoissa, rannoilla ja vaaroilla. Ne ovat näytteitä parhaiten säilyneistä ja tyypillisimmistä kulttuurimaisemistamme, ilmentäen kulttuurisen identiteettimme perustaa. Niiden arvotekijät ovat tiivistettävissä kolmeen asiaan: avoimiin viljelymaisemiin, talonpoikaiseen rakennusperintöön sekä kulttuurivaikutteeseen monimuotoiseen luontoon.

Maisemanähtävyydet puolestaan ovat maisemallisesti edustavia alueita, joilla on yleensä myös vankka kulttuurihistoriallinen arvo.

Maisema-alue työryhmä löysi silloisten seutukaavaliittojen (nykyisin maakuntaliitot) tekemien inventointien tuloksena 150 valtakunnallisesti arvokasta maisema-alueita. Selvityksestä käydyn lausuntokierroksen perusteella luettelo täydentyi 156:een maisema-alueeseen, jotka määriteltiin valtioneuvoston vuonna 1995 antamassa periaatepäätöksessä. Kokonaispinta-alaltaan alueet käsittävät 730 000 hehtaaria, josta viljelymaata arvioitiin olevan noin 300 000 hehtaaria, reilu kymmenys maamme kokonaispeltopinta-alasta.

Tuo periaatepäätös koski maisema-alueiden ohella myös maisemanhoidon kehittämistä, jota haluttiin edistää muun muassa maankäytön suunnittelun, neuvonnan, koulutuksen, tiedotuksen ja eri tahojen yhteistyön avulla. Viranomaisen tuli huolehtia, että ne eivät hankkeillaan vaaranna arvokaiden maisema-alueiden arvoa.

Sekä Maisema-alue työryhmän mietinnössä että valtioneuvoston periaatepäätöksessä

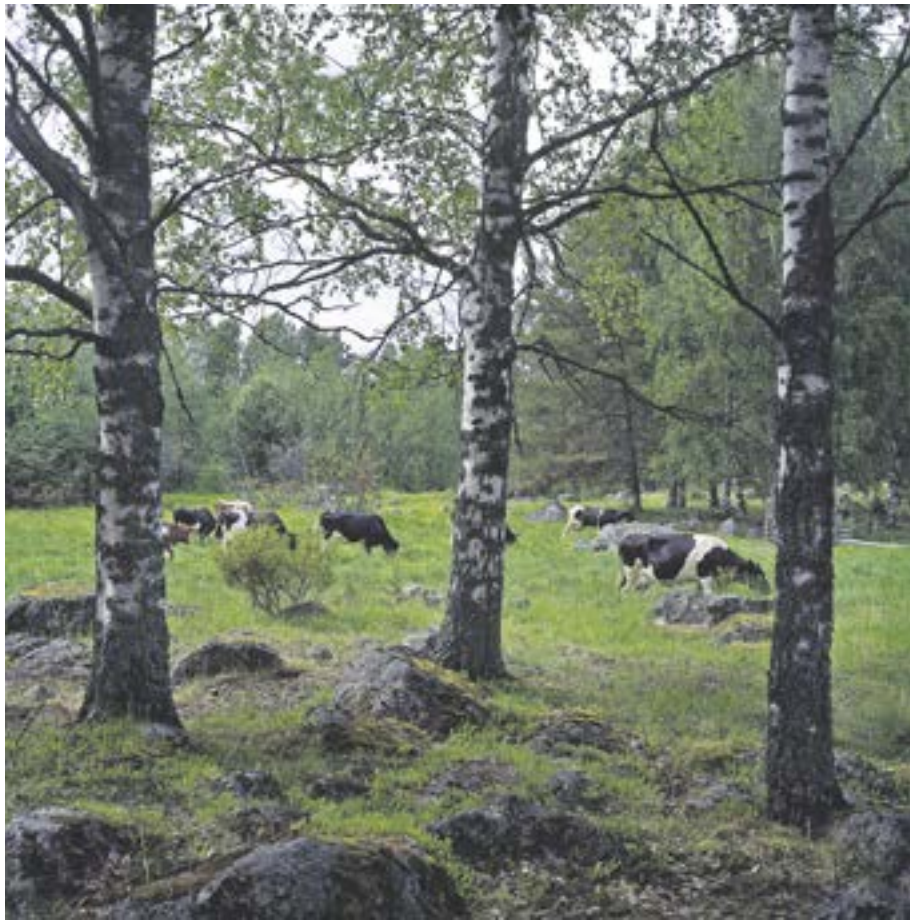
korostettiin elinvoimaisen maaseudun merkitystä, siis sitä että perinteisten elinkeinojen jatkuvuus on kulttuurimaisemien säilymisen edellytys.

Maisema-alue työryhmä selvitti alustavasti myös perinnemaisemia, jotka jaoteltiin perinnebiotooppeihin ja rakennettuihin perinnemaisemiin. Niiden todettiin olevan maisemanhoidon toteuttamisen avainkohteita. – Perinnebiotoopit ovat kulttuurivaikutteisia luontotyyppejä, ja niitä ovat muun muassa niityt, kedot, ahot, hakamaat ja nummet. Ne inventoitiin tarkemmin 1990-luvun mittaan ympäristöhallinnon erillisessä hankkeessa. Maisema-alueita koskevassa periaatepäätöksessä edellytettiin maatalou-

den ympäristötuen kohdentamista maisemanhoitoon. Se toteutuikin näyttävästi, kun perinnebiotooppien kunnostus ja hoito otettiin vuonna 1995 Euroopan Unioniin liittyneen Suomen uuden ympäristötukijärjestelmän yhdeksi kohteeksi.

Mitä maisema-alueilla on tapahtunut

Maisemiin vaikuttava lainsäädäntö kehittyi nopeasti maisema-alueiden määrittämisen jälkeen. Tärkeimmät näistä säädöksistä liittyvät vuonna 1996 annettuun luonnonsuojelulakiin ja vuonna 1999 säädettyyn maankäyttö- ja rakennuslakiin (MRL).

Hakamaat ja laidunniityt ovat perinnemaisemia, joilla luonnon monimuotoisuus on korkeimmillaan. Ne säilyvät vain hoitamalla, tavallisin karjan laiduntamisen turvin. - Polvijärvi. Kuva: Tapio Heikkilä.

Laajin vaikutus näistä on ollut jälkimmäisellä; siihen sisällytettyjen valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaisesti kaikki valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet merkitään maakuntakaavoihin. Sinne ne nyt ovatkin tiensä löytäneet, kaikkiin maakuntakarttoihin, tiedoksi viranomaisille ja muille asianosaisille, tausta-aineistoksi kuntien yleiskaavoja ja yksityiskohtaisempaa kaavoitusta ja luvitusta varten. Samat alueidenkäyttötavoitteet koskevat myös Museoviraston johdolla selvitettyjä valtakunnallisesti merkittäviä kulttuuriympäristöjä. Kulttuuriympäristöiksi on määritelty rakennetun ympäristön huippukohteet, joihin sisältyy sekä yksittäisiä rakennuksia että laajempia kokonaisuuksia. Molempia löytyy sekä kaupungeista että maaseudulta. Jälkimmäisessä tapauksessa maisema-alueilla ja kulttuuriympäristöillä on ollut limittäisyyttä, joskus miltei identtistä.

Voidaan arvioida, että tärkeintä MRL:n mukaisessa järjestelmässä on, että maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt ovat eri viranomaisten (ja toivottavasti myös mahdollisimman monen kansalaisenkin) tiedossa. Toivottavasti tällä tavoin onnistutaan tiedostamaan ne monenlaiset arvot, joita näihin kohteisiin liittyy. Silloin sopii olettaa, että maisemien ja kulttuuriympäristöjen arvoja ei ainakaan tietämättömyyden takia vahingossa pilata.

Maankäytön suunnittelu sekä rakennus- ja muiden lupien myöntäminen on yhteensovittavaa toimintaa, jossa samanaikaisesti tulee tarkastella monia näkökulmia. Koska maisema-arvot ovat vain yksi tekijä monen muun joukossa, on varsin vaikeata arvioida minkälaisia suoranaisia vaikutuksia maisema-alueista on koitunut asukkaille, maanomistajille ja maankäyttöön liittyville toimintoille. Varmasti on tapauksia, että rakentamiseen, soranottoon tai muuhun toimintaan haettua lupaa ei ole myönnetty

johonkin tiettyyn paikkaan, ja epäämisen perusteisiin ovat sisältyneet maisemanäköt. Tämä on saattanut karvastella maanomistajan mieltä, mutta ehkäpä samalla huojentaa naapuruston tuntoja. Joissain erityistapauksissa varsin isotkin maankäyttö-hankkeet ovat rauenneet, kun eri oikeusasteissa on katsottu, että suunniteltu toimenpide uhkaa muuttaa liiallisesti perinteistä maisemaa ja muita ympäristön arvoja. Mutta toisaalta samoihin aikoihin maisema-alueiden läpi on rakennettu moottoriteitäkin, kun ne on katsottu yhteiskunnan kokonaisedun kannalta ylittämättömän tärkeiksi.

Monella paikkakunnalla maisema-alueille on vuosien varrella tehty tarkempia selvityksiä ja hoitosuunnitelmia, joiden avulla maisemanhoitoa on edistetty käytännössä, joko sinällään tai muun elinkeinotoiminnan yhteydessä. Maisema-alueille on myös kohdennettu rakennuskannan kunnostamiseen ja maatalousympäristön hoitoon liittyvää rahoitusta. Näin maisema-alueista on saatu hyötyä ja mainettakin. Ovathan ne jo sinällään varsin vahva ilmaus siitä, että kyseinen paikka sisältää on huomattavia laatu-tekijöitä. Ehkäpä maisema-alueista on koitunut ja edelleen koituu menestystekijöitä siellä, missä maisemien vaalimiseen halutaan toden teolla panostaa.

Maisemanhoitoalueet

Luonnonsuojelulain mukaisten luonnonsuojelualueiden perustamisen edellytyksiin sisältyy muun ohella myös maisemallisia tekijöitä; suojelualueita voidaan perustaa jos alueella on erikoinen tai harvinainen luonnonmuodostuma, jos se on erityisen luonnonkaunis tai mikäli alueella on harvinaistuva perinneluontotyyppi. Kansallispuistoilla tulee puolestaan olla merkitystä yleisenä luonnonnähtävyytenä. Tämä tuleekin perustelluksi kansallispuistojen kävijätutki-

muksissa, jotka osoittavat, että kävijät tulevat ensisijaisesti katsomaan niiden maisemia.

Luonnonsuojelulaissa on erikseen luku maiseman suojelusta. Sen mukaan luonnon- tai kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi ja hoitamiseksi voidaan perustaa maisema-alue. Koska lakitekstistä aiheutuu terminologisen sekaannuksen vaara suhteessa valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaisesti maisema-alueisiin, on luonnonsuojelulain mukaan perustetut alueet nimetty maisemanhoitoalueiksi.

Valtakunnallisia maisemanhoitoalueita on maahamme perustettu ympäristöministeriön päätöksellä neljä: Raaseporin Skärlandetin, Kauhajoen Hyypänjokilaakson, Pelkosenniemen Kairalan–Luiron ja Simon maisemanhoitoalueet. ELY-keskusten päätöksen mukaan perustettuja maakunnallisia alueita on kaksi: Suomussalmen Vienalaiskylät ja Sallan Saija. Parhaillaan tehdään pohjatyötä muutaman uuden maisemanhoitoalueen perustamiseksi.

Luonnonsuojelulain mukaan maisemanhoitoalueille voidaan sisällyttää maiseman olennaisten piirteiden säilyttämiseksi tarpeellisia määräyksiä. Tähän mennessä perustettujen alueiden päätöksiin määräyksiä ei ole kuitenkaan haluttu sisällyttää, vaan niihin on kirjattu ainoastaan maiseman hoitoa edistäviä suosituksia. Kaikille maisemanhoitoalueille on laadittu hoito- ja käyttösuunnitelma, joka on julkaistu päätöksen liitteenä. Näissä suunnitelmissa todetaan maiseman historialliset piirteet ja arvot sekä annetaan suosituksia niiden hoidosta ja säilyttämisestä. Samalla myös listataan mahdollisuuksia erilaisten hoitotoimien rahoittamiseksi.

Maisemanhoitoalueiden valmistelussa menetellään niin, että aloitteen niiden perustamiseksi on tultava paikkakunnalta: kyläyhdistykseltä ja kunnalta. Alueiden suun-

nittelussa noudatetaan osallistamista, jolloin paikalliset maanomistajat, asukkaat ja sidosryhmät ovat mukana hankkeen eri vaiheissa. – Onhan ilmiselvää, että ilman paikallista ja henkilökohtaista motivaatiota maisemien hoitoa ei voida kunnolla edistää; käytännössä ketään ei voi pakottaa esimerkiksi vanhojen rakennusten ja laidunmaiden kunnostamiseen tai viljelyn jatkamiseen.

Jokainen maisemanhoitoalue on oma tapauksensa: jossain valmistelua on viitoittaa kotiseutuylpeys ja halu säilyttää perinteinen maisema myös tuleville sukupolville, toisaalla halutaan löytää taustatukea elinkeinojen jatkuvuudelle ja kehittämiselle, vaikkapa matkailun edistämiseksi. Osalle maisemanhoitoalueista on perustettu neuvottelukunta, foorumi jossa asukkaat ja sidosryhmät keskustelevat maisemaan vaikuttavista toimenpiteistä sekä valmistelevat maisemanhoidon käytännön hankkeita. Saavutuksiin sisältyy muun muassa rakennustapaohjeiden laatiminen, retkeilyreitit rakentaminen, umpeenkasvaneiden alueiden raivaus ja laiduntamisen palauttaminen, kylämaisemalle tärkeiden rakennusten ja rakenteiden kunnostaminen. Talkoohengen ohella apuna on käytetty Leader- ja muita hankkeita, ja taloudellista tukea toimintaan on saatu suoraan myös ympäristöministeriöltä.

Maisemanhoitoalueiden yhteistyötä varten on vastikään luotu verkosto, jonka toimintaan osallistuvat paitsi jo perustetut alueet myös ne kylät joissa uusien alueiden valmistelu on käynnissä. Jälkimmäiset kuuluvat kokemuksi edellisiltä, ja kaikki saavat tietoa ja esimerkkejä maisemanhoidon toimenpiteistä, hanketyypeistä ja rahoitusmahdollisuuksia.

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet tarjoavat lähtökohdan maisemanhoitoalueiden perustamiselle, mutta on ilmeistä että vain hyvin pienelle osalle sellaisia koskaan perustetaan. Pallo on paikallisilla.

Suomessa on upea neljäkymmenen kansallispuiston verkosto, joka lähtökohtaisesti pohjautuu A.E. Nordenskiöldin 1800-luvun lopussa esittämille ja muun muassa Yhdysvalloissa toteutuneille luonnon suojeluperiaatteille. Siksi kansallispuistomme ovat pääasiassa alkuperäistä luontoa. Entisen maankäytön jäänteinä niillä on lisäksi joukko hoidettuja perinnemaisemia, rikastuttamassa kokonaisuutta ja luonnon monimuotoisuutta. Suojelualueverkon kehittämisen yhteydessä kulttuurimaisemat ovat meillä kuitenkin jääneet lapsipuolen asemaan, päinvastoin kuin esimerkiksi Isossa Britanniassa ja monessa muussakin maassa, joissa kansallispuistot ovat monipuolisia koosteita luonnon- ja kulttuurimaisemista, sisältäen niittyjä, viljelyksiä ja kokonaisii kyliä.

Maisemanhoitoalueiden yksi tarkoitus on konkretisoida ja vaalia ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksena syntyneiden aluekokonaisuuksien monentasoisii kulttuuri- ja luonnonarvoja. Toivottavasti maisemanhoitoalueista kehittyy kansallispuistojen rinnalle ajan saatossa kaikkia maisemamaakuntia edustava verkosto, jonka avulla voidaan osoittaa mitä aktiivisella maisemien hoidolla ja vaalimisella on saavutettavissa.

Maisema-alueiden päivitysinventointi

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet määriteltiin valtioneuvoston tasolla vuonna 1995. Sen jälkeen aihepiiriä koskeva lainsäädäntö on uudistunut, Suomi liittynyt Eurooppalaiseen maisemayleissopimukseen ja Museovirasto päivittänyt rakennettuja kulttuuriympäristöjä (RKY) koskevat tiedot. Maisema-alueita koskevassa periaatepäätöksessä oli luvattu varautua maisema-alueiden tarkistamiseen. Maisemat olivat vuosien saatossa jo myös arvattavasti muuttuneet, kohentuneet, taantuneet tai pysyneet en-

nallaan. Tämähän kuuluu maisemien perusolemuksen.

Edellinen tiivistelmä perustelee miksi maisema-alueita koskevat tiedot päätettiin päivittää. Hanke toteutettiin ympäristöministeriön asettaman Maisema-alueiden päivitysinventointien ohjaus- ja arviointiryhmän (MAPIO) johdolla vuosina 2010–2015. Päivitysinventoinnit tehtiin maakunnittain, elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten (ELY-keskusten) sekä maakuntaliittojen työnä. Inventoinneista pyrittiin tiedottamaan paikallisesti, mutta työn saama julkisuus määräytyi pitkälti paikallisten tiedotusvälineiden kiinnostuksien mukaisesti. Inventoinnin ja siitä tiedottamisen tueksi avattiin internetsivusto (www.maaseutumaisemat.fi), jossa tehtiin selkoa inventointien tavoitteista ja toimintatavoista. Siellä julkaistiin myös hankkeen yhteydessä valmistuneet maakunnalliset raportit ja muuta aiheeseen liittyvää aineistoa.

Maakunnittaiset inventoinnit arvioitiin MAPIO-ryhmässä ja tulokseksi saatiin valtakunnallinen kooste, eli asiantuntijatyönä valmisteltu ehdotus valtakunnallisesti arvokkaiksi maisema-alueiksi. Kaikki vanhat maisema-alueet olivat tulleet tarkistetuiksi, minkä lisäksi oli löytynyt 30 kokonaan uutta aluetta. Joitakin vanhoja alueita yhdistettiin laajemmiksi kokonaisuuksiksi, ja noin 20 aluetta poistettiin. Osa näistä pudokkaista on liki identtisiä RKY-alueiden kanssa, ja osalla pudokkaista maisemien arvot olivat vuosien varrella kärsineet esimerkiksi elinkeinorakenteen muutoksista, taantumisesta tai autioitumisesta niin paljon, että niillä ei enää katsottu olevan valtakunnallista arvoa. Liki kaikille vanhoille alueille on tehty rajausten tarkistuksia, laajennuksia ja supistuksia.

Uuteen ehdotukseen sisältyy 183 aluetta. Kokonaispinta-alaltaan tämä tarkoittaa noin 980 000 hehtaaria, josta miltei puolet on vettä.

Avoimet hoidetut viljelymaisemat ovat maaseudun kulttuurimaiseman ydin. Aurajoen valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Kuva: Tapio Heikkilä.

Peltoa alueilla on 295 000 hehtaaria, eli jokseenkin saman verran kuin vanhoilla alueilla.

Kulttuurimaisemien keskeisin ydin, avoin viljelymaa on säilyttänyt voimansa ja merkityksensä, vaikka esimerkiksi EU:hun liittymisen aikoihin pelättiin peltoviljelyn romahtamista. Tietenkin suuria muutoksia on ilmaantunut: syrjäseuduilla on tapahtunut autioitumista ja rintamailla viljely on tavattomasti tehostunut. Maatilojen lukumäärä on rajusti vähentynyt ja tilakoko on suurentunut.

Päivätysinventointi on tuonut paljon uutta. Kulttuurimaiseman käsitettä on onnistuttu avaamaan uusille urille. Mukana on nyt joitakin uusia metsäkulttuurin ja metsätalouden luonnehtimia kohteita. Saaristoalueita on entistä laajemmin tarkasteltu merenkulun ja saaristoalueille tyypillisten elinkeinojen mosaiikkimaisina kokonaisuuksina. Tässä piilee myös osaselitys vesialueiden suurelle määrälle.

Suurin osa uusista alue-ehdotuksista kohdistuu Ylä-Lappiin, missä vanhoja kohteita onkin suorastaan hätkähdyttävän vähän. Poronhoitoon ja paikalliseen eränkävintiin liittyvät elinkeinot nähdään nyt kulttuurimaisemina, mitä voidaan pitää koko päivätysinventoinnin tärkeimpänä saavutuksena. Vaikka näissä pohjoisimmissa maisemissamme ihmistoiminnan tuottamat rakenteet näyttävät vain niukalti, ovat nuo kokonaisuudet leimallisesti luontaisen elinkeinotoiminnan maata, jossa maisema näyttää sen käyttäjälle monin tavoin merkityksellisinä paikkoina.

Kuuleminen ja lausuntokierros

Kun päivätysinventointi oli valmistunut, lähetettiin se keväällä 2016 lausunnoille eri viranomaisille ja sidosryhmille. Samalla järjestettiin asiaa koskeva kansalaisten ja muiden tahojen kuuleminen hallintolain

Toukotöiden aika Tenholassa. Bromarvin ja Tenholan harjuviljelymaisemat ovat ehdolla uudeksi valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi. Kuva: Tapio Heikkilä.

62 §:n edellyttämänä yleistiedoksiantona.

Jälkimmäisen osalta ei tyydytty kuitenkaan lain edellyttämään minimitasoon, jonka mukaan asiaa koskevan ilmoituksen tulee olla virallisessa lehdessä ja viranomaisen, tässä tapauksessa siis ympäristöministeriön, ilmoitustaululla. Päivätysinventointiaineistosta valmisteltiin perusteellinen kooste, joka oli ja on edelleenkin nähtävillä internetsivulla ym.fi/maisemakuuleminen. Tuohon koosteeseen sisältyy inventoinnin tavoitteita ja vaikutuksia esittelevä taustamuistio, alue-ehdotusten kartat ja aluekuvaukset sekä inventoinnista tehty SOVA-lain mukainen ympäristövaikutusten arviointi. Tätä täydentämässä on Suomen ympäristökeskuksen (SYKE) valmisteleva kartta-palvelusivusto, jossa vanhat ja uudet maisema-alueet ovat vertailtavissa.

Kaikki aineistot olivat nähtävillä paitsi ympäristöministeriössä, myös alueellisesti ELY-keskuksissa ja ao. kunnissa. Kuulemi-

sesta julkaistiin ilmoitukset maakuntalehdissä. Sen lisäksi asiasta tiedotettiin valtakunnallisesti ja maakunnittain. Tiedonkulkua notkistamaan tehtiin vielä twitter-kampanja.

Vaikka tiedotukseen koitettiin satsata, niin maisema-alueiden päivätysinventointi sai keskimäärin osakseen varsin laimean huomion. Esimerkiksi valtakunnallisissa päämedioissa sitä ei juurikaan huomioitu, mitä asian kannalta voi pitää perin harmillisenä. Parhaimmillaan maisema-asiat olisivat tässä yhteydessä voineet olla nostettavissa laajaan yhteiskunnalliseen tietoisuuteen.

Niissä maakunnissa ja paikkakunnilla, missä aihepiiri sytytti eniten poliittisia tai muita intohimoja, asian osaksi tuli sentään varsin laajaa ja värikästäkin paikallista näkyvyyttä, joskus jopa asiallisuuden rajoja kolkutellen. Tämän seurauksena maisema-alueiden oikeusvaikutukset ja eräät muut yksityiskohdat nousivat keskustelun polttopisteeseen. Aihepiiristä valmistettiin sen

vuoksi kysymys-vastaus -tyylinen täydentävä muistio, joka julkaistiin maisemakuulemisen internetsivulla.

Kuulemisajaksi oli määritelty 18.1.–19.2.2016. Ympäristöministeriön poliittisen taustavalmistelun johtopäätöksenä kuitenkin päätettiin, että myös myöhästyneet kannanotot otetaan mukaan käsittelyyn. Viimeinen niistä saapui 18.6.2016.

Kuulemisen yhteydessä ilmaistu epä-tietoisuus näytti edellyttävän muunkin täydentävän tiedon tuottamista. Sen vuoksi valmistettiin julkaisu *Maisema – opas arvokkaiden maisema-alueiden maankäytön suunnitteluun*. Ympäristöministeriö rahoitti tuon Maa- ja kotitalousnaisten keskuksen laatiman julkaisun. Lisäksi sama organisaatio teki loppuvuodesta selvityksen *Arvokkaiden maisema-alueiden arvostuksen nostaminen*.

Kuva 6 (näille main): Perinteinen rakennuskanta kirkonkylälineen on maaseudun kulttuurimaiseman kruunu. Hauhon kirkonkylä on osa Hauhonselän maisema-aluetta, jota on ehdotettu laajennettavaksi Roineen rantamaisemien puolelle. Kuva: Tapio Heikkilä.

Koko kuulemisprosessin tärkeä oppi oli, että maisema-asioiden arvioimisessa, pohittimisessa ja käsittelyssä on ensiarvoisen tärkeätä harjoittaa mahdollisimman avointa ja perusteellista vuoropuhelua paikallisten asukkaiden, maanomistajien ja sidosryhmien kanssa. Esimerkiksi yhteiset kyläkävelyt tarjoavat oivallisen vuorovaikutteisen tilaisuuden asukkaiden, asiantuntijoiden ja viranomaisten kohtaamiselle.

Maisemakuulemisen palautetta

Maisema-alueiden päivitysinventointia koskeva lausuntokierros sujui jokseenkin sillä tyyneydellä ja asiallisuudella, jota sopii viranomaisilta ja muilta julkisilta tahoilta odottaakin. Kokonaisuudessaan annettiin 165 lausuntoa, joista valtaosa eli 135 tuli

kunnilta. Ahkeria lausujia olivat myös maakuntien liitot (18 lausuntoa) sekä maakuntamuseot (15 lausuntoa). Lausunnoista on valmistella yhteenveto, joka on toistaiseksi vielä käsikirjoitusvaiheessa.

Lausunnoissa päivitysinventointiin suhtauduttiin valtaosin myönteisesti tai neutraalisti. Inventointia pidetään yleisesti tarpeellisenä. Maisema-alueiden katsotaan edistävän alueiden elinkeinoja, kulttuuri- ja luonto-arvoja sekä erilaisten intressien yhteensovittamista maankäytön suunnittelussa. Monet kunnat, maakuntien liitot ja etujärjestöt haluavat kuitenkin tähdentää, ettei maisema-alueista tulisi koitua normaalin elinkeinotoiminnan rajoituksia. Kaikkein eniten on kommentoitu rajoituksia, etenkin kuntien taholta. Kokonaisuudessaan yksittäisiin aluerajauksiin kohdistuneet kommentit jakautuvat niin, että esitettyjä aluerajauksia kannattavia ja niitä laajentavia näkemyksiä on noin neljäsataa, rajoitusten supistusehdotuksia lähes puolitoistasataa, ja lisäksi on saapunut toistakymmentä ehdotusta kokonaisen alueen poistamiseksi.

Kuulemisen yhteydessä kansalaiset ja muut tahot kuten paikallisyhdistykset lähettivät yhteensä 248 kannanottoa. Määrää voi pitää vähäisenä; koskevathan maisema-alueet sentään kymmentuhantista ihmisjoukkoa. Useimmilta alueilta ei tullut ainuttakaan kannanottoa. Silmiinpistävän suuria määriä kannanottoja ei tullut edes sellaisilta alueilta, joissa paikallisissa medioissa asiasta käytiin huomattavan näyttävää ja kiivastakin keskustelua. Mielenkiintoista on myös se, että asiaa voimakkaasti epäilevä kipakka uutisointi ei käytännössä tuottanut suurta vastalauseiden hyökyä maisema-alueiden päivitysinventointia kohtaan. Olettaa kuitenkin sopii, että esimerkiksi maataloustuottajista hyvinkin suuri osa on saanut nähdäkseen kyseisiä juttuja.

Saapuneissa kannanotoissa kommentoi-

tiin enimmäkseen yksittäisiä aluerajauksia, vajaat parisataa kertaa. Lähes puolet kannatti ehdotettuja rajoituksia tai halusi niihin laajennuksia, Hieman vähemmän tuli ehdotuksia kokonaisten alueiden poistamisesta ja jonkin verran tuli ehdotuksia rajausten supistamisesta. Sekä lausunnoissa että kannanotoissa esitettiin myös kymmeniä kokonaan uusia alue-ehtotuksia.

Yli sadalta alueelta ei tullut ainuttakaan kommenttia. Yli kymmenen kannanottoa lähetettiin vain neljältä alueelta, jotka ovat Airiston merimaisema, Nilsin mäkikylä, Ilomantsin vaarakylämaisemat ja Arvajanreitin kulttuurimaisemat. Kriittisimmin kansalaiset ja paikallisyhdistykset näyttävät suhtautuneen Nilsin ja Arvajanreitin kohteisiin. Ilomantsissa miltei kaikki halusivat puolestaan lausua kannatuksensa maisema-alueille. Airistosta tuli kannanottoja tasaisesti puolesta ja vastaan.

Maisemakuulemisesta kokonaisuudessaan kertynyt niukka palaute voi kertoa joko siitä, että kaikkia asianosaisia ei ole tavoitettu tai siitä, että kansalaiset ovat hyväksyneet ehdotukset tyytyväisinä. Jos kyse on jälkimmäisestä, niin voidaan päätellä, että asiaa pidetään yleisesti hyväksyttävänä. Oma vaikutuksensa on varmaankin sillä, että maisema-alueet ovat asiana olleet olemassa jo yli kahdenkymmenen vuoden ajan. Maisema-alueiden päivitys ei kansalaisten omien kokemusten perusteella ole näin ollen ollut omiaan herättämään suuria intohimoja.

Maisema-alueiden päivitysinventointia kohtaan on yhtäältä tullut tukea, ymmärrystä ja kannustusta, mutta toisaalta on tullut kritiikkiä ja erityistarkastelua vaativia kommentteja. Viimeksi mainituista ehkä tärkeimpiin kuuluvat kuntien ja muiden tahojen ilmaisemat, aluerajoitusten yksityiskohtia koskevat näkökohdat. Niitä tuleekin tarkastella huolellisesti valmistelun seuraavissa vaiheissa. Hieman ongelmal-

Sotkamon Naapurinvaara on valtakunnallisesti arvokas maisema-alue. Parhaillaan siellä selvitetään maisemanhoitoalueen perustamisen mahdollisuutta. Kuva: Tapio Heikkilä.

lisempiin tapauksiin kuuluvat joidenkin kuntien jyrkät kommentit, joiden mukaan maisema-asioiden kanssa ei haluta olla missään tekemisissä. Asian kehittämisen kannalta onneksi ylivoimainen pääosa palautteesta on rakentavaa, sisältäen monia tärkeitä huomioita siitä minkälaisia näkökulmia maisema-asioiden valmistelussa on syytä ottaa varteen.

Maisemanhoidon kehittäminen

Maisema-alueiden päivitysinventointi ja sen kuulemisen yhteydessä kertynyt aineisto tarjoaa hyvät eväät maisemanhoidon ja -suojelun jatkokehittämiseen maassamme.

Päivitys on tarjonnut asiantuntijoiden näkökulman kulttuurimaisemiemme arvokaimmista kohteista. Kuulemisen ja lausuntokierroksen myötä valmisteluun saatiin mukaan yhteiskunnallinen näkökulma, joka tulee ottaa huomioon, kun aluevalikoimaa valmistellaan eteenpäin. Toivottavasti asia etenee myös poliittisessa päätöksentekojärjestelmässä niin, että asiasta saadaan lopulta valtioneuvoston päätös.

Riippumatta siitä minkälainen lopputuloksesta tulee, maisema-alueiden päivitysinventointi on jo nyt onnistunut osaltaan toteuttamaan eurooppalaisen maisemayleis-sopimuksen kirjauksia maisemien arvioinnin tarpeesta ja kansalaisten osallistamisesta ai-

hepiirin keskusteluun ja päätöksentekoon. Päivitysinventoinnin kirjaamattomiin tavoitteisiin sisältyi saada julkisuutta maamme arvokkaille maisemille ja maisemanhoidolle. Joltain osin tämä onnistui, mutta hieman harmilliselta tuntuu se, että lähinnä vain kirpeät ja negatiiviset tarinat näyttävät saavan laajempaa huomiota. Tähän kuuluu vielä se, että näin esille tulevia, monasti jopa virheellisiä arvioita ja tulkintoja, on huomattavan vaikeata saada oikaistua julkisuudessa.

Meitä ympäröivät maisemat ovat alituisessa muutoksessa. Osa muutoksista on pysyviä, osa lukeutuu maisemien palautuvaan vaihteluun, joka johtuu esimerkiksi vuodenaikojen vaihtelusta tai tuotantotapojen muutoksista. Maisemiin vaikuttavat erilaiset yhteiskunnalliset ja yksilöiden tekemät ratkaisut, jotka vaikuttavat näihin muutoksiin ja niiden suuntaan.

Valtakunnallisesti arvokkaiden alueiden määrittäminen auttaa kiinnittämään huomiota niihin kulttuurimaiseman arvoihin, jotka ovat syntyneet ihmisen ja luonnon pitkäaikaisen vuorovaikutuksen myötä. Näiden arvojen vaaliminen edellyttää tietoista harkintaa ja toimia sekä kansalaisilta että yhteiskunnalta. Maisemanhoidon edistämisen ja kehittämisen tärkein päämäärä on turvata elinympäristömme laatua ja ainutlaatuisen kulttuuriperintömme säilymistä.

Lähteet:

Eurooppalainen maisemayleissopimus - <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2006/20060014>

Heikkilä, Tapio 2000: Suomalainen kulttuurimaisema. Tammi.

Heikkilä, Tapio (toim.) 2017: Suomalainen maisema – kotomaamme koko kuva. Docendo.

Heikkilä, Tapio & Risto Timonen 2003: Suomalainen kansallismaisema. Otava.

Koski, Katriina (toim.) 2016: Maisema – opas arvokkaiden maisema-alueiden maankäytön suunnitteluun. ProAgria Etelä-Suomi ry. & Etelä-Suomen maaja kotitalousnaiset.

Linkola, Martti 1966: Maaseudun maiseman päivät. Kotiseutu 2/1966: 68.

Luonnonsuojelulaki (1996/1096) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961096>

Maankäyttö- ja rakennuslaki (1999/132) - <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>

Maaseutumaisemat – Arvokkaiden maisema-alueiden inventointi - <http://www.maaseutumaisemat.fi/>

Maisema-aluetyöryhmän mietintö: Osa I arvokkaat maisema-alueet, osa II arvokkaat maisema-alueet. Ympäristöministeriö, mietintö 66/1992 – ks. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/29082> ja <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/29087>

Maisemakuuleminen ja sen aineistot – <http://ym.fi/maisemakuuleminen>

Maisematoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 1980:44.

Putkonen, Lauri (toim.) 1993: Kansallismaisema. Ympäristöministeriö.

Suomen perustuslaki - <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Vallius, Antti 2005: Kaunis Suomi – maaseutumaisemankuvaston historiaa 1800-luvulta EU-Suomeen. Tammi.

Valtioneuvoston periaatepäätös maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä - <http://www.ymparisto.fi/download/noname/%7B2ACD666F-7940-498A-8CF5-2539B4B35C46%7D/57773>

Elsa Hietala:

KESÄKOHDDE 2016

Hinnerjoen kotiseutumuseot

Suomen maatalousmuseo Sarka hakee vuosittain kesän ajaksi yhteistyökumppanikseen museota, maatalousaiheista kokoelmaa tai muuta maataloushistoriallisen harrastuksen kohdetta. Kohteen on oltava juuriltaan paikallinen ja esineiden tarinat tulee tuntea. Kohdetta tulee hoitaa jatkuvuudella ja esineiden näytteillepanoon tulee olla sopivat rakennukset. Kesäkohdevalinnan tarkoituksena on nostaa maataloushistorian harrastuksen arvostusta. Valittu kohde pääsee

museon etänäyttelyksi yhden kesän ajaksi ja saa maatalousmuseolta neuvoja, apua ja julkisuutta kesänäyttelynsä järjestämiseen.

Hinnerjoen kotiseutumuseot on monipuolinen museokohde. Kokoelmien pohja on 1950-luvulla perustetun kotiseutumuseon kokoelmissa. Alkuvaiheessa vanhassa lainamakasiinissa toiminut kotiseutumuseo sai 1980-luvun alussa tiloihinsa vanhan mäkitupalaiskodin, ns. Valon talon, ja hoitajakseen Hinnerjoen Kotiseutuyhdistys ry:n.

Valon talo on hienosti kunnostettu museoidun mäkitupalaisiston päärakennus. Kuva: Matti Perävainio.

Alueelle rakennettiin pian tilanahtauden vuoksi halli vanhoille esineille ja tätä seuranneina vuosina paikalle siirrettiin myös vanhoja rakennuksia: riihi, paja, kaksi aittaa ja kuparisepän paja. Valon vanhan pihapiirin rakennuksia kunnostettiin ja entisöitiin.

Nyt yhdellä käynnillä on mahdollista tutustua sekä alkuperäisellä paikallaan säilyneeseen mäkitupalaiskotiin piharakennuksineen, että laajaan kotiseutu- ja maatalousmuseoon, jonka esineet on järjestetty aihepiireittäin vanhoihin, paikalle siirrettyihin rakennuksiin ja uusiin museohalleihin.

Hinnerjoen kotiseutuyhdistyksen museotoiminta on erittäin aktiivista ja pitkäjänteistä. Perinteisen maatalouden aikaan painotunut esineistö on järjestetty ja luetteloitu harvinaislaatuisten tarkasti. Harrastajavoimin ylläpidetyksi museoksi kokoelmien sähköisen luetteloinnin tilanne on esimerkillinen – museoiden kokoelmia esiin tuovassa Finna-palvelussa Hinnerjoella on luetteloituja

objekteja yli 10 000, mikä on lähes 100 % kaikista museon kokoelmista.

Kesällä 2016 Hinnerjoen museot esittivät Sarka-museon kävijöille ravintolan kesänäyttelyssä. Sekä Sarassa, että Hinnerjoella oli esillä infokyltit, joissa esiteltiin museota ja sen toimintaa. Hinnerjoen näyttely sai myös kesän ajaksi tuekseen Sarassa tuotettua näyttelymateriaalia esimerkiksi maatalouksesineisiin liittyvistä sananlaskuista. Hinnerjoen kotiseutupäivänä amanuenssi Elsa Hietala kävi pitämässä onnittelevuorua sekä luovuttamassa yhdistyksen edustajille palokintolaatan ja kukat.

Hinnerjoen kotiseutumuseolle valinta kesäkohteeksi oli paitsi kunnianosoitus pitkäjänteisestä ja ahkerasta museotyöstä, myös oiva tilaisuus tuoda museokohdetta esiin myös valtakunnallisesti. Kesän aikana kävijöitä oli maantieteellisesti selvästi laajemmalla alueella kuin tavallisina kesinä. Yhteistyö Hinnerjoen kotiseutumuseon kanssa jatkuu tiiviinä Museoraitti-verkoston parissa.

Amanuenssi Elsa Hietala vei Sarka-museon tervehdyksen Hinnerjoelle. Kuvassa Hinnerjoen kotiseutuyhdistyksen edustajina puheenjohtaja Ilmo Aronen, sihteeri Lea Heikkilä sekä Matti Perävaiano. Kuva: Mia Heikkilä.

Sarka-museon valmistaman sananlaskunäyttelyn taulut sopivat Hinnerjoen museon näyttelyyn erinomaisesti. Kuva: Elsa Hietala.

Mikä on Kesäkohde?

Suomen maatalousmuseo Sarka hakee vuosittain kesän ajaksi yhteistyökumppanikseen museota, maatalousaiheista kokoelmaa tai muuta maataloushistoriallisen harrastuksen kohdetta.

Kohteen on oltava juuriltaan paikallinen ja esineiden tarinat tulee tuntea. Kohdetta tulee hoitaa jatkuvuudella ja esineiden näytteillepanoon tulee olla sopivat rakennukset. Tarkoituksena on nostaa maataloushistorian harrastuksen arvostusta.

Valittu kohde pääsee museon etänäyttelyksi yhden kesän ajaksi ja saa maatalousmuseolta neuvoja, apua ja julkisuutta kesänäyttelynsä järjestämiseen.

Pattoin perintötalo

Suomen maatalousmuseo Sarka valitsi vuoden 2017 kesäkohteeseen Pattoin perintötalon Juvalta. Pattoin perintötalo on talomuseoksi kunnostettu vanha maalaistalo, jossa samoja elinkeinoja on harjoitettu vain vähäisin muutoksin 1800-luvun alkupuolelta miltei 1990-luvulle saakka. Museoalue koostuu Pattoin taloon ja tilaan kuuluvista rakennuksista, pihapiiristä, ympäröivistä maatalous- ja metsäalueista sekä kivijalusta-aidoista, jotka ympäröivät peltoja n. 1

600 metrin matkalla. Tilan kunnostamiseen sekä ylläpitämiseen yleisökohteena on suunnattu paljon voimavaroja ja työ on tehty Savonlinnan maakuntamuseon ohjauksessa. Kunnostustyössä on kiinnitetty myös erityistä huomiota ympäristön alkuperäisyyden säilyttämiseen ja suunnitelmalliseen hoitoon.

Joistakin 1950- ja 60- luvulla tehdyistä peruskorjauksista huolimatta tila on säilynyt lähes alkuperäisessä asussa. Maataloutta

Pattoin perintötalon ympäristöä hoidetaan kesäaikaan myös laiduntamalla lampaita. Kuva: Laura Partamies

harjoitettiin aina 1980-luvulle saakka ilman sähköistämistä. Tilalla ei ollut traktoria, vaan työkoneita vedettiin hevosvoimalla. Samoin liikkuminen tapahtui hevospelillä.

Kokonaisuuden arvoa lisää, että tilalla on säilynyt runsaasti alkuperäistä,

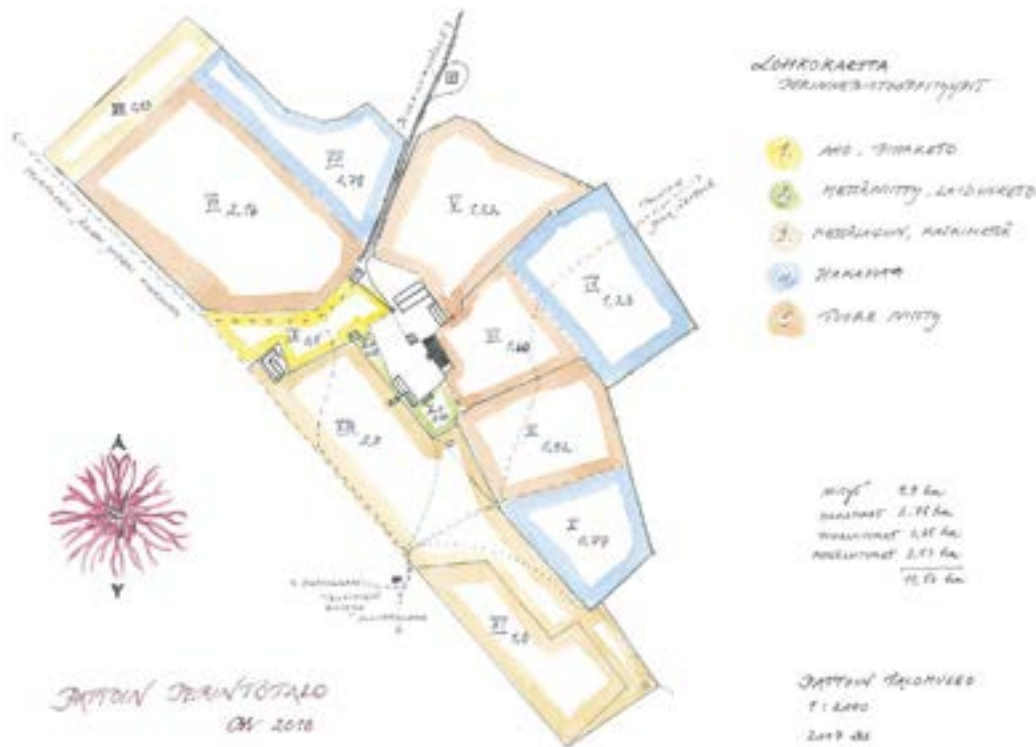
taloon kuuluvaa esineistöä. Talomuseon noin 2900 esinettä on luetteloitu eikä kokoelman odoteta tästä juuri karttuvan. Museoon ei kerätä esineistöä, jolla ei ole suoranaista yhteyttä tilan historiaan tai sen asukkaisiin. Kokoelmissa on esineitä, valokuvia, kirjallisuutta ja asiakirjoja, jotka esittelevät tilan agraarista elämäntapaa.

Talomuseon lisäksi Pattoin perintötalo on rakennusperinnön ja

maaseutumiljöön suojelukohde sekä pihapiirin ja lähimetsien virkistys- ja ulkoilualue. Museosuunnitelman mukaan tavoitteena on muodostaa Pattoin perintötalosta

vetovoimainen kulttuurimatkailukohde, joka tarjoaa tietoja ja elämyksiä savolaisesta maaseudun asumisesta ja elämäntavasta sekä maatalouden harjoittamisesta yhden tilan ja perheen avulla. Talon elämäntapoja esitellään tilakokonaisuuden avulla ja rakennuksiin tehdyin sisustuksin/näyttelyin sekä elävöittämällä ja havainnollistamalla tilan historiaa ja työtapoja. Pattoin perintötalo avattiin yleisölle 9.7.2011.

Kesäkohde on ollut esillä valokuvina Sarka-museon ravintolassa ja Sarka on puolestaan tullut tutuksi Juvalle, jossa Pattoin tilan kävijät ovat voineet tutustua maatalousmuseoon mm. infotaulujen välityksellä. Yhteistyöstä on ollut hyötyä, sillä kesä on ollut Pattoissa selvästi aikaisempia vilkkaampi. Kesäkohteena toimiminen on ollut piristysruiske toiminnalle ja tuonut muassaan myös uutta julkisuutta.

Ympäristösuunnitelmaan liitetty kartta Pattoin tilan alueesta ja rakennuksista. Kuva: Juven kunta.

Suomen maatalousmuseosäätiön toimintakertomus 2016

Yleistä

Vuosi 2016 oli säätiön kahdeskymmenesneljäs (24) ja museon yhdestoista (11) kokonainen toimintavuosi. Vuosi oli merkittävä museon historiassa, sillä huhtikuun lopussa avattiin museon kokonaan uusittu perusnäyttely, mikä oli varmaan suurin taloudellinen ja henkinen ponnistus sitten museon avaamisen jälkeen.

Suomen maatalousmuseo Sarka on valtakunnallisesti keskeinen, sillä sen tehtävä on tallentaa ja esitellä historiallisesti ajatellen

ehdottomasti maan tärkeintä elinkeinoa ja sen muutosta. Maatalouden tuloksena on syntynyt Suomen kansa, suomalainen kulttuuri ja lopulta itsenäinen valtio. Maatalous oli tekijä, jonka tuloksena maan väkiluku kasvoi, varallisuus ja osin sivistyskin lisääntyivät.

Nykyään Suomessa eletään aikaa, jolloin maatalouden asema elinkeinojen joukossa on suhteellisesti vähentynyt. Maatalouden merkitys kansantaloudellisesti ja sen merkitys elintarvikehuollon kannalta ovat edelleen tärkeitä. Kun ammatinharjoittajien määrä

Uuden perusnäyttelyn avasi Maa- ja metsätalousministeriön kansliapäällikkö Jaana Husu-Kallio.

on vähentynyt ja maatalous on valtavasti teknistynyt, elinkeinon kohdistuvan tiedon ja esineistön säilyttäminen ja alan dokumentointi ovat muuttuneet entistäkin tärkeämmiksi. Yleensä maakuntamuseoissa on myös maatalouteen liittyvä kokoelma, mutta nykyinen museoalojen koulutus ei enää pidä sisällään asioita, jotka ovat maatalouden ja sen esineistön hallinnassa ja ymmärtämisessä keskeisiä. Tässä Suomen maatalousmuseolla on koko ajan kasvava valtakunnallinen merkitys.

Suomen maatalousmuseon tärkeä toiminnan osa on maataloustemaisten museoiden yhteistoimintaelin Museoraitti, jonka piirissä oli vuoden 2016 lopussa kaikkiaan 39 museota. Tämän synnyssä, pyörittämisessä ja yhteistyön tukemisessa Suomen maatalousmuseolla on ollut ja on koko ajan keskeinen rooli. Suomen maatalousmuseo tukee myös

muuta suomalaisia museoita maatalouteen liittyvän perinteen ja esineistön hoidossa ja keräämisessä.

Suomen maatalousmuseolla on omalla toimialallaan merkittävä kokoelma. Museon hallussa on suuri joukko erilaisia maatalouden koneita ja laitteita, ja lisäksi merkittävä määrä alan valokuvia ja muuta asiakirjallista ja av-muodossa olevaa tietoa. Maatalouden koneita on runsaasti yksityisillä kerääjillä, mutta näiden kokoelmat eivät ole instituutionaalisen kontrollin alaisia, asiantuntevasti luetteloituja eivätkä asiantuntevan hoidon piirissä. Yksityisen keräilijän kokoelma voi milloin tahansa hajota ja hävitä, mutta valtakunnallisen erikoismuseon kokoelma säilyy tuleville sukupolville.

Museon kokoelmatyö on pitkäjänteistä ja suunnitelmallista. Kokoelmat karttavat

Museon henkilökunta uuden perusnäyttelyn avajaisissa. Kuva: Jouko Pukki.

hiljalleen lahjoitusten kautta, ja kartuttaa ohjaa ennen muuta tilojen puute. Toisaalta tätä ei vielä ole koettu suurena ongelmana, koska uudempaa materiaalia museolle ei juuri lahjoiteta. Maataloudessa koneiden ja laitteiden koko on viime vuosikymmeninä kasvanut museota ajatellen järjestömiin mittoihin ja modernin kaluston museointi tulee toimimaan pääosin kuvien, filmien ja esitteiden kautta.

Museon kokonaiskävijämäärä vuonna 2016 oli yhteensä 78 518 kävijää, joista museo- ja kokouskävijöitä oli 35 947 ja 42 570 ravintolakävijöitä.

Kaikkiaan vuosi 2016 oli jälleen Suomen maatalousmuseolle hyvä ja toimielias vuosi. Kävijämäärässä saavutettiin jälleen uusi kaikkien aikojen ennätys, jonka taustalla oli paljon työtä ennen muuta erilaisten tapahtumien suhteen. Osansa kävijämäärän kasvussa oli myös uudella perusnäyttelyllä, joka ehti kuitenkin olla vuoden aikana avoinna vain 8 kuukautta. Museon on ansaittava jokainen kävijä itselleen, ja tämän eteen on museossa opittu tekemään työtä.

Museon taloudenpidossa on jatkettu tiukkaa linjaa, mutta vuoden taloudellinen tulos kääntyi alijäämäiseksi, kun OKM perisäätiöltä kahdessa erässä heidän tulkintansa mukaan liikaa maksettua avustuksia takaisin kaikkiaan noin 37 000 euroa. Museon taloudellinen tilanne on kuitenkin vakaa ja ennalta arvattavissa. Museon taloussuunnittelu on määrätietoista ja suunnitelmallista, ja siinä on koitettu mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon julkisen talouden ongelmat ja niiden aiheuttama paine museon taloudelle.

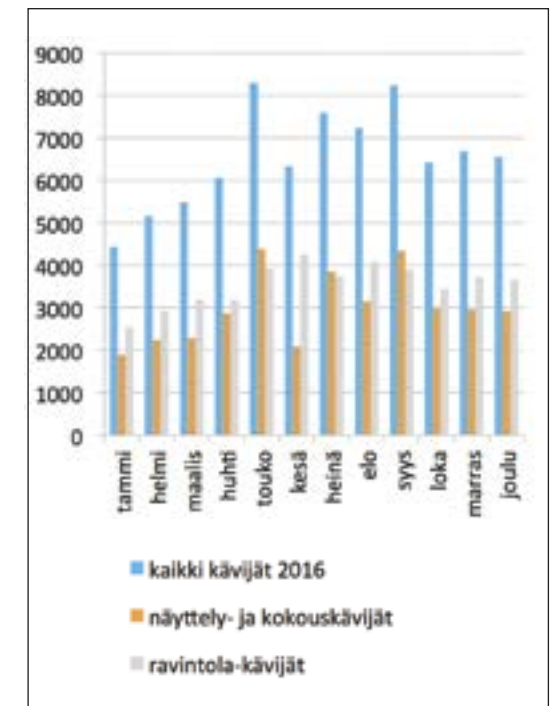
Museon tilat ovat modernit ja toimivat, ja tällä hetkellä pääsääntöisesti riittävät museon tarkoituksen toteuttamiseen. Museon henkilöstöresurssit riittävät Suomen maatalousmuseon tehtävien suorittamiseen valtakunnallisena erikoismuseona, jos kohta resurssien varovainen lisääminen olisi tar-

peen, kun museon kävijämäärä ja tapahtumien tarjonta on viimeisten vuosien aikana merkittävästi lisääntynyt.

Uuden perusnäyttelyn budjetti oli noin 500 000 euroa. Omatoimisuuden ja puuttuvien taloudellisten resurssien vuoksi näyttely tuli kuitenkin maksamaan kaikkiaan vain noin 350 000 euroa. Työtä jatketaan edelleen museon Suomi 100 -juhlavuoden tapahtumiin liittyen. Se on perusnäyttelyn toisen vaiheen muodostava teemanäyttely.

Museo-, kokous- ja ravintolakävijät vuonna 2016

Sarka on osa vuonna 2015 perustettua museokorttijärjestelmää. Museokortti käy museon pääsymaksuna ja kortin voi ostaa tai uusia lippukassalla. Järjestelmässä on mukana noin 250 museota. Vuonna 2016 museokortilla tehtiin 569 käyntiä Sarkaan. Kortteja ostettiin tai uusittiin 94 kertaa.

Markkinointi

Museon tärkeimmät markkinointikanavat vuonna 2016 olivat lehti-ilmoitukset, suoramarkkinointi, painettu mainosmateriaali sekä museon omat nettisivut, Facebook ja Twitter.

Lehti-ilmoituksissa Sarka näkyi eniten sanomalehtien kesälehdissä sekä aihepiiriltään matkailuun ja maatalouteen liittyvissä lehdisissä. Tämän lisäksi tapahtumien markkinointi paikallisissa lehdisissä oli vahvaa. Suoramarkkinointi toteutettiin sähköisesti ja se kohdistui eritoten kouluille, matkanjärjestäjille, eläkeläisjärjestöille, marttayhdistyksille ja maa- ja kotitalousnaisille.

Vuonna 2016 Sarka uusi painetut mainosmateriaalit vastaamaan uutta perusnäyttelyä. Maatalouden Aika -näyttelyn markkinointiin teetettiin 500 kpl flyereita sekä 100 kpl julisteita. Museon perusesitettä teetettiin suomenkielisenä 5000 kpl sekä englannin- ja ruotsinkielisiä kumpaakin 500 kpl. Museon kesälehden eli Sarka Sanomien (10 000 kpl) teemana oli myös uusi perusnäyttely. Sarka-Sanomien on tabloid-tyyppinen ilmaisjakelulehti, joka pitää sisällään museon mainosmateriaalia sekä pieniä, museoon liittyviä juttuja. Lisäksi teetettiin kaksi uutta roll up -kuvatelinettä Maatalouden Aika -näyttelyn ilmeellä.

Vuonna 2016 Sarka osallistui heinäkuussa Okra-maatalousnäyttelyyn Oripäässä Loimaan kaupungin osastolla. Syyskuussa Sarka osallistui ryhmämyyntitapahtuma Senioripäiville Naantalissa sekä lasten maatalousnäyttely Mansikkiin Jokioisilla.

Oma nettisivusto on tärkein informaatio- ja markkinointikanava museolle. Sähköisistä viestimistä tärkeiksi ovat nousseet myös Facebook ja Twitter, joiden kautta vuonna 2016 markkinoitiin kaikkia museon tapahtumia ja välitettiin museon uutisia.

Vuonna 2016 museon sähköinen uutiskirje, joka on nimetty kesälehden tavoin Sar-

ka-Sanomiksi, aloitti ilmestymisensä. Ensimmäisenä vuotenaan uutiskirje ilmestyi touku-kuussa, elokuussa ja marraskuussa. Vuoden lopussa uutiskirjeellä oli 422 tilaajaa. Jatkossa uutiskirje ilmestyy viisi kertaa vuodessa.

Maatalouden Aika -näyttelyn ennakkomarkkinointina museon henkilökunta piti Orastaa -nimistä blogia näyttelytyön etenemisestä.

Museo tiedotti aktiivisesti näyttelyistään ja järjestämistään tapahtumista. Media tavoitettiin pääsääntöisesti lehdistötiedottein ja uutisvinkein. Museolla laadittiin vuonna 2016 viestintästrategia.

Näyttelyt

Museon uusi perusnäyttely avattiin 29.4.2016. Maatalouden aika -niminen näyttely vie kävijän 3000 vuoden aikamatkalle suomalaisen maatalouden historiaan ja nykypäivään. Alueellisen ja ajallisen kattavuutensa ansiosta näyttely on kansallisesti merkittävä kokonaisuus. Tutkimukseen perustuvan ajantasaisen tiedon ja siihen liittyvien esineiden lisäksi esiin on nostettu myös yksittäisen ihmisen kokemusmaailma suhteessa maataloustyön historiallisiin vaiheisiin. Uusi perusnäyttely on museon avaamisen jälkeen mittavin yksittäinen projekti, jolla juhlistettiin sekä museon 10-vuotista taivalta että maamme 100-vuotista itsenäisyyttä.

Museon konenäyttelyyn ei vuoden aikana tehty sisällöllisiä muutoksia. Konenäyttely toimi osittain myös ns. väistötilana vanhasta perusnäyttelystä poistuville ja uuteen perusnäyttelyyn tuleville esineille ja pienoismalleille.

Vaihtuvien näyttelyiden tila muuttui hie-
man uuden perusnäyttelyn rakentamisen myötä; väliseinäkkeen myötä tila on nyt oma erillinen näyttelyalueensa. Uudistuneen tilan ensimmäinen näyttely avattiin 11.11.2016 ja se koostuu Valmet-tehtaiden valmistamis-

Uuden perusnäyttelyn nukkepienoismallit ovat helposti ymmärrettäviä ja lähestyttäviä nuorimmillekin museokävijöille. Kuva: Kimmo Karvinen.

ta moottoreista. Valmet moottoreita on esillä 31.3.2017 asti.

Lisäksi museolla oli esillä seuraavat vaihtuvat näyttelyt seminaaritala Riihessä, aulassa ja ravintolassa:

17.11.2015–3.1.2016	Loimaan kamerat: Katoavat ladot
14.1.–17.4.	Luke: Maaperä pintaa syvemmmältä
1.3.–3.4.	Luontokuvakurssin satoa

Uusitun vaihtuvien näyttelyiden tilan ensimmäinen näyttely esitteli Valmet-moottoreita. Kuva: Elsa Hietala.

2.5.–15.5. Akvarellikurssin näyttely
24.5.–31.8. Kesäkohde esittäytyy
7.10.2016–12.1.2017 Päivi Ala-Nissilä:
Viljaa savimaasta

Museon aulavitriniin esiteltiin maanmittausvälineistöä, viljalapio ja metsänmittausvälineistöä.

Kylien kertomaa -näyttely oli esillä 1.6.–21.8.2016 Kärkölä-Seuran museon tiloissa, jonka jälkeen se palautui museolle ollen hetken aikaa esillä seminaaritala Riihessä.

Museon verkkosivuille koottiin 2.11. Meidän maatalousmaisemamme -verkko-näyttely ypäjälaisen Kartanon koulun, Kosken seudun yläasteen ja Loimaan keskuskoulun oppilaiden ottamista ja valitsemista valokuvista. Verkkonäyttelyprojekti oli osa koululaisten Mennään museoon! -viikon ohjelmaa.

Museon verkkosivuilla esiteltiin kunkin kuun alussa museon kokoelmista valittu Kuukauden esine.

Opastukset

Museon perusnäyttelyssä järjestettiin opastettuja kierroksia tilauksesta ryhmille. Kaikille avoimia yleisöopastuksia järjestettiin Maatalouden Aika -näyttelyn avajaisviikonloppuna sekä heinäkuussa päivittäin. Lisäksi heinäkuun ajan järjestettiin kaikille avoimia lastenkierroksia tiistaisin ja torstaisin. Vuoden viimeisellä viikolla järjestettiin neljänä päivänä Maaseudun maisemat -teemaopastus yleisöopastuksena. Oppaina toimivat museon oma henkilökunta, freelancer oppaat sekä kesätyöntekijät. Kaiken kaikkiaan vuoden aikana järjestettiin 191 opastusta, joihin osallistui yhteensä 3040 henkilöä.

Maatalouden Aika -näyttelyn myötä järjestettiin opaskoulutus huhtikuussa kahtena iltana. Lisäksi kurssilaiset saivat materiaalia

itseopiskelua varten. Kurssille osallistuneilla oli mahdollisuus antaa opastusnäyttö ja siten päästä opastamaan näyttelyssä. Näytön suoritti 14 henkilöä kesätyöntekijät mukaan luettuna.

Perusopastuksen lisäksi vuoden lopussa tarjontaan lisättiin Maaseudun maisemat -teemakierros, joka esittelee maiseman muutosta perusnäyttelyn maisemakuvien avulla.

Kouluyhteistyö ja lasten Sarka

Museon pihamaalla olevat lasten polkutraktorirata ja keppihevosten esterata sekä lasten kiipeilytraktori olivat edelleen kovassa käytössä. Näiden vanhojen tuttuja lisäksi latojen luona oli vierailijoiden käytössä Sarka 5-ottelu, johon kuului puujaloilla kävely, säkkihyppely, köyden veto, perunan heitto ja hevosenkengän heitto. Kesäaikana museon pihalla oli kotieläimiä: possuja, lampaita ja kanoja.

Koululaisille suunnattuja teemakierroksia vuonna 2016 olivat Sarka-Saken kierros, Maatalouden aikakone, Hisun ja Nirskun kaverit, Historian tiedon lähteillä ja Ihminen muuttaa maisemaa. Lisäksi koululaisryhmille tarjottiin viittä erilaista työpajavaihtoehtoa.

Koululaisten museoviikolla 4.–7.10. Sarka tarjosi koululaisille Ihminen muuttaa maisemaa -teemaopastuksia.

Yhteensä päiväkot-, koulu- ja opiskelijaryhmille järjestettiin vuoden aikana 82 opastusta ja 24 työpajaa.

Sarka oli mukana Ylen tuottamassa R05AN K00D1 -pelissä. Yksi pelin koo-deista oli piilotettuna museon näyttelyyn projektin ajan 1.10.2016–31.1.2017. Projektin ajan lapsilla oli vapaa pääsy näyttelyyn. Lisäksi syyslomaviikolla 42 kävijöille oli tarjolla valokuvasuunnistus Maatalouden Aika -näyttelyssä.

Koululaisten työpajassa askarrettiin kierrätysmateriaaleista tulevaisuuden maatalouskonetta. Kuva: Iina Wahlström

Tapahtumat

	5.5.	Näin tehtiin Maatalouden Aika
Vuonna 2016 museolla jatkuivat suuren suosion saaneet Kyläkeskiviikot, joita järjestettiin kahdeksan kertaa. Kyläkeskiviikoissa käydään Loimaan historiaa läpi kylä kerrallaan. Vakiintuneista tapahtumista Köyrimarkkinoiden ja joulumyyjäisten järjestämistä jatkettiin, mutta muutoin tapahtumakalenteri uudistui teemoitettujen tapahtumien myötä. Koko syksyn tapahtumateemana oli maatalousmaisema.	29.5.	Kylvöjen siunaus ja ohratapah-tuma
	16.6.	Luonnonkasvipäivä
	30.6.	Heinäpäivä
	1.–31.7.	Yleisöopastukset päivittäin, lasten kierroksia tiistaisin ja torstaisin
	3.7.	Kyläretki. Pyöräretki Pappilan, Klokkan, Ilmaristen, Puujal-kalan ja Hirvikosken kyliin
Vuoden 2016 tapahtumia olivat:	28.7.	Kotieläinpäivä
	17.8.	Kyläkeskiviikko: Köyliö
13.1.	4.9.	Köyrimarkkinat
17.2.	14.9.	Kyläkeskiviikko: Vähäperä
16.3.	25.9.	Kullervon päivä, Markku Lyh-ty kertoi Kullervo traktorista ja muista kotimaisista traktoreista
15.4.		Äänimaisemailta
29.4.	28.9.	Mennään museoon! -teema-viikko, Ihminen muuttaa maisemaa -teemakierrokset
1.5.	4.–7.10.	
		Vappu maatalousmuseon ta-paan, opastuksia Maatalouden aika -näyttelyyn

Pyöräretkellä tutustuttiin Pappilan, Klockarlan, Ilmaristen, Puujalkalan ja Hirvikosken kylien historiaan Kirsi Laineen johdolla. Kuva: Iina Wahlström

- 16.10. Maisemaluento: Torpat maisemassa ja maiseman muuttajina
- 18.-21.10. Syysloman valokuvasuunnistus
- 19.10. Kyläkeskiviikko: Vilvainen
- 23.10. Maisemaluento: Jälleenrakennus maiseman muuttajana
- 30.10. Maisemaluento: Viljelymenetelmien muutos maisemassa
- 30.10. Laulun maisemat, Loimaan Seudun musiikkiopiston laulajien konsertti
- 2.11. Äänimaisemailta
- 16.11. Kyläkeskiviikko: Reitola ja Vammala
- 19.11. Joulupaja: Joulukortteja
- 27.11. Joulupaja: Kynttilöitä mehiläisvahasta
- 4.12. Joulumyyjäiset
- 10.12. Joulupaja: Korteista koristeiksi
- 27.– 30.12. Maaseudun maisemat -yleisö-opastukset

Kokoelmat ja tallennus

Kokoelmien luettelointi- ja tallennustointia jatkettiin vuonna 2016 aktiivisesti. Museon kokoelmat karttuivat pääosin lahjoituksin, minkä lisäksi arkisto- ja valokuva-aineistoa kertyi museon oman dokumentointityön tuloksena. Lahjoituksia vastaanotettiin vuonna 2016 yhteensä 13 yhteisöltä ja yksityiseltä henkilöltä.

Vastaanotettujen esineiden ja muun materiaalin kunto tarkastettiin ja samalla tehtiin välttämättömät toimet niiden säilymiseksi. Kokoelmiin liitettävää aineistoa dokumentoivat ja luettelivat vuonna 2016 kokoelmapäällikkö, amanuenssi ja konservattori. Konservoinnista vastasi museon konservattori.

Suomen maatalousmuseolla on sekä museokokoelma että käyttökokoelma. Kokoelmat on luetteloitu Renki-luette-

lointijärjestelmään, johon on viety 3661 esinettä, 3363 julkaisua, 6612 valokuvaa, 406 dokumenttia ja 134 av-aineistoyksikköä. Julkaisuja, dokumentteja ja muuta arkistoitavaa paperimateriaalia on luetteloitu kuitenkin edellä esitettyjä lukuja runsaammin ja näiden tietojen syöttö Renkiin jatkuu.

Museoviraston ylläpitämä Finna -asiakasliittymä otettiin käyttöön 2015. Finna-hakupalveluun on siirretty perustiedot 5570 luetteloidusta objektista.

Museon kokoelmien varastotilat ovat laajuudeltaan yhteensä noin 2 950 m². Suomen maatalousmuseo Saran kokoelmien kartuttamista ohjasi museon vahvistettu kokoelmapolitiikka. Museossa noudatetaan vuonna 2012 uudistettua kokoelmapolitiikka ohjelmaa.

Tutkimus ja julkaisut

Museon vuosikirja Laari 2015 ilmestyi vuonna 2016 joulukuussa.

Vuonna 2016 museolla jatkui kyläkeskiviikkojen sarja. Tarkoituksena on esitellä kaikki Loimaan kylät 1800-luvun ja sitä vanhempien karttojen sekä isojakoasiakirjojen valossa. Tutkimustyötä teki ja esitelmiä piti museon oma henkilökunta. Kylistä esiteltiin vuonna 2016 Torkkala, Hattula, Tammiainen, Seppälä, Köyliö, Vähäperä, Vilvainen, Reitola ja Vammala. Kuulijoita oli jokaisella esitelmällä Riihi täynnä, parhaimmillaan 140 henkilöä.

Museon henkilökunta on kirjoittanut museon aihepiiristä juttuja ja artikkeleita eri lehtiin ja tullut asiantuntijaroolissa haastatelluksi lehtiin sekä radio- ja tv-ohjelmissa.

Saran kokoelmat karttuivat vuoden aikana muun muassa yli 600 lasinegatiivin lahjoituksella alastarolaisen Emil Laaksosen kuvia.

Museoraitti -museoihin kuuluvassa Kovelan traktorimuseossa on viime vuosina sijoitettu uuteen näyttelyhalliin. Kuva: Elsa Hietala

Tietoliikenne

Museon omistuksessa oleva selainpohjainen Renki-luettelointijärjestelmä on Saran lisäksi käytössä yhdeksällätoista Museoraitti-museolla. Nämä tietokannat ovat myös Saran käytettävissä. Museon Renki-luettelointisovellus sekä Sukutilat Webissä -järjestelmä ovat sijoitettuna vuokrapalvelimeen Mansoft tietotekniikka Oy:n palvelinhuoneeseen.

Tietoliikenneyhteyksien toimittajana on Lounea Oy. Museorakennuksessa on kuituliittymä ja Laarimäessä perinteinen kupariliittymä. Museolla on langaton verkko, jotta pystyisimme palvelemaan asiakkaitamme entistä paremmin.

Matkapuhelinliittymät ovat Tele Finlandilla ja sähköpostipalvelun toimittaja on Lounea Oy.

Valtakunnallinen toiminta

Museoraitti

Museoraitti on Suomen maatalousmuseon kokoama maataloustemaisten museoiden yhteistyöverkosto. Verkoston toiminta-ajatuksena on, että museot jakavat kokemuksia, neuvovat ja opastavat toisiaan sekä tukevat museotoimintaa toimimalla yhteistyössä. Tähän pyritään sähköisillä viestikirjeillä, järjestämällä yhteisiä kokouksia ja tapaamisia sekä hakemalla yhdessä apurahoja mm. luettelointiin ja digitointiin.

Vuonna 2016 järjestettiin Museoraitti-tapaaminen Sarassa elokuussa.

Museoraitti -museoiden yhteiset kotisivut löytyvät edelleen osoitteesta www.museoraitti.fi. Vuonna 2016 keväällä käytettiin vielä edellisenä vuonna julkaistua Museoraitti-esitettä.

Museoraitti -verkostossa oli vuoden 2016 lopussa 39 jäsenmuseota, jotka ovat;

Emil Cedercreutzin museo- ja kulttuurikeskus
 Etelä-Pohjanmaan Traktorimuseo
 Eurajoen maatalousmuseo
 Finbygrändin maatalousmuseo
 Glims talomuseo
 Gårdskullan maatalousmuseo
 Hinnerjoen kotiseutumuseo
 Jalasjärven museo
 Kallenaution kestikievari
 Kauppilan umpipiha
 Kinnarin kotimuseo
 Kokemäen maatalous- ja ulkomuseo
 Kortenieniemi, Metsähallituksen perinnetila
 Kotajärven Auto- ja Traktorimuseo
 Kovelan Traktorimuseo
 Kovero, Metsähallituksen perinnetila
 Kullaan Kotiseutu- ja Museoyhdistys
 Kuokkalan Museoraitti
 Lepaan Puutarhamuseo
 Liehtalanniemen museotila
 Liperin maaseutumuseo
 Loimaan kotiseutumuseo
 Museotila Hevossilta
 Mustialan maataloushistoriallinen museo
 Mäkilän traktorimuseo
 Pöytyän kotiseutumuseo
 Riuttalan Talonpoikaismuseo
 Sagalunds museum
 Suomen Asutusmuseo
 Suomen maatalousmuseo Sarka
 Taivassalon kotiseutumuseo
 Talonpoikaismuseo Yli-Kirra
 Telkkämäki, Metsähallituksen perinnetila
 Tervolan Kotiseutumuseo
 Toivosen Eläinpuisto ja Talonpojanmuseo
 Trollbergan traktori- ja maatalousmuseo
 Uotilan tilamuseo
 Vanda Lantbruksmuseum
 Virtain perinnekylän museot

Kesäkohde

Suomen maatalousmuseo Sarka valitsee vuosittain kesän ajaksi yhteistyökumppanikseen museon, maatalousaiheisen kokoelman tai muun maataloushistoriallisen harrastuksen kohteen. Vuonna 2016 kesäkohteeksi valittiin Hinnerjoen kotiseutumuseo. Yhteistyötä tehtiin erityisesti näyttelytoiminnan ja markkinoinnin saralla. Amanuenssi Elsa Hietala kutsuttiin juhlapuhujaksi museolla järjestettyyn Hinnerjoki-päivän tilaisuuteen. Hietala piti juhlapuheen ja luovutti valinnasta kertovan messinkilaatan.

Maatalousmuseon ystävät

Suomen maatalousmuseon ystävät ry tukee ja avustaa museon toimintaa. Yhdistyksellä on valtakunnallisesti 114 jäsentä. Yhdistys toimii talkooapuna ja järjestää retkiä ja tilaisuuksia, sekä ottaa osaa ystäväyhdistysten vuosittaisiin tapaamisiin.

Luennot ja perinnejutut

Suomen maatalousmuseo Saran henkilökuntaa pyydetään säännöllisesti luennoimaan erilaisiin tilaisuuksiin. Vuonna 2016 henkilökunnasta luennoivat museonjohtaja Teppo Vihola Loimaalla ja muualla Suomessa eri tilaisuuksissa.

Vuonna 2016 julkaistiin museon henkilökunnan kirjoittama juttupaketti vanhoista maatalouden vuoden merkkipäivistä 24 paikallislehdessä ympäri Suomen. Paketti piti sisällään 12 perinnejuttua kuvineen. Juttupaketin vastaanottaneet lehdet olivat: Juvan Lehti ja Puruvesi-lehti, Outokummun seutu, Koti-Karjala, Kalajokilaakso, Orimattilan Sanomat, Ilmajoki -lehti, Kiuruvesi-lehti, Puolanka-lehti, Paikallislehti Tervareitti, Rantapohja, Ylä-Karjala, Paikallislehti Joutseno, Kurkijokelainen, Kunnallislehti

Museonystävät talkoissa Laarimäessä marraskuussa 2016. Kuva: Raimo Nordman

Paimio-Sauvo-Kaarina, Ruovesi-lehti ja Teisko-Aitolahti -lehti, Pyhäjärven Sanomat, Lieksan Lehti, Soisalon Seutu, Viispiikkinen, Pikkukaupunkilainen, Elimäen Sanomat, Viitasaaren Seutu sekä Wiita-Sanomat.

HALLINTO JA TOIMIELIMET

Säätiön hallintoelimiä ovat valtuuskunta ja hallitus. Valtuuskunta valvoo ja tukee säätiön toimintaa. Säätiön asioita hoitaa ja sitä edustaa hallitus.

Valtuuskunnan jäsenet valitaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan siten, että vuosittain erovuorossa on kolmasosa. Valtuuskunnan puheenjohtajan ja kahden varapuheenjohtajan toimikausi päättyy aina seuraavan vuosikokouksen lopussa.

Valtuuskunta valitsee hallituksen jäsenet kolmeksi vuodeksi kerrallaan siten, että vuosittain kaksi on erovuorossa.

Valtuuskunta

Valtuuskunnan muodostavat 22 jäsentä.

Erovuoraiset Risto Hakomäki, Lauri Heikkilä, Antti Huhtamäki, Jorma Kopu ja Jukka Ristimäki valittiin uudelleen seuraavaksi 3-vuotiskaudeksi vuosikokoukseen 2019 saakka.

Myös valtuuskunnan puheenjohtajisto valittiin uudelleen seuraavan vuosikokouksen loppuun saakka.

Valtuuskunnan puheenjohtajisto (erovuorot suluissa):

Jyrki Wallin, toiminnanjohtaja, MMM agr., puheenjohtaja (2018)

Riitta Soro, FK, KT, varapuheenjohtaja (2018)

Esko Suomala, MMM agr., varapuheenjohtaja (2018)

muut jäsenet:

Heikki Eskola, mv (2018)

Panu Kallio, johtaja (2018)

Seija Luomanperä, viestintäpäällikkö (2018)

Mari Walls, pääjohtaja (2018)

Johan Åberg, toiminnanjohtaja, (2018)

Risto Hakomäki, amanuessi (2019)

Lauri Heikkilä, FT (2019)

Antti Huhtamäki, johtaja (2019)

Jorma Kopu, kaupunkineuvos (2019)

Jukka Ristimäki, mv (2019)

Laura Alakukku, professori (2017)

Seppo Hassinen, toiminnanjohtaja (2017)

Esko Lappalainen, toiminnanjohtaja (2017)

Ari Mikkola, johtaja/rehtori (2017)

Tarja Mäki-Punto-Ristanen, järjestösihteeri (2017)

Risto Matti Niemi, pääsihteeri (2017)

Kari Salo, kansainvälisten asiain neuvos (2017)

Paula Yliselä, toiminnanjohtaja (2017)

Kirsi Vesterbacka, YTM, tietokirjailija (2017)

Valtuuskunta kokoontui yhden (1) kerran vuosikokoukseensa.

Hallitus

Hallituksen muodostavat 7 jäsentä. Erovuorossa olivat Maija Perho ja Pauli Salminen. Maija Perho ilmoitti luopuvansa tehtävästään ja hänen tilalleen valittiin hallituksen uudeksi jäseneksi MTK:n johdon erityisavustaja, kasvatustieteiden maisteri Tiina Perho Loimaalta. Pauli Salminen valittiin tehtävänsä uudelleen. Kumpikin valittiin 3-vuotiskaudeksi vuosikokoukseen 2019 saakka.

Hallituksen jäsenet (erovuorot suluissa):
Olavi Ala-Nissilä, kansanedustaja, puheenjohtaja (2017)

Paavo Myllymäki, toiminnanjohtaja, varapuheenjohtaja (2018)

Tiina Perho, johdon erityisavustaja, jäsen (2019)

Pauli Salminen, toimitusjohtaja, jäsen (2019)

Matti Tunkkari, kehittämisjohtaja, jäsen (2018)

Janne Vilkkunen, professori, jäsen (2017)

Kalervo Väänänen, professori, jäsen (2018)

Hallitus kokoontui neljä (4) kertaa ja toimikunnista näyttelyrahoitustoimikunta kaksi (2) kertaa ja Viikki-hallitoimikunta yhden (1) kerran.

Henkilöstö ja muut toimijat

Säätiön asiamiehenä toimii museonjohtaja Teppo Vihola ja rahastonhoitajana hallintopäällikkö Karita Vuorinen.

Vuoden lopussa museon vakituiseen henkilökuntaan kuuluivat;

museonjohtaja Teppo Vihola
näyttelyamanuessi Iina Wahlström
kokoelmapäällikkö Juha Hirvilampi
amanuessi Elsa Hietala
museolehtori/markkinointivastaava Kirsi Laine

hallintopäällikkö Karita Vuorinen
konservaattori Taina Ilmonen
museomestari/tietotekniikkavastaava Aarno Aittamäki
siistijä Taru Mäkelä

Henkilötyövuosia 8.

Määräaikaisia ja muita työntekijöitä ovat olleet;

Eva-Maria Mustonen, hanketyöntekijä/
museoassistentti
Riikka Soininen, museotyöntekijä

Kesätyöntekijät osallistuivat aktiivisesti luonnonkasvipäivän suunnitteluun ja toteutukseen. Kuvassa Katja Kaulo. Kuva: Iina Wahlström

Marianne Salonen, kesätyöntekijä/museoassistentti
Katja Kaulo, kesätyöntekijä
Hanna-Maija Ahokas, kesätyöntekijä/ulkoaluehuolto
Jussi Seppälä, TET-oppilas
Anne Kulmanen, työkokeilu

Freelancer oppaina ovat toimineet Erkki Kallio, Eija Martti, Kirsi Hurmerinta, Karoliina Kirvelä, Minna Pajunen, Raimo Salonen, Mirja Toivonen, Riitta Mäki-Punto, Kaisa Yli-Tuomola, Sanni Anttila, Riikka Soininen ja Katja Kaulo.

Taloushallintopalvelut (kirjanpito ja palkanlaskenta) on ulkoistettu AN-Tilipalvelu Oy:lle.

Säätiön tilintarkastajana on toiminut Simo Laaksonen (HT-tilintarkastaja) ja varatilintarkastajana Matti Huhtala (KHT-tilintarkastaja).

TALOUS

Opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi säätiölle vuodelle 2016 henkilötyövuosiin perustuvana valtionosuutena 260 805 euroa, tilakustannusten valtionavustuksena 377 997 euroa sekä harkinnanvaraisena toiminta-avustuksena 170 000 euroa, yhteensä 808 802 euroa (887 933 euroa vuonna 2015). Toimitilakustannuksiin saatu valtionavustus on käytännössä sama kuin Senaatti-kiinteistöille maksettava vuosivuokra museorakennuksesta. Vuosivuokraa alennettiin vuodelle 2016 n.14%.

Loimaan kaupungin vuosittainen toiminta-avustus oli yhteistyösopimuksen mukaisesti 140 000 euroa. Sopimuksen mukaan Loimaan kaupungin virallisilla organisaatioilla on mahdollisuus käyttää museon kokoustiloja sopivassa määrin korvauksetta museon aukioloaikoina. Lisäksi kaupungin virallisuusluonteiset vieraat pääsevät ilmaiseksi museon tiloihin ja näyttelyihin.

Uuden perusnäyttelyn kokonaismenot olivat 351 838,51 euroa ja saadut avustukset 306 404,62 euroa, jolloin omarahoitussuudeksi jäi 45 433,89 euroa.

Tilikauden alijäämä oli -1675,65 euroa (alijäämä -9741,52 euroa vuonna 2015). Taseen loppusumma oli 722 060,51 euroa (740 529,02 euroa vuonna 2015).

Kiinteistöt

Säätiö on vuokralaisena Senaatti-kiinteistöjen omistamassa museorakennuksessa (n. 2000 m²) osoitteessa Vanhankirkontie 383. Myös museoalueen tontti (5 ha) on Senaat-

VARSINAINEN TOIMINTA		
Tuotot	Vuosi 2016	Vuosi 2015
Omat tuotot	41 625,26 €	28 767,22 €
Vuokratuotot	40 578,53 €	50 047,79 €
Muut tuotot (hallintopalvelu)	10 000,00 €	15 000,00 €
Toiminta-avustukset	948 802,00 €	991 028,40 €
Tuotot yhteensä	1 041 005,79 €	1 084 843,41 €
Kulut	Vuosi 2016	Vuosi 2015
Henkilöstökulut	415 771,73 €	392 056,41 €
Poistot	20 074,33 €	21 995,44 €
Vapaaehtoiset henkilösivukulut	14 072,35 €	14 510,87 €
Toimitilakulut	472 690,37 €	550 302,42 €
Näyttely- ja kokoelmatoiminta	14 326,47 €	14 900,77 €
Tapahtumat	5 380,55 €	285,87 €
Tietotekniikka- ja ohjelmistokulut	18 907,55 €	19 952,71 €
Myynnin edistäminen ja tiedotus	117 963,82 €	11 170,52 €
Matkakulut	14 636,67 €	13 627,12 €
Hallintopalvelut	12 963,23 €	11 854,23 €
Muut hallintokulut	28 577,02 €	30 864,74 €
Kone- ja kai ustokulut	1 424,57 €	5 399,16 €
Muut kulut	1 348,43 €	787,20 €
Leasing	4 543,70 €	1 734,05 €
Kulut yhteensä	1 042 680,79 €	1 094 441,51 €
VARSINAINEN TOIMINTA YHTEENSÄ	-1 675,00 €	-9 598,10 €

ti-kiinteistöjen omistuksessa. Museoalueella on myös joukko hirsilatoja.

Alueelle valmistui konenäyttelyhalli vuonna 2006. Halli on pohjapinta-alaltaan hie-
man yli 1000 m² ja se on jaettu kahteen
pääosaan, näyttelyhalliin n. 650 m² ja vers-
tasosaan n. 350 m². Koko halli on varus-
tettu vesikiertoisella lattialämmityksellä,
jonka lämpöenergia saadaan museon läm-
pökeskuksesta lämpökanaalin kautta. Näyt-
telyosa on käytössä, ja verstasosaa käytetään
näyttelyrakennuksen aputilana samalla kun
sen varustelua täydennetään.

Suomen maatalousmuseon kokoelmien
säilytyshallit (2950 m²) kahden hehtaarin
tontteineen ovat säätiön omistuksessa.

Museon lämpökeskuksen hakkeen toimit-
taa Loimaan konepalvelu Oy Niinijoelta ja
hakelaitosta hoidetaan omin voimin.

HANKKEET JA APURAHAT

Hankkeet

Suomen maatalousmuseo Sarka osallistui
Museoviraston koordinoiman tallennus- ja
kokoelmapoliittiseen yhteistyöhön (TAKO).
Vuonna 2016 TAKO pooli 1 sai valmiiksi
nykydokumentointihankkeen tarkoituk-
senaan tallentaa aineistoja, jotka kuvaavat
tämän päivän nuorten ja lasten luontosuh-
detta. Sarka ei osallistunut tähän hankkeeseen.

seen, koska voimavarat suunnattiin valmis-teilla olevan uuden perusnäyttelyn valmiiksi saattamiseen.

Opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi vuosille 2015 ja 2016 Palvelten paremmaksi -yleisötyön ja palvelujen kehittämishankkeeseen 15 000 euron erityisavustuksen hanke-työntekijän palkkaukseen. Tämän avustuk-sen sekä palkkatuen turvin museossa työs-kenteli 1.4.2015–1.4.2016 museoassistentti Eva-Maria Mustonen.

Museo on edelleen aktiivisesti mukana Museoviraston ylläpitämässä Kysy museolta -palvelussa (kysymuseolta.fi).

Apurahat

Vuonna 2016 uuteen perusnäyttelyyn saa-tuja apurahoja: Keskitien tukisäätiö 50 000 euroa, Salaojituksen Tukisäätiö 4000 euroa, Loimaa-Seura ry 3000 euroa, LähiTapiola 5000 euroa, Turun Osuuskauppa (TOK) 1500 euroa, Pellervo-Seuran Hannes Geb-hardin rahasto 5000 euroa, Maatalousyrittä-jien eläkelaitos (MELA) 5000 euroa, Maata-loustuottajain Varsinais-Suomen Liitto 5000 euroa ja Varsinais-Suomen maataloustuot-tajain säätiö 5000 euroa. Lisäksi Heikki Vainio ohjasi syntymäpäivämuistamisensa 5090 euroa uuden perusnäyttelyn tukemi-seen ja näyttelyn avajaismuistamisia kertyi 2370 euroa.

Muita vuonna 2016 saatuja apurahoja olivat Suomen Kulttuurirahaston Varsi-nais-Suomen rahaston apuraha 5000 euroa museon ja koulujen yhteistyötä tiivistävään

hankkeeseen sekä Varsinais-Suomen liitolta saatu 1000 euroa Suomi100 -ohjelma-avus-tusta maiseman muutosta käsittelevän mo-biilikierroksen toteuttamiseen.

MAATALOUSHMUSEON PÄISTE OY

Maatalousmuseon Päiste Oy on Suomen maatalousmuseon toimintaa tukeva oheis-toimintoyhtiö, joka ylläpitää museomyymä-lä Muurikkia sekä Lounas- ja pitoravintola Sarkaa.

Yhtiön hallituksen puheenjohtajana toi-mii Olavi Ala-Nissilä ja muita varsinaisia jä-seniä ovat Paavo Myllymäki ja Teppo Vihola. Maatalousmuseon Päiste Oy:n toimitusjoh-tajana toimii museonjohtaja Teppo Vihola.

Myymälän valikoimaan kuuluu käsi- ja taideteollisia tuotteita, vaatteita, elintarvik-keita, postikortteja ja erilaisia lahjatavaroita. Suuri osa tuotteista on varsinaissuomalaista käsityötä, ja valikoimaan kuuluu myös lähi-ruokaa Loimaan ja Auranmaan seutukun-nalta.

Ravintolassa on töissä kaksi kokoaikaista ja kaksi osa-aikaista työntekijää. Ravintola tarjoaa kahvilatuotteiden lisäksi lounasta ar-kisin klo 11–14 ja sunnuntaisin klo 11–15. Ryhmille tehdään tilauksesta myös moni-puolinen noutopöytä tai menu asiakkaan toiveiden mukaan. Kokousasiakkaille on omat kokouspaketkinsa, jotka sisältävät ko-koustekniikan, tilat ja tarjoilun.

1
2
3
4
5

ISSN 1796-3990